

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM'DA DUA

Yakup ELHÜSEYNİ

Danışman Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

KASTAMONU - 2018

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

Yakup ELHÜSEYNİ

ÖNSÖZ

Dua, insanlık tarihi boyunca her din ve ırkın ortak hasletidir. Tarih boyunca insanoğlu yakaracak bir varlık aramış ve içindeki sığınma duygusunu değişik usuller ve kaideler vazederek dua ile icra etmiştir. İslam dininin en temel rükünlerinden biri duadır. İslam ıstılahında dua, Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, inkisar ve iltica duyguları içerisinde Allah'tan yardım dilemesini ifade eder. Dua tüm müslümanların ortak mevhibesidir. Dua, insanın, kendisini yaratan varlığı tanıması, O'na karşı kulluğunun farkında olması, kulluğunu dillendirilmesi ve rabbi ile dua vasıtası ile kurbîyet hasıl etmesidir. Bu itibarla dua kulun Rabb'ine; “Sen benim Rabb'imsin ben de senin kulunum ve sana muhtacım” düşüncesinin itiraf edilmesidir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de naklettiği örnek dualarla kullarına, sebeplerin içinde kaybolmayıp, sebepleri var eden ve onlara tesir gücü verene itaat etmeyi, her şeyin O'na bağlı olduğunu düşünüp âlemleri yoktan vücuda getirene dayanıp güvenmeyi, O'na dayanmayı, O'na güvenmeyi, O'na sığınmayı, O'ndan istemeyi ve O'nun namına hareket etmeyi öğretir. “Dua ibadetin ta kendisidir” hadis-i şerifinin fehvâsınca hem duanın tanımının yapılması hem de İslam'da duaya bakış açısı çok ciddi bir önem arz etmektedir. Bu sebeple bu çalışmada ilk olarak duanın ıstılahî ve lugavî tanımı, çerçevesi ve muhtevası ele alınarak duanın tarifiyle konuya giriş yapılmış, İslam literatüründe duaya verilen önemin sebepleri üzerinde durarak kendisine kurgusal bir çerçeve inşa edilmiştir. Nebiler bizlere dinimize dair bilgiler vermek ve onu doğru şekilde anlayıp yaşamamız noktasında rehberlik etmek ile görevlendirilmiş kimselerdir. Bu bakımdan da bütün iş ve halleri bizlere örnek teşkil eder. Allah'a ettikleri münacatlar bakımından da bizlere örnektirler. Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinden geçmiş sahabe-i kiram ve onların takipçisi selef-i salihinin duaları da bize sahih bir dua üslubu öğretmektedir. Dolayısıyla Peygamberlerin münacatlarının muhtevasına ve şekline yönelerek mesajlarını doğru şekilde anlamak bizler için son derece önem arz etmektedir. . Kur'an-ı Kerîm ve H.z.Muhammed'in. (s.a.v.) sünneti ışığında ilmî bir çerçeve çizen çalışmamızda, ilgili diğer eserlerden de istifade ederek duanın tarihini ele alıp İslamiyet'ten önceki dinlere de bir bölüm ayırdık. Böylece insanın hilkatinde var olan Allah'a muhtaçlık olgusunu tarihsel bir perspektiften ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın tema olarak ana bölümünü Kur'an'da dua, peygamber duaları, İslam'a göre dua usulü, duanın mekânı, zamanı, Resulullah Efendimiz'in, sahabe-i kiram ve İslam ulemasının duaları oluşturmaktadır. Duanın önemi kadar duanın nasıl yapılacağı yani duadaki üslup da çok önemlidir.

Tabii olarak İslam'da dua denildiğinde bugün bu konuda en müteferrik meselelerden olan tevessül konusu da incelenmeliydi. Zira günümüzde önemli bir tartışma konusu olan tevessül konusu İslam'da dua çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun için İslam'ın ana kaynakları etrafında ve İslam tarihindeki yeri açısından duada tevessülün yerinin açıklanması bu çalışmanın tartışıldığı ve sonuca bağlandığı bir bölüm oluşturdu.

Dinimiz İslam için, ayetlerden ve hadislerden sonra Hulefâ-yi Râşidîn, mezhep imamları ve salih zevatın duaları da konumuzun anlaşılması ve açıklanması yönüyle ele alınması gerekli olan başlıklardandı. Bunların dışında, Allah'tan istemenin sınırının olup olmadığı, söz gelimi gerçekleşmesi imkânsız olan taleplerde bulunmanın doğruluğu, şer için dua etme gibi konuları aydınlatma gayretiyle de hareket edilmiştir.

Bu çalışma boyunca, dua ve ona devam etmenin önemi, Kur'an-ı Kerim'de, hadis-i şeriflerde, diğer İslam kaynaklarında anlatıldığı şekliyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnsanın hedeflerini gerçekleştirmek için, dünyada başına gelecek bütün sıkıntılarla baş etmesini sağlayacak dengeli bir Müslüman kişiliği oluşturmak için takip edeceği bir dua anlayışı sunmak bu çalışmanın hedeflerinden birisi oluşturmuştur.

Böyle kıymetli bir konuyu bize öneren ve bizi böyle hayırlı bir çalışmaya sevk eden danışman hocam Prof.Dr.Ali Rafet ÖZKAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.Bize varlıklarıyla ve dualarıyla her daim destek olan aile büyüklerime de minnettarım.Ayrıca bu çalışma esnasında emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum.Şükrüm Allah(c.c)'a, dualarım ise bütün Müslümanlara...

Yakup ELHÜSEYNİ

İstanbul:-2018

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM'DA DUA

Yakup ELHÜSEYNİ

Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

İnsanoğlunun yaradılışından günümüze kadar beşerin tabii bir ihtiyacı olan ve varlığı tarih boyunca hep devam eden dua, sonsuz kudret sahibi Yaratıcı'nın kulunu kendisine yöneltmesi, acziyetini hissettirmesi, kendisine olan ihtiyacı göstermesi açısından önemli bir olgudur. Bütün ilahi dinlerde olduğu gibi İslam Dini için de dua ana ibadet şubelerindendir. İnsanoğluna bütün konularda rehber olan Kur'an-ı Kerim dua konusunda da geniş bir yol göstermektedir. İslam'ın temelinin dua olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu dinin rehberi olan Hazret-i Peygamber'in de her hareketinde, ibadetinde dua önemli bir yer tutmalıydı. Onu kendisine rehber kabul eden ve mümin bir kul olmak isteyen onun takipçileri acaba duayı nasıl ele almışlar ve uygulamışlardı?

“İslam'da Dua” üzerine yaptığımız bu çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı ve önemi, yöntemi, yapılan çalışmanın kaynakları ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Bu çalışma İslam Dini açısından duanın önemini ortaya koymak için yola çıkmış, kendisine Kur'an-ı Kerim'i ve İslam'ın ana kaynaklarını temel alarak duanın tanımı, Kur'an'da dua, Hz. Peygamber'den önceki peygamber duaları, Peygamber Efendimiz'in duaları, duada tevessül, İslam büyüklerinin duaları konularını incelemeye ve onları tahlil etmeye gayret etmiştir.

Geniş bir dua literatürünü de vermeye çalışan bu tez, dokümantasyon ve derlenen verilerin sentezi yöntemlerini izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Dua, Kur'an, Hadis, Tasavvuf, Dinler Tarihi

2018, 150 sayfa

Bilim Kodu:

ABSTRACT

M.sc. Thesis

PRAYER IN ISLAM

Yakup ELHÜSEYNİ

Kastamonu University

Institute for Social Science

Depermant: Philosophy And Religious Studies Department

Supervisor: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

Supplication, which has been existent from the creation of mankind until our contemporary day, is a means for the Creator to guide his servants, remind them about their impotence whilst acknowledging their dependence on him. In Islam, similar to other divine religions, supplication is a very important form of worship. The Noble Quran, which was sent as a guide for mankind regarding all topics, has vastly emphasized the importance of supplication. When considering supplication as one of Islam's fundamentals, the religion's representative Prophet Muhammad's actions and worship have been vastly influenced by it. So how have his followers and those who wish to be true believers approach this fundamental and practice it?

The entry "Supplication in Islam" consists of three core components and a conclusion.

The introduction explores the research's purpose and significance, whilst presenting evidential proof of the studies conducted and acknowledging its limitations. This study aims to identify and analyze supplication as mentioned in the holy Qur'an, by previous prophets before Islam's arrival, by the beloved prophet Muhammad and respectable Islamic saints and scholars. The study will also discuss intercession within supplication and its significance.

This thesis aims to provide a broad and varying literature of supplications, documentation and synthesis'.

Key Words: Islam, prayer, supplication, Qur'an, Hadith, Tasavvuf, History of Religions

2018, 150 pages

Identification code:

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN	1
I. Araştırmanın Konusu, Gerekçesi ve Amacı	1
II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	1
III. Duanın Manası	2
IV. Arapçada Duanın İstimali	10
V. İslam Literatüründe Duaya Dair Eserler	16
VI. İslam Kaynakları Arasında Yer Alan Bazı Önemli Dua Kitapları	22
BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAMİYET’TEN ÖNCEKİ DİNLERDE DUA	29
1.1.Yahudilik’te Dua.....	30
1.2.Hristiyanlıkta Dua.....	38
1.3.Mekke Putperestliğinde Dua.....	44
İKİNCİ BÖLÜM: İSLAMİYET’TE DUA	50
2.1.Kur’an’da Dua	51
2.2.Kur’an’da Geçen Peygamber Duaları	59
2.3.Duada Usul, Zaman, Mekân	82
2.4.Duada Tevessül.....	94
2.5.Resulullah Efendimiz’in (s.a.v.) Duaları	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLAM TARİHİNDE MEŞHUR DUALAR	121
3.1. Hulefâ-yi Râşidin'in Duaları	121
3.1.1. Hz. Ebu Bekir'in Duası	121
3.1.2. Hz. Ömer İbn el-Hattâb'ın (r.a.) Bir Duası.....	122
3.1.3. Hz. Osman İbn Affân'ın (r.a.) Münâcâtü'l-Kur'ân Duası	122
3.1.4. Hz. Ali'nin (k.v.) Hizbü's-Seyf Duası.....	124
3.1.5. Ehl-i Beyt İmamlarının Duaları	125
3.1.6. Mezhep İmamlarının Duaları.....	127
3.1.7. Tasavvuf Büyüklerinin Bazı Duaları	130
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	138
ÖZGEÇMİŞ	150

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.s. : Aleyhisselâm

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

c.c. : Celle Celâluhû

çev. : Çeviren

D.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

D.İ.B. : Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed. : Editör

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

hızl. : Hazırlayan

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

İSAV : İslâmi İlimler Araştırma Vakfı

k.s. : Kuddise Sırruhu

nşr. : Neşreden

r.a. : Radıyallahu anh

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

ss. : Sayfadan sayfaya

TDV : Türk Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik Eden

trc. : Tercüme Eden

ty. : Tarih yok.

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınevi

y.y. : Yayın yeri yok.

y.y. : Basım/yayımcı bilgisi yok

GİRİŞ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

I. Araştırmanın Konusu, Gerekçesi ve Amacı

“İslam’da Dua” üzerine yaptığımız bu çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, yöntemi, yapılan çalışmanın kaynakları ve sınırları çizilerek dua kavramının muhtevası ve tanımı üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde; İslamiyet’ten önceki dinlerde; Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve putperestlikte duaya değinilmiştir. Böylece insanoğlunun duaya olan ilgisi, İslamiyet’in geldiği toplum içinde, putperestlerdeki dengesizlikler, diğer ilahi dinlerin dua anlayışı verilerek İslamiyet’le bir mukayese imkânı sağlanmıştır. İkinci bölümde, Kur’an-ı kerimde dua kavramı, Kur’an-ı Kerim’de geçen peygamber duaları, duada usul, zaman, mekân ele alınmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz’in duaları ve bu duaların tahlili de bu bölümde yapılmıştır. Çünkü her bir peygamberin farklı duaları olmuş ve bu dualar, gerek o dönemi yaşamış ve o peygambere tabi olmuş insanlara, gerekse sonraki nesillere rehberlik etmiştir. “İslam Tarihinde Meşhur Dualar” başlığında Hulefâ-yi Râşidîn’in ve tasavvuf büyüklerinin dualarına ve bu duaların özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışma dinimiz İslam’ın dua anlayışını ve öz İslam’ın Allah’a yaklaşmakta nasıl bir ruh haline sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır.

II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

İslam’da Dua çalışmamızın ilk aşaması bibliyografya taramasına dayanıyor. Dua üzerine yapılmış tezler, yayımlanmış kitaplar, makaleler belirlendi. Bunlar üzerinden bir bibliyografya oluşturuldu. Belirlenen eserler üzerinden plan hazırlanarak ana başlıklar içerisinde yer alacak konular bilgi fişleri halinde sınıflandırıldı.

Giriş bölümümüz kavramın tanımı ve dua konusuna dair bir kitabiyata ait olacağı için lügatler, sözlükler, ansiklopediler taranarak duanın tanımı, içeriği ve İslam dinindeki özel

konumu işlendi, değerlendirildi. Kur'an-ı Kerim'de dua kelimesi üzerine yoğunlaşarak dua ve duaya dair bütün ayetler tespit edildi. Bu ayetlerin tasnifi bazen peygamberlere göre bazen de konularına göre yapıldı. Çalışmanın hemen hemen bütün bölümlerinde ilgili ayetlerden faydalanıldı. Daha sonra ana hadis kitaplarında yer alan hadislerden faydalanılarak İslam rehberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatında, sözlerinde duaya dair izler takip edildi. Tabii ki bu arada Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili yabancı kaynaklardan dua ile ilgili kayıtlar çıkarıldı ve eleştirel bir gözle yazıya aktarıldı. İslam büyüklerinin etkilerine göre tespiti gerçekleştirildi. Hem sahabilerden hem tabiinden hem de tasavvuf büyüklerinden duaya dair değerlendirmelerde bulunuldu.

Çalışmanın amacı, İslam Dini içinde duanın yerini ve önemini tespit edebilmek, duanın bir ibadet mi, ibadetin bir parçası mı, yoksa insanların psikolojik bir desteğe ihtiyaç duydukları durumda sarıldıkları bir olgu mu olduğunu görebilmektir. Tezin bütün bölümlerinde bu soruların cevapları aranmıştır. Bu soruların cevabı, bilgileri toplama, tahlil etme ve sonuca varma aşamalarından geçerek araştırma-sentez ilişkileri üzerinden aranmıştır.

III. Duanın Manası

Dua İslam ıstılahında Allah'ın yüceliği karşısında kulun acizliğini bilmesi ve bunu kabul etmesini, sevgi ve yüceltme duyguları ile Allah'tan yardım istemesi anlamına gelir¹. Duanın ilmî ve irfanî tanımlamalarına geçmeden dua kelimesini lügatlerdeki tanımlamalarına değineceğiz. Fîrûzâbâdî Kâmûsü'l Muhît adlı geniş lügatinde duayı "Allah'a rağbet etme, O'na yönelme demektir" şeklinde tarif etmiştir.² Dua insanın bütün benliği ile Allah'a yönelerek maddi ve manevi isteklerini O'na arz etmesi demektir.³ Birçok lügatlerde dua kelimesinin aslı, (دعو) kökünden, "yardım isteme, yönelme, seslenme (nida)" gibi anlamlara gelen mastardır" şeklinde izah edilmiştir. Yine aynı fiilden aslî mastar olan (دعوى) ve mastar merre olan (دعوة) kelimeleri de dua kelimesi ile aynı anlamı taşır". Kelime, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve

¹ Osman Cilacı, "Dua" md, DİA, c. 9, İstanbul: 1994, s. 529.

² Mecdüddin Muhammed Firuzabadi, el-Kâmûsü'l-Muhît, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 1462/2006, s. 329.

³ İsmail, "Dua", Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2010, s. 128.

niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır.⁴ İbn Sîde’ye (h. 458) göre duanın sözlük anlamı, talep edenin, sahip olduğunun dışındaki bir fiil için istekte bulunmasıdır.⁵

Dua kelimesine anlamca yakın olan birçok kelime nakledilmektedir: tazarru, teavvuh, ihbat, istiane, istiaze gibi kelimeler söylenebilir. Istilahî olarak ise; insanın Allah'a fiiliyle veya sözüyle yönelmesi, yalvarıp halini arz etmesidir.⁶ Hilkinin gayesi olan ve insanın hayatına manevi bir mana katan “dua”, Kur'an'da yirmi yerde mastar olmak üzere yaklaşık iki yüz ayette geçmektedir.⁷ Dua; “Allah'a yalvarmak, sığınmak, O'ndan yardım talep etmek ve temennide bulunmaktır” şeklinde de tarif etmiştir.⁸ Dua, küçüğün büyükten, acizin güçlüden ihtiyaç ve arzusunu ciddi olarak istemesi ve rica etmesi demektir.⁹

İmam Kuşeyrî ise duayı şu şekilde tarif eder: “Dua ihtiyaç anahtarıdır. İhtiyaç sahiplerinin istirahat mahallidir, sıkıntıda kalanların sığındığı yerdir, dert ve hacet sahiplerinin nefes aldıkları alandır. Dua ubudiyetle ilgili fakr ve ihtiyaç halinin açığa vurulmasından ibarettir.”¹⁰ “Dua, insanların muhtaç oldukları şeyleri Cenâb-ı Hakk'a tazarrû' ve niyâz ederek kemâl-i tevâzû ile O'ndan istihâm edip istemeleridir.”¹¹

Dua, insanın, kendisini yaratan varlığı tanıması, O'na karşı kulluğunun farkında olmasıdır. Kulluğun dillendirilmesidir. Bu itibarla dua; sen benim Rabbimsin ben de senin kulunum ve sana muhtacım düşüncesinin itiraf edilmesidir.¹²

Arap belagati alanındaki eserlerde duanın tanımı ve az da olsa onunla ilgili bazı örnekler verilmektedir. Bu konu, sözü edilen eserlerde belagat ilminin önemli bir konusu olan inşa kısmında emrin ve nehyin mecaz anlamlarından biri olarak ele alınmakta ve “bir işin

⁴ Osman Cilacı, “Dua” **DİA**, c. 9, İstanbul: 1994, s. 529.

⁵ İbn Sîde Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail, **el-Muhassas**, el-Matbaatü'l Meyriye, c.13, Kahire h. 1316, s. 88.

⁶ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul: 1991, s. 111.

⁷ Osman Cilacı, “Dua” md.

⁸ Râgıb el-İsfahani, **Müfredâtü Elfâzi'l- Kur'ân**, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 2002, s.169.

⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Merve Matbaacılık, c. II, İstanbul: 2001, s. 7.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, **Kuşeyri Risalesi**, (çev.: Dilaver Selvi), Semerkand Yayınevi, İstanbul: 2011, s. 501.

¹¹ Mahmud Sami Ramazanoğlu, **Musâhabe**, Erkam Yayınları, c. 3, İstanbul: 1985, s. 206.

¹² Duran Kömürçü, **Kur'an ve Sünnette Duâlar**, Şamil Yayıncılık, İstanbul: 2004, s.18.

yapılması veya terk edilmesi konusunda küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya yalvarma, yakarış şeklinde olan istek" olarak tanımlanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde nazar-ı dikkatin duaya celbedilmesi duanın ibadette nasıl bir yekûn teşkil ettiğini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de duanın adap, erkan ve usulleri izhar edilmekte, enbiya-i kiram ve evliya-i izâm'ın arş katında makbul duaları nakl olunmaktadır. Allah Celle Celâluhû duanın önemine dair Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Bana dua edin. Size icabet (ve duanızı kabul) edeyim.”¹³

“Rabb’inize yalvara yakara, gizlice dua edin...”¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de ibadet,¹⁵ salât,¹⁶ nida,¹⁷ kavî,¹⁸ tazarru,¹⁹ istiâne,²⁰ istiğase,²¹ istiğfar,²² istiâze,²³ tövbe²⁴ gibi çeşitli kelimeler de kimi zaman dua anlamında kullanıldığı görülür.

“(Resulüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?”²⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.): “العبادة هو الدعاء” “Dua ibadetin ta kendisidir.” buyurmuşlardır.²⁶ Bu hadis-i şerifin terkiplerlerini lügat alimleri ve müfessirler birçok şekilde tasnif yapmışlardır. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilmektedir:

Hadis-i şerifte ki; هُوَ = / (hüve) zamiri, zamir-i fasldır ki bu, yalnızca müsnedi müsnedün ileyh üzerine kasretmeyi ifade eder. Yani, “ibadettir” müsnedi (isnat edilen, dayandırılan

¹³ Mü'min, 40/60.

¹⁴ A'râf, 7/55.

¹⁵ Mü'min, 40/60.

¹⁶ Tevbe, 9/103.

¹⁷ Enbiyâ, 21/83.

¹⁸ Âl-i İmrân, 3/38; Sad, 38/35.

¹⁹ En'âm, 6/42.

²⁰ Fâtîha, 1/5.

²¹ Enfal, 8/9.

²² Nûh, 71/10.

²³ Hûd, 11/47.

²⁴ Hûd, 11/61.

²⁵ Furkân, 25/77.

²⁶ Mehmet Emin Özafşar vd., **Hadislerle İslam**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 2, Ankara: 2013, s.49.

hükmü) “dua” müsnedün ileyhine (kendisine hüküm isnat edilen, dayandırılana) kasredilir/onunla sınırlandırılır.

Haberin ma’rife getirilmesi de aynı hükmü ifade eder. *el-Miftah* müellifi Sekkâkî gibi bazı ulema bu şekilde görüş beyan edenlerdendir. Yani bu takdire göre verilen mana da, “ibadet duadan ibarettir, başka bir şey değildir” şeklindedir. Mesela: $\text{ٱللّٰهُ هُوَ الرِّزَاقُ}$ “Allahu Hüve’r-Rezzâku”, Rezzâk olan Allah (celle celâlühû)’tır, başkası değildir, şeklinde olur. Buna göre; $\text{ٱلدُّعَاءُ هُوَ ٱلْعِبَادَةُ}$ “ed-duâu hüve’l-ibâdetü” hadis-i şerifi ibâdetin duaya mahsus olduğunu göstermektedir.

Şefaati dua demektir diyenler için hadis-i şerifte (müminleri şirkle suçlamak için) hiçbir delil yoktur. Zira şefaatinin bir çeşit dua/çağırma olması takdirin de ibadet olması gerekmez. Bu manaya hamledilirse dua/çağırma bazen ibâdet olmayabilir.

İmam Süyûtî *Mu’terekü’l-Akrân*’ında, duanın, ibadet, yardım istemek, sual (istemek), söz, nida (seslenme) ve isimlendirmek, ismiyle çağırma manalarına geldiğini ayetlerle şu şekilde izah etmiştir:

Bir: İbadet: “Allah’ın dışında sana fayda ve zarar vermeyecek şeylere dua/ibadet etme.”

İki: İstiâne/yardım istemek: ٱدْعُوا /Ud’û “Şahitlerinizi (yardıma) çağırın.” Herhalde Allah Teâlâ şahitlerinize ibadet edin demiyordur.

Üç: Sual/istek: ٱدْعُونِي /Ud’ûnî “Benden isteyin, size icabet edeyim.” ٱسْتَجِبْ لَكُمْ /Estecib lekü/Kabul edeyim ifadesinden anlaşılan tekabül karînesiyle anlaşılıyor ki ud’ûnî lafzı “benden isteyin” demektir.

Dört: Kavl/söz: دَعَوْهُمْ /Da’vâhum/“Oradaki duaları/sözleri, ‘Allah’ım! Seni tesbih ederiz’dir.”

Beş: Nidâ/seslenme: يَدْعُوكُمْ=Yed'ûküm/“(Allah’ın) size sesleneceği günde.”²⁷ Herhâlde, -hâşâ- Allah’ın size ibâdet edeceği günde. demiyordur. Allah ilim ve idrak versin...

Altı: Tesmiye/isimlendirme /ismiyle çağırmak: دُعَاءُ الرَّسُولِ=Düâe'r-resûli/“Aranızda resûle, duayı/hitapta bulunmayı/onu ismiyle çağırmayı, birbirinize yaptığınız hitap gibi yapmayın.” Herhâlde, Allah, resule yaptığınız ibadeti, kiminizin kiminize olan ibadeti gibi yapmayın dememiştir.

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*’ında²⁸ duanın, “nida (çağırma), isimlendirme, isteme, bir şeye yönelmeye teşvik, rif’at, tenvîh ve talep manalarına geldiğini söylemiştir.”²⁹

Ayrıca birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte dua etmenin büyük bir ibadet olduğu; "Dua ibadettir"³⁰, "Dua edin kabul edeyim"³¹, "(Resulüm!) De ki: Dua(yalvarma)-nız olmasa Rabb'im size ne diye değer versin?"³², "Duanız imanınızdır"³³, "Allah, dua etmeyene gazap eder"³⁴ misalleriyle vurgulanmaktadır.³⁵

Bir diğer ayet-i kerime de, "De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin" (el-Furkân 25/77) denilmek suretiyle insanın ancak Allah'a olan bu yönelişiyle değer kazandığı belirtilmiştir.

Resul-i Ekrem Efendimiz İslam Dininde duanın önemine dair; “Dua müminin silahı, dinin direği ve göklerle yerlerin aydınlığıdır”³⁶ “Dua ibadetin ilîgidir(özüdür)”³⁷

²⁸ Râgıb el-İsfahânî, “دعا” md., **Müfredat**, Dar’ül-Marife, Beyrut: 2001, s. 176.

²⁹ Ali Hoşafçı, **Selefilik Adı Altındaki Görüşlere Selefiye Cevaplar**, Yasin Yayınevi, İstanbul: 2015, s. 151-156.

³⁰ Mehmet Emin Özafşar vd., age, c.2 s.52.

³¹ Mü'min, 40/60.

³² Furkân, 25/77.

³³ Buhârî, İman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2007, s. 10.

³⁴ İbn Mâce, Duâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2009, s.299.

³⁵ Enbiyâ, 21/83-85; A'râf, 7/55; İsrâ, 17/24, 80; Mü'minûn, 23/94, 97-98, 118; Şuarâ, 26/83, 169.

³⁶ **et-Tergîb ve't-Terhîb**, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, c. 2, Beyrut: 2003, s. 315.

³⁷ **et-Tergîb ve't-Terhîb**, c. 2, s. 317.

buyurmuşlardır. Birçok hadis-i şerifte dua: “ibadetin özü, ibadetin tâ kendisi, rahmet kapılarını açan anahtar, dinin direği ve müminin silahı” şeklinde tarif edilmiştir.³⁸

Ebü'd-Derdâ (r.a) duanın önemi sadedinde: “bu eller zincirlerle bağlanmadan önce kaldırıp onlarla dua edin” buyurmuştur. ³⁹

Bütün bu emr-i ilahi ve ikaz-ı peygamberiyeye binaen ehlişünnet âlimleri de bu ve benzeri delillere dayanarak dua etmenin müminler üzerine farz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.⁴⁰

İslam dini ve tarihinde dua o denli bir yekûn teşkil eder ki birçok müsteşrik duayı İslam ile eşdeğer görmüşlerdir. Örneğin Eva De Vitray Meyerovitch, “İslam nedir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Bu soruya tek bir kelimeyle cevap verilebilir: Dua.”⁴¹

Müfredat adlı sözlükte “dua” ve “nida” kelimesinin anlamları birbirlerine yakındır. Ancak terimsel olarak “dua”da Allah’ı yüceltme ile birlikte istekte bulunma anlamı vardır. Dolayısıyla bu hitap şeklinde saygılı ve ölçülü olmak gerekir. Nitekim nûr sûresindeki; “(Ey müminler!) Peygamberi, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, O’nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”⁴² ayetleri bu noktaya Müslümanların dikkatini çekerek onları uyarmıştır.⁴³

Taberî ise duanın “Allah’a (c.c.) samimi bir şekilde kulluk etmek, günden uzak durmak” anlamında olduğunu söylemektedir.⁴⁴

³⁸ Mehmet Emin Özaşar vd., **a.g.e.** c. 1, s. 364.

³⁹ Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, (çev.: Ali Arslan), Merve Yayıncılık, c.1, İstanbul: 1992, s. 877.

⁴⁰ Fahreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-gayb**, c. 26, Beyrut: 1934, s. 80.

⁴¹ Eva De Vitray-Meyerovitch, **Duânın Ruhu**, (çev.: Cemal Aydın), Şule Yayınları, İstanbul: 2007, s. 13.

⁴² Nûr, 24/63.

⁴³ Râgıb el-İsfahânî, “مدعاً”, **Müfredât**, Dâru'l-Marife, Beyrut: 2001, s.176.

⁴⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Taberî Tefsiri**, Hisar Yayınevi, c.7, İstanbul: s. 231 vd.

İbn Manzûr, Ebû İshak'tan aldığı bilgiye istinaden kulun Allah'a yönelttiği duasının üç ayrı anlamının olduğunu söyler:

Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ikrar ve yüceltme: (ربنا لك الحمد) “*Rabbimiz, hamd sana aittir.*” Şeklindeki dua bu minvalde bir duadır. Allah'tan af ile merhamet ve kendisini Allah'a yakınlaştıracak vesile dilemek ise: (اللهم اغفر لنا) “*Allah'ım! Bizi bağışla*” ifadesi bu tür duanın örneğidir. Allah'tan dünyaya ait bir nasip isteme: (اللهم ارزقني مالا ولدا) “*Allah'ım! Bana mal ve evlat ver*” duası bu üçüncü kısmın örneğidir. Arap dilinde dua ve ondan türetilmiş bazı kelimler, hem dua hem de beddua için kullanılmaktadır; ancak dua kastedildiğinde, o kelimelerden sonra (جر) cer harfi getirilir.⁴⁵

Hilkatin gereği olarak dua insanın Allah'a doğru olan yönelişi şeklinde tarif edilmekle beraber, Allah ile kul arasında Allah'ın rahmet ve şefkatinin kulları tarafından tanınma iradesinin galip geldiği bir haberleşme vasıtasıdır (Kuşeyrî, s. 380). Bir yoruma göre duada Allah ile kul arasında bir vasıta yoktur ancak vesile ittihaz etmek vardır, bu sebeple dua kulluk makamlarının en önemlisidir (Fahredden er-Râzî, X, 374, 375).

Dua kulun Allah'a münacatının yanı sıra İslam literatüründe “ezkâr ve ed'îye” gibi ifade edilmesi hasebiyle zikir de sayılmaktadır. Bu bakımdan dua içerisinde hem zikir ve saygı hem de dilek ve istek unsurlarını barındırır.⁴⁶

İmam Gazzâlî'nin duaya ilişkin sözleri şöyledir: “O halde duanın faydası nedir? Diyecek olursan, bilmiş ol ki dua ile belanın kalkması da kader-i ilahidendir. Bu bakımdan dua, belanın kalkmasının sebebidir. Rahmetin de celp edicisidir. Nitekim kalkan, gelen okların geri çevrilmesinin sebebi; suyun da, yerden biten otların bitmesinin sebebi olduğu gibi. Nasıl ki kalkan, atılan oku geri gönderdiğinden gelen okla çarpışırsa, aynen dua da bela ile boğuşup çarpışır.”⁴⁷

“İnsan âlemin meyvesidir. Nefsini âlemde görür. Âlemin tamamını içine alan nefsiyle Rabb'ini görür. Bundan dolayı, âlemin güç yetiremediğine güç yetirir ve kalbiyle Allah'a

⁴⁵ İbn Sîde, **el-Muhassas**, (yayına hzl. Halil İbrahim Ceffâl), c. 3, Beyrut: 1996, s. 388, 393.

⁴⁶ Selahattin Parlador, “Dua”, **DİA**, c. 9, s. 532.

⁴⁷ Gazzâlî, İhyâü Ulûmi'd-Dîn, (yayına hzl. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul: 1974, c. 1, s. 284.

muhatap olur...”⁴⁸Bunun en tabii vesilesi de duadır. Dua ruhun ve zihnin Allah’a (c.c) yükselmesiyle sonuçlanan durum içinde, kulun Rabb’iyle mukalesi olayına denir.⁴⁹

Dua deyince, sadece dille yapılan dua anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî dua vardır. Mümin kişi arzularını Rabb’inden diliyle talep ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile talep ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim hastalıklardan kurtulmak için Allah’a (c.c) dua etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddi olarak tedavi yollarına başvurmamız Allah Resûlü (s.a.v.) tarafından irşad buyurulmuştur. Kezâ helal rızık talep edilmesini, rızık bol olması için Allah’a (c.c) dua edilmesini tavsiye eden, dualarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v.) rızık meşru yollarını da göstermiş; ziraat, ticaret ve sanatla meşgul olmayı, bunların helal rızık kapıları olduğunu söylemiştir. Öyle ise duanın ibadet yönünden başka, dünyevi ve şahsi hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Dua etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifade ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifadeye döküyor, şuur haline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabb’imizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Söz gelimi, Allah’tan (c.c) buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurulmalıdır.⁵⁰ Zira tevekkül insanın vazifesini yaptıktan sonra Allah’a (c.c) güvenmesi demektir.⁵¹ Mesela; denizi geçmek isteyen Hz. Musa’nın asasını denize,⁵² taşa vurması⁵³; müptela olduğu hastalıkların şifa bulması için dua eden Hz. Eyyûb’un, ayağını yere vurması⁵⁴, oradan çıkacak olan su ile yıkanması ve bu şekilde dertlerinden kurtulması fiili ve kavli duanın beraberliğine işaret etmektedir. Zira Allah Teâlâ Hz. Eyyûb’a o su ile yıkanmadan da şifa verebilirdi. Dünya dâr-ı kudret olmayıp dâr-ı imtihan olduğu için bu âlemde hâkim isminin muktezasınca her iş ve oluş bir sebebe mebni kılınmıştır. Allah Celle Celâluhû elbette dilerse yağmuru bulutsuz da yağdırmaya

⁴⁸ Şehâbeddin Mahmud el-Âîûsî, **Rûhu’l-Meânî**, Dârü’l-İhyâi’t-türâsî’l-Arabî, c. 22, Beyrut: 1985, s.102.

⁴⁹ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, TDV Yayınları, Ankara: 1998, s. 221.

⁵⁰ İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yayınları, İstanbul: 1993, c. 6, s. 511.

⁵¹ Saadetin Özdemir, **Korunmaya Muhtaç Gençlerin Din Öğretimi İhtiyaçları**, Tuğra Ofset, Isparta 2002, s.103.

⁵² Şuarâ, 26/63.

⁵³ Bakara, 2/60; A’raf, 6/160.

⁵⁴ Sâd, 38/41-42.

kadirdir. Lakin hâkim isminin muktezasınca akla kapıyı açar ama ihtiyarı elinden almaz. Bulut gibi sebepler üzerinden yağdırır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) de birçok hadis-i şeriflerinde duanın kabul alametlerinden birinin sebeplere riayet etmek olduğunu beyan etmişlerdir. Duanın kabulünün diğer bir alametinin ise duada ihlaslı olunması ve bu konuda kalp ve dil birlikteliğinin çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁵

Dua esnasında vücut ısısının yükselmesi, algı düzeyinin keskinleşmesi, ürpertiyle başlayan uyarılma (heyecan ve helecan) insanda, dua esnasında meydana gelen değişikliklerdir.⁵⁶

Teşebbüsten sonra güven içinde Allah'a (c.c) iltica etmeye tevekkül denir. İşte dua, bu iki esası kendinde toplayan bir ibadettir. O, maddi hayat için gerekli olan teşebbüsle manevi hayat için gerekli olan iman ve tevekkülü dengeli biçimde yürütme işlemidir. Bunun için teşebbüs ve tevekkül, İslam'da duanın iki yönü ve birbirinden ayrılmaz bütünüdür.⁵⁷

Bu meydana kaynakların bize naklettiği üzere Hiz. Ömer'in şöyle bir hatırası vardır. Hiz. Ömer Medine'de boşta gezen bir gruba: "Siz necisiniz?" diye sorar. Onlar da "Mütevekkilleriz!" derler. Bunun üzerine büyük halife: "Hayır, siz mütevekkil değil müteekkillersiniz (yani yiyicilersiniz). Siz yalancısınız. Mütevekkiller tohumunu yere atıp sonra tevekkül edenlerdir" der.⁵⁸

Bütün bu tanımlardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere dua, İslam Dini için ve insanın hilkati gereği acziyetin yaratıcı Allah'a yönelişin en önemli unsurudur. Haliyle hem İslam dini hem de diğer ilahi dinler için dua önemli bir kavramdır. Bütün ayetler, hadisler, tarihî deliller ve kaynaklar bunu açıkça göstermektedir.

IV. Arapçada Duanın İstimali

Arap dilindeki dua hakkında ki bu zenginlik Arap grameri üstatlarını tehyiç etmiş ve konu üzerinde hususi bir şekilde çalışmalarına ve bu alanda nice rusuhiyetli eserler vücuda

⁵⁵ Tirmizî, Daavât, 66, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut: 2007, s. 355.

⁵⁶ Nevzat Tarhan, **İnanç Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul: 2009, s. 102.

⁵⁷ Fahreddin Yıldız, "Duanız Olmasa", **Altınoluk**, S:176 (2000), s. 17.

⁵⁸ İbn Receb, **Câmiu'l-Ülûm**, c. 1, s. 441.

gelmesine sebebiyet vermiştir. Arap dilinin gramer üstatlarından Sîbeveyhi (ö. 180/796) duayı "el-Kitâb" adlı eserinde tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. O, duanın aslında emir ve nehiy olduğunu ancak emir ve nehyin dua için kullanılmasında saygıda bir kusur meydana geleceğinden dua lafzının kullanıldığını belirtmekte ve duayla ilgili bazı örnekler vermektedir. Ayrıca Sîbeveyhi eserinde "dua ifade edip mastarın yerine geçen isimler", "dua ifade edip mastarın yerine geçen sıfatlar" ve "dua ifade edip inüfret mastarların yerine geçen muzaf mastarlar" şeklinde üç ayrı başlık kullanmaktadır. İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) ise "Kitâbü'l-Elfâz" adlı eserinde "Bâbü'd-duaî li'l-insânî" ve "Bâbü'd-duaî ale'l-insânî" şeklinde hem dua hem de beddua için ayrı ayrı başlık açmıştır.

İbn Kuteybe (ö.276/889) "Edebü'l-kâtib" adlı eserinde dua için "Bâbü ma yüstâmel mine'd-duâi fi kalaminnas" başlığıyla bir bölümü duaya ayırmıştır. Sûlî (ö. 335/946) "Edebü'l-küttâb" adlı eserinde yazışmalarda yazılan dualar hususunda değişik başlıkları kullanarak bilgi vermektedir. Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1004) "Dîvânü'l-meânî" adlı kitabında bazen duayla ilgili değişik ifadeleri alıp onları izah etmektedir. İbn Sîde'nin (ö. 458/1066) de "el-Muhassas" adlı konu lüğatinde dua konusun "ed-Duâu li'l-insan" başlığı altında işlemektedir. Ebû Ubeyd el-Bekri (ö. 487/1094), "Faslü'l-makâl" adlı eserinde, İbrahim b. Muhammed el-Beyhakî (ö. 320/932) "el-Mehâsin ve'l-mesâvî" adlı kitabında, Kalkaşendî (ö. 821/1418) de "Subhu'I-A'şâ" adlı eserinde duayı Arapça gramer kaidelerine göre tahkik etmişlerdir⁵⁹.

Ayet-i kerimede geçtiği gibi "ud'ûnî" fiili emir kipinde gelmiştir. Ulemanın çoğunluğuna göre emir, me'mûrun bihin "vücûb"una delalet eder. Hususi bir sebep iktiza etmedikçe, emrin vücûbdan başka bir manada anlaşılması sahih olmaz. Eğer bir karine mevcutsa, o zaman emrin karinenin gösterdiği manaya hamledilmesi iktiza eder.⁶⁰ Burada emrin "ibaha (mübah)"ya ya da "nedb (mendub)"e hamledilmesini gerektirecek herhangi bir

⁵⁹ Kalkaşendî, **Subhu'I-a'şâ**, (yayına hzl. Yusuf Ali Tavli), c.12, Dimaşk 1987, s.101-166; c.13, s.181- 213.

⁶⁰ Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkḥ)**, (çev.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yayınları, Ankara: 1999, s. 328.

karine yoktur. “İsticab” ise Allah’ın (c.c) dualara cevap vermesi, dualara icabette bulunması ve kabul etmesi demektir.⁶¹

Arapçada dua ekseriyetle emir sigası ile yapılmaktadır. Çünkü hem kip hem de talep manasını içeren duaların başında emr-i hâzır gelmektedir. Kişi konum olarak kendinden daha düşük olana emreder. Dua’da ise durum tam tersidir. Talip kendisinden konumca üstün olana isteklerini arz eder. Dolayısıyla bu isteklerin emir olarak isimlendirilmesi uygun görülmemiştir⁶² ve bu kapsamdaki bütün dilekler dua olarak isimlendirilmiştir. Hitap ve talebin üçüncü şahsa yönelttiği emr-i gaib de emr-i hazır gibi hem kip hem de mana olarak istek bildiren dua ifadesidir.⁶³

Emir sigasıyla yapılan duaya (يا رب اغفر لنا) “*Rabb'im! Bizi bağışla!*” ifadesi örnek verilmektedir. Emir sigası kullanılarak oluşturulan dua kalıpları, bu örnekte görüldüğü şekli ile genellikle nida ifadesinden sonra getirilmektedir.

Fiil anlamı bildirmelerinden dolayı "ismü'l-fiil" diye tesmiye edilen isimlerin içinde emir anlamlı olanlar dua gayesiyle de istimal edilmektedir. Buna şu örnek verilmektedir:

“Âmin” kelimesi ismü'l-fiil olduğu halde, "Kabul et." şeklinde emr-i hâzır manasını içeren ve dua gayesiyle istimal edilmiştir.⁶⁴

Nehy-i hâzır: (ربنا لا تؤاخذنا) “*Ey Rabb'imiz! Bizi muaheze etme!*”⁶⁵ ayetinde nehy-i hâzır sigası dua anlamında kullanılmıştır.⁶⁶

Fiilleri mahzûf mef'ûl-i mutlak olarak kullanılan mastarlarla yapılan dua tarzıdır, şu ifadeler örnek olarak verilebilir: (سقى), (رعيا), (جدعا) vb.

⁶¹ İsmail Karagöz, “İcabet”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2010, s.288.

⁶² İbnü's-Serrâc el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-nahv*, c. 2, Beyrut: 1988, s. 170.

⁶³ Ahmed el-Haşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, İstanbul: 1984, s. 78.

⁶⁴ Cemaleddin Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid, c. 1, Kum 1967, s. 83.

⁶⁵ Bakara 2/286.

⁶⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûrû'z-Zehab fî Ma'rifeti Kelâmi'l-Arab*, c. 1, Şam 1984, s. 240.

Nehy-i gâib: (لا يزل صاحبك بخير) “Arkadaşın daima hayırla beraber olsun!” burada, (لا زال) anlamındadır. Yine, Kur’an-ı Kerim’de Hz. Musa’nın (a.s.) duası olarak (فلا يؤمنوا حتى يرووا العذاب الأليم) “Acı azabı görene değin iman etmesinler”⁶⁷ ayetindeki (فلا يؤمنوا) ifadesi beddua manasında (فلا آمنوا) demektir. (إنَّ الليلَ لطويلٌ فلا أُسَبِّ له) *Lây-ı nâhiye ve mütekellim sigası ile yapılan duaya örnektir.* Lihyânî bu sözün dua anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Lihyânî’ye göre bu sözün anlamı, “Gece uzundur. Belasının esiri olmayayım” şeklindedir. İbnü’l-A’râbî’ye göre ise cümle sonundaki cezm alameti bu sözün dua olduğuna işaret eder.

Duada asıl olan genellikle emr-i hâzır içeren inşâî ifadeler olmakla beraber, Arapçada mâzi ve muzâri fiil gibi bazı ihbârî lafızlar da dua anlamında yaygın olarak kullanılmaktadırlar⁶⁸.

Örneğin, (رحم الله فلانا) “Allah falancaya rahmet etsin” cümlesi lafzen haber tarzında olsa da dua anlamına gelmektedir⁶⁹.

Âmilleri hazf olmuş bazı isimler de dua ifade etmektedir. ⁷⁰

Mâzi fiilin dua anlamında kullanılması, (أطال الله بقاءه) “Allah ömrünü uzun etsin” örneğinde olduğu gibi haber anlamı ile karışma söz konusu olmayacak yerlerde olur.

Dua anlamında kullanılan mâzi fiil, malum olabileceği gibi, (قتل الإنسان ما أكفره) “Kahrolası insan, ne kadar da nankördür!”⁷¹ ayetinde olduğu üzere meçhul de olmaktadır. "Allah onun ilmini artırsın" cümlesi ise, duanın mâzi fiille ifade edildiğine dair bir örnektir. Bilindiği gibi, aslında dua talep ifade eden kiplerde olup gelecekte olması istenen bir şeyle ilgilidir. Burada ise, dua mâzi fiilinin kipiyle ifade edilmiştir; ancak bu cümledeki mâzi fiilinin manası, talep; zamanı ise, gelecek zamandır. Duada üç sebeple mâzi fiilinin tercih edildiği ifade edilmektedir. Birincisi, muhataba karşı saygı maksadıyla emir

⁶⁷ Yûnus 10/88.

⁶⁸ Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Mufasssal fî sin'âti'l-i'râb*, c. 1, Beyrut: 1993, s. 367.

⁶⁹ Ebü'l-Berekât Abdu'r-rahmân b. Muhammed b. Ebû Saîd el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf*, nşr. Dâru'l-Fikr, c. 2, Dimaşk, s.705.

⁷⁰ Zemahşerî, Mahmud, *el-Müstaksâ*, nşr. Müfid M. Kumeýha, c. 1, Beyrut: 1987, s. 360.

⁷¹ Abese, 80/17.

kalıbının kullanılmak istenmemesi: "Allah falana acısın." örneğinde olduğu gibi Allah'a karşı saygıdan dolayı, emir fiili yerine mâzi fiil kullanılmıştır. İkincisi, sözü edilen şeyin şiddetli bir şekilde istenmesidir. Mesela; "Allah, bana onunla karşılaşmayı nasip etsin." örneğinde sözü edilen şey şiddetle istendiğinden dolayı, dua mâzi fiili ile yapılmıştır. Üçüncüsü, mâzi fiille ifade edilen şeyin vaki olmasının daha muhtemel olduğuna inanılmasıdır; bunun sebebi mâzi fiilin anlamının geçmişte vaki olmuş şeylerle ilgili olmasıdır.

Mâzi fiil ile yapılan duaların bir farklı ifadesi de “en-i muhaffefe”den sonra gelen geçmiş zamanı ifade eden dua cümleleridir.

Zira “en-i muhaffefe”nin amel edebilmesi için haberi, cümle-i haberiye olması gerekmektedir. Eğer haberi, isim cümlesi ise veya fiili câmid olan fiil cümlesi ise veya fiili dua manasında mutasarrıf bir fiil olan dua cümlesi ise amel edebilmesi için (قد) gibi bir fâsıl gelmesi gerekmez. Dua olmasına örnek, bu şekilde okuyan kıraate göre olmak üzere: (والخامسة أن غضب الله عليها)⁷² ayet-i kerimesidir.⁷³

Dua için muzâri fiilleri de kullanılmaktadır. Örneğin, bir bedevinin şöyle bir dua yaptığı nakledilmektedir: "Allah'ım! Senden, korkanların amelinin ve amel edenlerin de korkusunu istiyorum." Bu cümlede dua “اسالك” fiiliyle yapılmıştır.

Muzâri fiil ile yapılan dualara (يغفر الله لك) “Allah sana mağfîret etsin!” ve (يرحمك الله) “Allah sana merhamet etsin” duaları örnek verilebilir. el-Enbârî, dua makamında kullanılan bu tür muzâri fiillerin her ne kadar lafzen merfu olsalar da mana bakımından (ليغفر) ve (ليرحم) takdirinde meczum olarak kabul edildiğini söylemektedir.

Geçmiş zaman yapısındaki fiilde olduğu gibi, şimdiki zaman ifade eden fiilin de dua anlamında kullanılması yalnızca haber ile karıştırılmadığı durumlarda mümkün olabilir.

⁷² Nûr 24/9.

⁷³ Bahâeddin Abdullah b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, c.2, Dimaşk 1985, s. 386.

Lâ-i nâfiyede ki “lâ”ya “lâ ed-duâiyye” olarak da isimlendirilmektedir. Lâ-i nâfiye ile yapılan dua cümleleri geçmiş ve gelecek zaman ifade eden fillerin bulunduğu cümleler olarak sınıflandırılabilir. Lâ-i nâfiye tek bir mâzi fiilin başına olumsuzluk edatı olarak eklenmez. Ancak, birden fazla eylemin olumsuzluğunu bildirmek için, (فلا صدق ولا صلى) “*Ne tasdik etti ve ne de namaz kıldı.*” ayet-i kerimesinde olduğu gibi, atıf tarzında gelebilir. (لا بارك الله) “*Allah mübarek kılmasın*” ifadesinde olduğu gibi mana olarak gelecek zaman ifade eden bir fiil ile dua kestedildiği zaman ise atıf olmaksızın da mâzî fiilin başına gelebilir.

(لا يغفر الله له ولا يرحمه) “*Allah ona mağfiret etmesin rahmet de etmesin*” örneğinde olduğu gibi, olumsuz dua (beddua) ifadelerinde de lâ-i nâfiye kullanılır.

Mübtedanın, mezkur, marife ve başta haberin de mezkur ve sonda olduğu isim cümlelerine örnek olarak şu dua verilmektedir: (رحمة الله عليه) “*Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun.*” Cümlenin lafzı her ne kadar haber tarzında olsa da manası duadır.

Mübteda yaygın olarak marife kelimelerden olmakla birlikte dua anlamında geldiğinde, (سلام على إله ياسين) “*İlyas’a selam olsun*”⁷⁴ ayetinde olduğu gibi nekre de olabilir. Nekre gelmesinin gerekçesi mübtedanın dua ve talep anlamı taşımasıdır. Nitekim örnekteki (ليسلم الله), (سلام) takdirindedir.

Dua, mübtedası hazf edilmiş haber tarzında da olabilir. Örneğin, genellikle hacılara “*Allah kabul etsin*” anlamında söylenilen (ميرور مأجور) duası, Temîm kabilesi tarafından gizli bir (أنت) mübtedasının haberi olarak düşünülerek bu şekilde merfu olarak söylenmektedir. Buna rağmen Hicaz lehçesi kullananlar aynı ifadeyi (اذهب ميرورا) takdiri ile mansup olarak kullanmaktadırlar.

(لك الحمد) “*Hamd yalnız sana mahsustur*” da olduğu gibi dua ifade eden isim cümlelerinde de bazen haber öne geçebilir. Araplarda çok sayıda dua ifade eden ve yaygın bir şekilde kullanılan cümleler vardır. Dua mana olarak istek (inşa) olmasına rağmen dua ifade eden

⁷⁴ Sâffât, 37/130.

lafızlar genelde haber kipi olan mâzî fiili ile ifade edilir. Ayrıca duada diğer bir durum ise, hazf ve ihtisârın çok olmasıdır. Bu iki özellik de, Arapların dışındaki insan ve kültürlerden çok etkilenmemiş olan sıradan halk kesimlerinin kullandığı dualarda daha fazla görülmektedir. Dil yönünden duanın diğer bir özelliği ise, genelde her duada en az bir edebî sanatın bulunmasıdır.⁷⁵

Lâm-ı talebiyye denilen bazen emir ifade eden, bazen de, iltimas gibi anlamlara gelen bazen de ihbar anlamı taşıyan “lâm” ile yapılan dualarda çokluktur. Lâ-i nâhiye ile hem nehy-i hâzır hem de nehy-i gâib sigaları yapılabilmektedir. Ayrıca lâ-i nâhiye nadir de olsa mütekellim sigası ile de kullanılmaktadır.⁷⁶

V. İslam Literatüründe Duaya Dair Eserler

Duanın İslam dinindeki önemini izhar eden bütün bu sebeplere mebni olarak İslam tarihi boyunca İslam uleması bu konu üzerinde ciddi eserler telif etmişlerdir.

Kâdî İyâz (ö. 544/1149)’ın ifadesiyle ümmetin sıhhati üzerinde icma ettiği Buhârî⁷⁷, “Daavât” kitabını, doksan yedi bölümden müteşekkil *Sahih*’inin, sekseninci bölümü olarak tertip etmiştir. Altmış dokuz babdan meydana getirdiği “Daavât” kitabına; “Müstecap Dualar”la başlamıştır.

Kaynaklarda adı geçen bu mahiyetteki kitapların en eskisi, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî’nin (ö. 195/211) *Kitâbü'd-Duâ* isimli eseri olduğu rivayet olunmaktadır (İbnü'n-Nedîm, s. 282). Yine aynı kaynaklarda *es-Sünen* sahibi Ebû Davud’un (ö. 275/889) *Kitâbü'd-Duâ*’sı, İbn Ebi'd-Dünya’nın (ö. 281/894) *Kitâbü'd-Duâ*, yine *es-Sünen* sahibi Nesâî’nin (ö. 303/915) *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*’si, hadis ve *es-Sünen* sahibi Yusuf el-Kâdî’nin (ö. 297/910) *Kitâbü'z-Zikr*’i, Ebû Bekir Cafer b. Muhammed el-Firyâbî’nin (ö. 301/913) aynı adlı eseri Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmail el-Mehâmilî ed-Dabbî’ye (ö. 330/941) nisbet edilen *Kitâbü'd-Duâ*, Ebü'l-Hüseyin İbnü'l-Münâdî’ye (ö. 336/947) nisbet edilen *Kitâbü Duai envâi'l-isti' azat min sa' iri'l-afat ve'l-âhad*, hadis alimi Taberânî’nin

⁷⁵ M. Edip Çağmar, “Araplarda Dua ve Yaygın Olarak Kullanılan Duaların Belagat Açısından Değerlendirilmesi”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 169-195, Sayı: 18, 2003.

⁷⁶ Arapçada Dua Üslûbu, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, c. 4, s. 25-48, Sayı: 14, 2004.

⁷⁷ Kamil Çakın, “Buhârî’nin Otoritesini Kazanma Süreci”, *İslami Araştırmalar*, c. 10, s.104–107, Sayı: 1–3, Ankara: 1997.

(ö. 360/971) çok sayıda telifi arasında *Kitâbü'd-Duâ* adlı iki ciltlik bir eseri zikredilmiştir. Bunlardan en güvenilirini günümüze de gelebilmiş olan Nesâî'nin *Amelü'l-yevm ve' l-leyle* adlı me'sur dua kitabıdır.

Yukarıda zikredilen me'sur dua kitaplarına ilave olarak kronolojik sıraya göre dua hakkında yazılan eserler şu şekilde zikrolunmaktadır:

“Nesâî'nin öğrencilerinden İbnü's-Sünnî Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed (ö. 364/974) tarafından tertip edilen *Amelü' l-yevm ve' l-leyle*, Ebû Süleyman el-Büstî'ye (ö. 388/998) ait *Meani'd-da'avât ve tefsîruha*, Mağrib ulemasından İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'ye (ö. 386/996) ait *Kitabü'd-Duâ*, İbn Merdûye el-İsfahânî'ye (ö. 410/1020) ait *el-Ed'iye*, Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî'ye (ö. 429/1037-38) ait *Kitabü yevm ve'l-leyl*, Cafer b. Muhammed el-Müstağfirî'ye (ö. 432/1041) ait *Kitabü'd-Duâ*, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'ye (ö. 458/1066) ait *ed-Daavatü'l-kebîr*, tanınmış müfessir Ebü'l-Hasan el-Vâhidî'ye (ö. 468/1076) ait *Kitabü'd-Daavât*, Ebû Bekir et-Turtuşî'ye (ö. 520/1126) ait *ed-Duâ'ü'l-me'sur ve âdâbüh*, Yahya b. Şeref en-Nevevî'ye (ö. 676/1277) ait *el-Ezkâr*, Takıyyüddin İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) ait *el-Kelimü't-tayyib*, Ahmed b. Harb'e (ö. 741/1340) ait iki ciltlik *ed-Daavât*, Takıyyüddin İbnü'l-İmâm'a (ö. 745/1344) ait *Silâhu'l-mü'mîn*, İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1430) ait pek çok defa basılmış olan *el-Hisnü'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-mürselin*, İbn Hacer el-Askalânî (852/1449), Şîî alimi Cemâeddin Ahmed b. Musa (ö. 673/1274), sûfiyyeden Sıddîk b. İdris el-Yemenî (ö. 890/1485) ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) hepsi de *Amelü' l-yevm ve' l-leyl* adını taşıyan kitapları me'sûr dualarla ilgili olarak sonraki dönemlerde yazılmış eserlerin bazılarıdır⁷⁸.

Duanın İslam dininde ki yeri ve öneminden dolayı İslam ilimleri içerisinde kaynakları ve literatürü itibariyle en geniş ilim dallarından biri olarak Kitâbü'd-Daavât gelmektedir. Bunun nedeni dua sayısındaki kesret, hadis külliyatlarındaki rivayetlerin ise çokluğudur. Tedvin ve tasnif dönemi dediğimiz hicri ilk beş asırda, musannef, cami' ve sünen türündeki bütün eserler, dua konusunu müstakil bir başlık altında ele almışlardır. Dua konusu hakkında keyfiyeti itibariyle hususi birçok kitap yazılmıştır. Dua türü eserlerin

⁷⁸ Çağırıcı, Mustafa, “Dua”, *DİA*, c. 9, s. 537-539.

muhtelif adlarla tasnif edildiğini müşahade etmekteyiz. Bunlar Kitâbü'd-Daavât, Kitâbü'z-Zikr, Kitâbü'z-Zühd, Kitâbü'l-Ezkâr'lardır.

“Dua, Daavât, Ed'ie” adıyla yazılmış olanları, M. Ali Kırboğa, *Kâmûsü'l-Kütüb* adlı eserinde şöyle tasnif etmektedir:

“Duâ, Daavât, Ed'ie” Adıyla Yazılmış Başlıca Eserler:

Ebü'l-Kâsım Hamîd el-Kûfî eş-Şîî (ö. 130/747), *Kitâbü'd-Daavât*, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Fudayl ed-Dabbî (ö. 195/810), *Kitâbu'd-Duâ*, Ali b. Muhammed el-Medâinî (ö. 225/839), *Kitâbü'd-Duâ*, Ebû Abdullah Ahmed ez-Zâhidî en-Nîsâbûrî (ö. 234/848), *Kitâbü'd-Duâ*, Dâvud ez-Zâhirî (ö. 270/883), *Kitâbü'd-Duâ*, İbn Ehvâz Hüseyin el-Kûfî eş-Şîî (ö. 290/902), *Kitâbü'd-Duâ*, Muhammed el-Kummî eş-Şîî (ö. 290/902), *Kitâbü'd-Duâ*, İbn Ebi'd-Dünyâ (ö. 280/893), *Kitâbü'd-Duâ*, Ebû Abdullah el-Hâfız el-Bîrî (ö. 315/927), *Kitâbü'd-Duâ*, Ahmed el-Enbârî en-Nahvî (ö. 318/930), Ebû'l-Kâsım Süleyman et-Taberânî (ö. 360/970), *Kitâbü'd-Duâ*, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/923), *Beyânü Şe'ni'd-Duâ* ve *Tefsîrüz-Ed'iyeti'l-Me'sûre ani'n-Nebî*, Ebû Abdullah el-Hüseyin b. İsmâil ed-Dabbî el-Mehâmîlî (ö. 330/ 941), *Kitâbü'd-Duâ*, Abdülcemil b. Muhammed eş-Şafîî (?), *Câmiu'l-Ed'ie mine'l-Hazreti'n-Nebeviyye*, Ebû'l-Fazl, el-Bağdâdî eş-Şîî İbn Kara Mehmed (ö. 335/946).

Bunlardan sonra ise Kitâbü'd-Duâ'ya sırasıyla şunlar örnek verilmektedir:

1. Ali b. el-Cerrâh (ö. 334/945), *Kitâbü'd-Duâ*
2. Şeyh Ebû Abdullah es-Sûfî (ö. 371/981), *Kitâbü'd-Duâ*
3. Şeyh Halil Seczî (ö. 378/988) *Kitâbü'd-Duâ*
4. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/998), *Kitâbü Şe'ni'd-Duâ* veya *Kitâbü'd-Duâ*.

5. Ebû Abdillâh Hakim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), *Kitâbü'd-Duâ* veya *Kitâbü'd-Daavât*.
6. Muhammed el-Berdânî el-Hanbelî el-Bağdadi (ö. 429/1037), *Fedâilü'd-Duâ*.
7. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Câmiu Ed'iyeti'n-Nebî*.
8. Cafer el-Müstağfirî el-Hanefî (ö. 432/1040), *Kitâbü'd-Duâ* veya *Kitâbü'd Daavat*.
9. Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), *Kitâbü'l-Münâcât* (ö. 445/1053), *Men Üsticbe Davetuhû*.
10. İbn Sînâ (ö. 467/1074), *er-Risâle fi'z-ziyâre*.
11. Ebû Bekir Muhammed et-Turtûşî (ö. 520/1126), *Kitâbü'd-Duâ*.
12. Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 538/1143), *Dafiletü'l-Müstağfirîn*.
13. Abdülcebbar el-Harkî (ö. 553/1158), *Fedâilu'l-Evkât*.
14. Ahmed Nâmekî el-Câmî (ö. 526/1131), *Miftâhü'n-Necât*.
15. Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânt, el-Mervezî Şâfî (ö. 562/1166), *ed-Daavati'n-Nebeviyye*.
16. İbn Beşkuvâl Halef b. Abdülmelik el-Hazreci Müerrih (ö. 578/ 1182), *Müsteğîsin bi'llah*.
17. Şehâbüddîn Sühreverdî (ö. 587/1191), *Kenzü'l-'İber*.

18. Ebû Muhammed Takiyüddîn Abdulğani el-Makdisi (ö. 600/1203), *Kitâbü't-Terğîb fi'd-Duâ ve'l-His Aleyha*.
19. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), *Esrârü't-Tenzîl*.
20. İmam Sâğânî, Hasan b. Muhammed Lâhurî Hanefî (ö. 615/1218 veya 650), *Misbâhu'd-Duâ*.
21. Muhyiddin Arabî (ö. 638/1240), *Mişkâtü'l-Uful*.
22. Takiyyüddîn el-Askalânî (ö. 705/1305), *Silâhu'l-Mü'min*.
23. Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (İbn Cizzî) el-Mâlikî *ed-Daavât ve'l-Ezkârü'l-Muhrace min Sahîhi'l-Ahbâr*.
24. Fazlullah el-Adevî Ahmed b. Yahyâ ed-Dımaşkî (ö. 747/1346), *ed-Daavâtü'l-Müstecâbe*.
25. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1459), *ed-Daavâtü'l-Me'sûre*.
26. eş-Şeyhü'l-Ârif Fahrüddîn er-Rûmî (ö. 864/1459), *ed-Daavâtü'l-Me'sûre*.
27. İznikli Kutbeddin'in oğlu, Mevlânâ Fenârî'nin de talebesi olan Muhyiddin (ö. 885/1480), *Münyetü'd-Daavât*.
28. Amasyalı Şehâbeddin Şükrullah Efendi (ö. 894/1488), *Câmiu'd-Daavât*.
29. Yusuf b. Abdurrahmân (ö. 896/1490), *Miftâhu'l-Künûz*.
30. Ebü'l-Hasan el-Kûfî (?), *Meâni't-Temcîd*.
31. Süyûtî (ö. 911/1505), *Keşfü't-Tâmmе ani'd-Duâ*.

32. İmam Hafs el-Edîbî, *Kitâbü'l-Ed'iye*.
33. Ebüs-suûd Muhammed b. Muhammed, Müftî'r-Rûm (ö. 982/1574), *Duânâme*.
34. Abdür-rauf el-Münâvî (ö. 1031/1621), *Metâlibü'l-Âliyye*.
35. Sıddık Hasan Han (ö. 1307/1889), *Nüzhetü'l-Ebrâr*.
36. Hüseyin el-Mehâmîlî (?), *Kitâbü'd-Daavât*.
37. Şemsü'l-eimme el-Hulvânî (?), *Kitâbü'd-Daavât*.

Bu eserler muhtevaları itibariyle iki kısımdan müteşekkildir; bunlardan bir kısmı, sadece sahih, hasen, merfu hadis dediğimiz, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşayışından veya sözlerinden oluşmuş, dua ve zikir metinlerinden müteşekkildir. İbnü'l-Cevzî gibi hadis sıhhati konusunda çok müteşeddîd bir muhaddis dahi derlediği dua kitabında zayıf hadisleri koymuş, dua babında bunların yapılmasının bir mahzuru olmadığını söylemiştir. Diğer kısmı ise, salih zatların duaları, yakarış şekilleri veya bir tarikat pîrinin dualarıdır. İkinci kısımdaki dualar bir kısım müteşşeri âlimleri ihtiyat ve ikaza itmıştır. Onlara göre sadece Resulullah (s.a.v.) duaları ile dua etmek meşrudur. İmam Taberânî (ö. 360/970) de bu gaye ile bir dua kitabı hazırlamış ve bunun nedenini şöyle izah etmiştir: "Bu eser, Resul-i Ekrem'in (s.a.v.) dualarını toplamak üzere telif ettiğim bir kitaptır. Böyle bir kitap yazmaya beni sevk eden şey halkın, kitapçıların tanzim ettikleri ve Allah'ın elçisinden, sahabe ve tâbiinin hiçbirinden duyulmayan, günlere göre ayarlanmış; seçili, kafiye birtakım dualar benimsemiş olmasıdır. Hâlbuki Allah'ın elçisi duada aşırıktan hoşlanmadığı gibi şiire benzer seciyeli ve kafiye yakarmayı da kerih görmüştür."⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'e ve hadis-i şeriflere müsteniden birçok alim ve salih zatın mizaç ve meşreplerine göre ilticaları kimi zaman kendileri tarafından, kimi zaman da muhipleri tarafından kitabileştirilmiş, kendilerinden sonraki dönemlere intikal ettirilmiş, bu duaların

⁷⁹ Dihlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah, **Bustânü'l-Muhaddisîn**, (çev: Ali Osman Koçkuzu) , Ankara: 1986, s.107.

edasıyla hasıl olan tecrübelerle dayanarak belirli zamanlarda takipçiler ya da muhipler tarafından tekrarı vird edinilmiştir. Bu dualara rağbet edilmesine İslam uleması içinde tepki koyanlar olmuştur. Tepki koyan zevata göre İslam ümmeti ancak Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde belirtilen vahye müstenid olan bu dualara rağbet etmelidirler. Salih zatların dualarını ibadette vird ittihaz edip bu usulle dua etmenin dinde bidat çıkarmak olduğunu ısrarlı bir şekilde ümmete telkin etmişlerdir.

Lakin salih zevatın dua terkiplerini okumayı âdet haline getiren zevat Resulullah'ın (s.a.v.) dahi ashab-ı kiramdan ve hatta bedevilerden duyduğu bazı duaları beğendiğini, sonraları da okuduğunu ve dua telkini sadedinde teşvik ettiğini de sahih hadis kitaplarına dayarak nakletmişlerdir. Resulullah'ın (s.a.v.) usulü olan "İyi olanı al, kötü olanı terk et" sünneti ümmetine bir düstur olduğundan, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bedevilerden dahi duyduğu duaları nakleder ve ashabından duyduğu bazı duaları tebşir ederken bu şekilde muannid bir üslupla salih zatların dualarını kıraatten ümmeti mahrum bırakmak pek selametli bir usul olarak görülmemektedir.

Çok itiraza mahal olan bir diğer husus da hadis metinlerinde geçen kafiye ve rumuzlu şekilde yapılan dualar hakkında varid olan tenkitlerdir. Oysa ulema burada men edilen kısmın riya ve gösteriş için yapılan kısım olduğunu, yoksa bir ilham eseri olarak edilen kafiye duaların başta Hz. Ali radiyallahu anh ve Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Züheyr olmak üzere birçok sahabe-i kiramın dualarında mevcut olduğunu belirtmişlerdir.

VI . İslam Kaynakları Arasında Yer Alan Bazı Önemli Dua Kitapları

İslam tarihi boyunca tecrübe ile maksudların hasıl olduğuna itikat edilen birçok dua İslam ümmetinin ekseriyeti tarafından tekrar edilmiş, hatta belirli bölgelerde yaşayan, veli olduğuna inanılan bazı zevatın duaları o bölgelerde vird ittihaz edilmiştir. Fas'ta Salât-ı Meşîşiye, Tunus'ta Hizbü'l Bahr, Yemen'de Duayı Haddâd, Osmanlı döneminde özellikle Balkanlarda Virdü's-settâr duası sadece bunlardan birkaçıdır. İslam ümmetinin rağbet ettikleri bu dualara örnek vermek gerekirse başlıca şu dualar sıralanabilir:

1- "Tenvîrû's-sadr ala hizbi'l-berr (تنوير الصدر على حزب البر). Şeyh Ömer eş-Şebrâvî el-Halvetî eş-Şâzelî el-Ahmedî'ye ait olan bu eser, Şâzelî el-Kebîr'in حزب البر isimli kitabı üzerine yazılan bir şerhtir. 150 kadar sayfadan meydana gelmektedir. Besmele ve

diğer bazı konular hakkında bilgilerin bulunduğu risalede birçok ayet ve hadis-i şerif yer alır.

2- *Şerhu hizbi'l-masûn* (شرح حزب مصون). Bu dua Şeyh İmam el-Kamil Muhammed Akıl'e aittir. Bu zat hicri 1123 senesinde mücavir olarak Mekke'de bulunuyordu. Rivayetlerde o sırada oraya Şeyh Said b. Zeyd'in gelmesi, Hanefî müftüsü Şeyh Taceddin'in Medine'ye sürgün edilmesi ve kısa/üç sayfalık bazı ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden oluşan bu dua sayesinde emeline ulaştığı anlatılır.

3- *Şerhu duûi tehlîl* (شرح دعاء تهليل). Her hastalığa deva olduğu bildirilen bir sayfalık bir duadır. Rivayetlerde bir hadis-i şerifte Kur'an-ı Kerim'de 37 yerde tehlilatın yer aldığı bildirilerek bunları okuyanın kalbine Allah'ın iman ve nur ihsan edeceği kaydedilir.

4- *Şerhu hizbi'l-İmam er-Remlî* (شرح حزب الامام الرملي). Yahya b. Abdurrahman er-Remli eş-Şâfiî el-Kâdirî'nin salavatının, bu eserle önceden örneği geçmeyen bir şekilde telif edildiği anlatılır. اقربكم مني يوم القيامة اكثركم علي صلوة hadisinin de yer aldığı iki sayfalık bir salavat duasıdır.

5- *Tarîka azîme li-kırâeti hizbi'l-bahr* (طريقة عظيمة لقراءة حزب البحر). Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Abdülcebbâr el-Hasanî eş-Şâzeli'ye, bu hizb ruhanî istikamet yoluyla ilham edildiği rivayet olunur. İki sayfadır.

6- *Şerhu âyâtî'l-harb* (شرح آيات الحرب). Bir sayfa olup من قرأ ثلاثا و ثلاثين آية من كتاب الله

تعالى لم يضره تلك الليلة

hadisinin açıklamasından meydana gelir. İbn Sîrîn bu dua hakkında; “Bir gün her konaklayanın eşyasının kaybolduğu korkunç bir mekâna konakladık. Hemen yukarıdaki hadis üzerinde teemmül ettim. Ondaki şifa kaynağı ayetlerin okunmasıyla zarardan kurtuldum.” demiştir.

7- *Şerhu duâi ism-i rahmân* (شرح دعاء اسم رحمن). Osmanlıca ve on sekiz sayfadır. Konu ile ilgili güzel bilgilerin verilmesinin ardından bu duanın birçok hayra erdirdiği anlatılır. Bir kısmı Arapça olan bu risalede güzel açıklamalar yer alır.

8- *Şerhu cenneti'l-esmâ* (شرح جنة الاسماء). Osmanlıca, on sayfa olup içinde şiirler de vardır.

9-Kasîde-i şerîfe (قصيده شريفة). Osmanlıcadır. Beş sayfadır ve kasidelere yer verir.

10-Kasîde-i sâniye (قصيده ثانية). Osmanlıca olup içinde yer yer kasideler ve yer yer de düz yazılar bulunur. Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifin zikredildiği bu risale otuz dört sayfadan oluşur.

11-Duâu cenneti'l-esmâ (دعاء جنة الاسماء). Bir sayfa olup اللهم اني أسالك بفناء الفردانية وراء الربيye başlar.

12-Havass-ı hizbü'n-nasr (خواص حزب النصر). Dört sayfadır. Burada “Hizbü'n-Nasrın havassı/özellikleri, maddeler halinde on üç havas olarak anlatılır.

13-Şerhu hizbi'n-nasr (شرح حزب النصر). On dört sayfa olup, güzel bir şerhtir. Hizib ve onda yer alan kelimeler; ayet-i kerime, hadis-i şerifler ve çeşitli bilgilerle şerh edilir.

14-Beyân-i serâir-i hâze 'ş-şerhi'l-azim (بيان سرائر هذا الشرح العظيم). Müellifi der ki: Şerhin esrarının keşfi hatimeye tavakkuf ettiğinden Hatimeyi buraya aldım ve onu dört kısma ayırdım: 1. Telif sebebi, 2. Bu dua üzerinde düşünmek, 3. Kıraatinde adüvvün tayin edilmesi, 4. Bunların okunması riya olur mu, olmaz mı konuları. İşte onda bu konular izah edilir.

15-Beyân-i tercemet-i hali 'ş-Şeyh eş-Şâzelî (بيان ترجمة حال الشيخ الشاذلي). Şâzelî'nin diğerleri yanında Hizbü'l-bahr, Hizbü'l-birr ve Hizbü'n-nasr diye pek meşhur hizibleri vardır. Bunları izn-i ilahi ile yazdığını ifade eder.

16-Beyân-i âdâb ve kırâeti ve fevâid ve havâss-ı hizbi'n-nasr (بيان آداب وقرائة و فوائد و خواص حزب النصر). Şâzelî'nin Hizbü'l-nasr ki buna Hizbü'l-kahr da denir. Âl-i İmran suresi 73. ayetine uygun olarak düşmana karşı çok etkili olduğu ve nasıl okunacağı anlatılır. İki sayfa kadardır.

16-Fedâil-i sûre-i Yâsîn ve havassuhâ (فضائل سورة "يس" و خواصها). Bu risalede, Yâsîn suresinin faziletine dair birçok hadis-i şerif verilir ve havassı anlatılır.

17-el-İtkân ve havassı'l-Kur'ân (الاتقان و خواص القرآن). Ebü'l-Abbas el-Akfesi'nin, Keşfü'l-Esrar adlı eserindeki tevhid ve tehlil kelimelerinin ayetlerle şerh edildiği bir risaledir. Altı sayfadır.

18-*Şerhu Celcelûtiyye li-İmâmi'l-Gazzâlî* (شرح جلجلوتية للامام الغزالي). Aslında el-Behcetü's-Seniyye, İmam Gazzâlî'ye ait Celcelûtiyye'nin şerhidir. Bu duanın ismi azam olması, dünya ve ahiret hazinelerinden bir hazine bulunması anlatılır. Sekiz sayfadır.

19-*Beyânü'd-da've mea şerhi külli beyt alâ haddetihi bi-şerhihi ve menafîhi* (الدعوة بيان). (مع شرح كل بيت على حدته بشرحه و منافعه). Yirmi sayfadır. Her bir beytin başlı başına ayrı bir özelliğinin bulunduğu, bazılarının heybet ve muhabbet kazandıracağı, bazılarının zenginlik getireceği vb. durumlar anlatılır.

20-*Şerhu salât İbn Meşîş li-İsmâil Hakkî* (شرح صلوة ابن مشيش لاسماعيل حقي). Bu salat, ehlullaha göre İbn Meşîş'e ilham edilen bir virddir. Yirmi yedi sayfa gibi geniş bir risaledir. Bazı ayet-i kerime ve hadis-i şeriflere yer verir.

21-*Kitâbu şerhi Hânî lil-Hâdimî* (كتاب شرح حاني للخدامي). Şeyh Hâdimî, aklından geçenleri kevn âlemine çıkarmayı murad edince bu risaleyi kaleme almıştır. Onda besmele, hamd, lâ havle, sübhânellah ve benzeri dua kelimeleri açıklanır.

22-*Şerhu evrâd-i kebîr li-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* (شرح أوراد كبير لمولانا جلال الدين رومي). Osmanlıcadır. Yirmi dokuz sayfadan meydana gelir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin evradıdır. Onda her gün okunacak ayetler zikredilir.

23-*Kevkebü'l-mebânî ve mevkibü'l-meânî* (كوكب المباني و موكب المعاني). Bu, Abdülkadir-i Geylânî'nin "Kenz-i Azam" adlı salavatının şerhidir. Dört sayfadır.

24-*el-Keyfiyyetü's-sâniye* (الكيفية الثانية). Geçen hizbin farklı bir şerhidir. Esas hizbin metinlerini güzel ve uzun bir şekilde izah eder ve açıklar. Yetmiş beş sayfadır.

25-*Şerhu hizb-i masûn* (شرح حزب مصون). Veya Şerhu's-Sirri'l-Masun (شرح السر المصون). Muhammed b. Akıl'a ait olup üç sayfalık bir risaledir. Rivayetlere göre okunması birçok mekirden kurtaran bir dua olduğu söylenmiştir.

26-*Esmâ-i seyyidinâ Abdülkadir el-Geylânî* (اسماء سيدنا عبد القادر الكيلاني يسمى الاستغاثة).

Yâ sultane'l-ârifin, yâ tâce'l-muhakkikîn gibi isimlerden oluşur. İki sayfa kadardır.

27-*Şerhu ashâb-ı Bedr ve Uhud* (شرح أصحاب بدر و أُحد). Bu eser, Cafer b. Hasan b. Abdülkerim el-Berzenci'nin (ö.1177/1764) Bedir ashabının isimlerinin sayılmasından meydana gelir ki, bu isimlerin sayılmasının birçok meziyet ve havassı olduğuna inanılır. On sayfadır.

27-*Kitâbü 'l-ârifîn fî esrâri esmâi 'l-erbaîn* (كتاب العارفين في اسرار اسماء الاربعين). Berzencî'ye ait olup kırk isimden oluşur. Dokuz sayfadır.

28-*Şerhü kaside-i münferice* (شرح قصيدة منفردة). On dört sayfadır.

29-*Şerhu münacat-i imam 'l-Azam* (شرح مناجات امام الاعظم). İki sayfa olup Ali İmran 3. ve Fetih suresi 29. ayetlerinden meydana gelir.

30-*Şerhu 'l-istağfârât li-seyyidînâ el-Hasan el-Basrî* (شرح الاستغفارات لسيدنا الحسن البصري). İki sayfadır.

31-*Şerhu duâ-i ricâli 'l-gayb* (شر دعاء رجال الغيب). İki sayfa kadar olup rical-i gayb ile ilgili hadis-i şerifleri anlatır.

32-*Şerhu duâ-i münâcâtî 'l-Kur'ân* (شرح دعاء مناجات القرآن). İki sayfadır. Hz. Osman, bazı esma ve ayetleri cem edip Resulullah'ın (s.a.v.) huzuruna getirdi. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara nazar ettiği ve onları güzel bulduğu ve bunlar مناجات القرآن diye buyurduğu rivayet olunur.

33-*Şerhu esmâi enbiya ve 'l-mürselîn* (شرح اسماء انبياء و المرسلين). Üç yüz on üç resul ismini içerir. İlgili hadis-i şeriflere yer verir.

34-*Şerhu salâti 'l-feydiyye li-Abdilgani* (شرح صلاة الفيضية لعبد الغني). Altmış sekiz sayfa olup, Abdülganî en-Nablusî'nin (ö. 1062/1652) İbn Arabî'ye ait الصلوات المحمدية adlı eserinin şerhidir.

35-*el-Kâside li 'ş-Şeyh Abdilgani* (الدين القصيدة للشيخ عبد الغني يمدح بها قطب العارفين الشيخ محي). Bir buçuk sayfadan meydana gelen bu kaside, Şeyh Abdülganî'ye ait olup İbn Arabî hakkındadır.

36-*Şerhu salâti 'l-vustâ* (شرح صلاة الوسطى). Ahmed b. Süleyman el-Hâlidî en-Nakşibendî el-Ahmedî'nin (ö. 1275/1858), bazı arkadaşlarının talebi üzerine, Şeyh-i Ekber'e ait

es-Salâtü 'l-vustâ hakkında yazdığı bir şerhtir. Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifin yer aldığı ve güzel açıklamaların bulunduğu bu şerh otuz üç sayfadır.

37-*Şerhu salâti 'z-zâtiyye* (شرح صلاة الذاتية). Mezkûr Şeyh Ahmed b. Süleyman'ın, Şeyh-i Ekber'in ruhaniyetinden gelen bir emirle *es-Salâtü 'l-vustâ 'ya* ve *Salâtü 'n-nûr'a* yönelik yazdığı beş sayfadan oluşan bir şerhtir.

38-*İsnâd-i duâ-i cevşen* (إسناد دعاء جوشن). Cevşen duasıyla ilgili, rivayetler, okunmasının fazileti ve sebep olduğu iyi sonuçlar, hadis-i şerif ve ayetlerle dört sayfa halinde anlatılır.

بدئت بيسم الله و الحمد اولاً على نعم لم تحص فيما تنزلاً

39-*Şerhu Dimyâtî* (شرح دمياطي). Bu risale, yukarıdaki beyitle başlar. Önce Allah lafzı hakkında bilgiler verilir. Yer yer beyitlerin, ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin kullanıldığı bu şerh yirmi altı sayfadır.

40-*Şerhu hizbi 'l-bahr li-İzmîrî* (شرح حزب البحر للزميري). Ahmed b. Ömer İzmirî der ki: Bu, kâmil şeyh Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin her alil/hasta olan için nâfi ve her rezil olan için rafî/yükseltici olan, tesirinin pek süratli olması mücerreb olduğuna inanılan hizbinin şerhidir.

41-*Şerhu hizbi 's-seyf el-kâtî 've 't-tiryâki 'n-nâfi el-müstenbıt min kitâbillâhi 'l-câmi* (شرح حزب السيف القاطع و الترياق النافع المستنبط من كتاب الله الجامع). Seyyid Mustafa b. Seyyid Muhammed Kemalizâde'nin, kahri adûv ve maksada ulaştırmada mücerreb olan *Hizb-i seyf*'in şerhidir. Bu hizb abdest alınarak, birinci rekâtında zamm-ı sure olarak Fil suresinin ve ikinci rekâtında da Kureyş suresinin okunarak iki rekât namaz kılındıktan sonra okunacağı izah edilir. Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifin yer aldığı bu şerh yirmi yedi sayfadır.

42-*Şerhu salâ ibni Meşîş li-Abdilgani* (شرح صلاة ابن مشيش لعبد الغني). Şeyh İbn Meşîş'in *Salat*'ının, Şeyh Abdülganî tarafından şerh edilmesiyle meydana gelir. Bu konuda Abdülganî şöyle der: Ebû Hafs Ömer b. İsa b. Abdülvehhâb eş-Şerif el-Hasanî, benden İbn Meşîş'in bazı beyitlerini şerh etmemi istendi. Aslında ben buna salih ve kudretli olmadığım halde yüce Rabb'ime itimad ederek bu teklifi kabul ettim. "Mukaddime" başlığı altında on beş sayfa kadar Şeyh İbn Meşîş'in hayatı anlatılır. Sonra شرح لطيف لصلاة

ابن مشيش لابي الطيب الحسن بن يوسف başlığı altında yine on beş kadar sayfada mezkûr salât şerh edilir.⁸⁰

43-Hasan-ı Şâzelî'nin *Hizbü'l-bahr*,

44-Bahâeddin Nakşibend'in *Evrâd-ı Bahâiyyesi*,

45-Yahya eş-Şîrvânî'nin *Virdü's-settar*'ı, bölgelere göre çeşitlilik arz eden daha birçok dua kitabı vardır. Biz burada sadece en çok rağbet edilenleri ihtisar ettik.

⁸⁰ Yakup Çiçek, “Ahmed Ziyaüddin’in Mecmuatu’l-Ahzab Adlı Eseri”, **I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (03-05 Ekim 2013)**, s. 107-115, Gümüşhane 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAMİYET'TEN ÖNCEKİ DİNLERDE DUA

Duanın ana amacı, insanın Allah'a (c.c.) halini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre, dua kul ile Allah (c.c.) arasında bir tür diyalog anlamı da taşır. Bunun gerçekleşebilmesi için Allah (c.c.), önce insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan da varlığını kabul ve tasdik edip benimsediği Yaratıcısı ile ta'zîm ve ümit duygularıyla irtibat halinde olmaya muhtaç bir varlıktır. Dolayısıyla dua vesilesiyle insan, bir yandan Rabb'ine eksiklerini ve ihtiyaçlarını arz ederken diğer yandan daha iyi, daha güzel ve daha erdemli olan davranışa ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu vesileyle insan, hiçbir zaman duadan müstağni olmamıştır.⁸¹

Çünkü dua, insanın doğası gereği bir ihtiyaçtır. İnsan zaman zaman sıkıntıya düştüğünde veya bir nimete eriştiğinde, bu durumunu paylaşacağı üstün bir kudret arar. İşte bu ihtiyacını Allah'a karşı dua etmek suretiyle giderir; nimete erişmişse teşekkürünü bildirir. İhtiyacı varsa onu talep eder. Böylece hem ibadet yapmış olur, hem de kendisini maddi ve ruhi açıdan rahat hisseder.⁸²

Dua, kulu Rabb'ine vasıtasız olarak doğrudan bağlayan bir ibadettir. Kadîm medeniyetlerden bu yana hemen hemen her dinde veya gelenekte uygulanagelmiş evrensel bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸³ Kaynaklarda yer alan bilgilere göre duanın tarihteki ilk emareleri 4500 yıl önce Sümer yazılarında görülmektedir.

Metafizik bir iltica zayıf ve teselli arayan insanda çok güçlü bir inanç ve bağlılık hissi doğurur. Otto, “Din kutsalın tecrübesidir.” diyerek bu manaya işaret etmektedir.⁸⁴ Alexis Carrel da; “İnsan Allah’a su ve hava kadar muhtaçtır.” demektedir.⁸⁵

Evet, tarihin her döneminde insan dua edeceği, sığınacağı bir varlığa ihtiyaç hissetmiş ve ona yönelmiştir.

⁸¹ Osman Cilacı, “Dua” md, **DİA**, c. 9, İstanbul: 1994, s. 529.

⁸² Sıtkı Güllü, “Kur’ân-ı Kerîm’de Duâ Kavramı”, **EKEV Akademi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 18, s. 116, 2004.

⁸³ Erdal Baykan, **Dua Üzerine Din Felsefesi Okumaları**, Bilge Adam Yayınları, İstanbul: 2009, s. 41.

⁸⁴ Hans Freyer, **Din Sosyolojisi**, (çev.: Turgut Kalpsüz), Ankara: 1964, s.32.

⁸⁵ Alexis Carrel, **Dua**, Yağmur Yayınları, İstanbul: 2001, s.30-31.

Amerikalı psikolog Prof. William James da duanın nasıl bir ihtiyaç olduğunu şu ifadelerle açıklar: “Öyle görünüyor ki müspet ilim bunun aksini ne derece iddia ederse etsin insanlar ta kıyamete kadar dua edeceklerdir.”⁸⁶

Gerçekten duanın, insana emniyet alanı açan ve sorunlarına karşı mücadelesinde onu kuvvetli yapan bir boyutu bulunmaktadır. Dolayısıyla gündelik sorunların altında ezilme, ümitsizlik ve yıkım gibi negatif duyguların, dua ile pozitif yöne çevrileceği; böylece insan ve giderek toplum için bir motivasyon kaynağı olacağı söylenebilir. Yapılan bir araştırmada, dua ile psiko-sosyal uyum arasında olumlu ilişki oranı da yüksek çıkmıştır. Araştırmaya göre, özellikle dua ile kendini kabullenme ve sosyallik arasındaki ilişkilerin çok yüksek olduğu gözlenmiştir.⁸⁷

“İnsanın duaya olan ihtiyacı eksiklik şuuru kadar, yaratılışının gereği olarak ruhunun derinliklerine, din ve Allah duygusuna ya da üstün bir yaratıcıya inanıp O’na bağlanma ve sığınma ihtiyacının yerleştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yani insanın Tanrı’ya yönelip O’ndan yardım istemesi demek olan dua, insanda yaratılıştan var olan tabii ve fitrî bir din duygusunun ortaya çıkmasıdır.”⁸⁸

İnsan dua ile hayatın zorlukları karşısında yalnız olmadığını, daima yardımını isteyebileceği, onu gören, gözeten ve her şeye gücü yeten bir yaratıcısı olduğunu hatırlayıp manevi bir güç kazanır.⁸⁹

1.1. Yahudilikte Dua

Yahudilikte dua, ibadetin ana unsurlarından biri olarak Allah’a (c.c.) yaklaşma vesilesi kabul edilir.⁹⁰ Dua, insanın kendini muhakeme etmesi ve Tanrı’dan bağışlanma dilemesi eylemidir. Eşi ve benzeri olmayan yegâne Tanrı için kullanılan “Elohim” ismi Tanrı’nın gazap tarafını, “Yahve” ismi ise rahmet tarafını temsil eder.⁹¹ Tanah’a göre dua, insan ve

⁸⁶ Muhammed İkbâl, **İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü**, (çev.: Sofi Huri), Kırkambar Yayınları, İstanbul: 2002, s. 130.

⁸⁷ Akif Hayta, “İbadetler ve Ruh Sağlığı Dini Pratikler İle Psiko-Soyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, Hayati Hökelekli (Ed.), **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul: 2006, s. 158.

⁸⁸ Hüseyin Certel, **Din Psikolojisi**, Andaç Yayınları, Ankara: 2003, s. 122-123.

⁸⁹ Hâbil Şentürk, **Din Psikolojisi**, Esra Yayınları, Konya 1997, s. 164.

⁹⁰ Lewis Spence, “Prayer (Jewish)”, **ERE**, c. X, s. 191.

⁹¹ Dr. Baki Adam, **Yahudilik, Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), D.İ.B Yayınları, İstanbul: 2007, s.236.

Yahve arasında manevi bir köprü, insanın yenilenmesi ve kurtuluşu için büyük bir araçtır.³⁴⁹ Dua, Yahve'nin İsrailoğullarının yanında olduğu inancı üzerine kurulmuştur. Yahve'nin onların yanında oluşu, O'nun inayetine mazhar olmaya vesile olur ve Yahudi duası daima Yahve'nin duaya icabet edeceğine duyulan güven üzerine yoğunlaşır.⁹²

İbranice “tephillah” dua anlamına gelir. Tevrat'ta dua için genel bir kavram ve belli bir sıra olmamakla birlikte altmışaltı cümle doğrudan veya dolaylı olarak dua ile ilgilidir.⁹³ En önemli dua, Yahudiliğin kelime-i tevhidi olan “Şema Yisrael” duasıdır. Bu dua Tanrı'nın birliği inancını ve Yahudilik bilincini güçlü tutan bir duadır.⁹⁴

Tevrat'ta bu dua şöyle geçer: “Dinle ey İsrail! Tanrımız Rab, tek mabuttur. Tanrı'nız Rabb'ı bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz. Bugün size verdiğim bu buyrukları aklınızda tutun. Onları çocuklarınıza benimsetin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin. Bir belirti olarak onları ellerinize bağlayın, alın sargısı olarak takın. Evlerinizin kapı sövelerine, kentlerinizin kapılarına yazın.”⁹⁵

Yahudiler sinagoglarda Tevrat'tan bazı duaları sesli bir şekilde okuyarak dua ibadetlerini ifa ederler. Tevrat rulolarının bohçalardan çıkarılarak haham tarafından okunması, dua ibadetinin en önemli anıdır. Yahudiler sinagog dışında evlerde de dua ibadetine devam ederler. Nitekim evlerde giriş kapısının arkasında “mezua” denilen, rulo haline getirilmiş Tevrat cümlelerinin yazılı olduğu mahfazalar asılıdır. Alına ve sol kola takılan bu kutulara “tefilin”, evlerin giriş kapılarına takılanına da “mezua” denir. Yahudiler eve her giriş çıkışta mezuzayı öpüp bu duayı okurlar. Mezua; Yahudi evlerini diğer din mensuplarının evlerinden ayıran en önemli işarettir. ⁹⁶Eve giriş çıkışta Yahudiler bu mahfazaya dokunarak parmaklarını öperler. Dua ibadeti ekseriyetle, Kudüs'e yönelerek yapılır. Başa kippa, sırta cüppe alınır. Kadınlar ibadete katılamaz, ancak başları örtülü

⁹² Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Mezmurlar 17/1-6-7; Mezmurlar 25/1-4; 27/7, s.546-547, s.552, s.553, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul: 1949.

⁹³ Adil Bebek, **Din ve Düşünce Açısından Dua**, Rağbet Yayınları, İstanbul: 1988, s. 40.

⁹⁴ Dr. Baki Adam, Yahudilik, Yaşayan Dünya Dinleri, (ed.: Şinasi Gündüz), D.İ.B Yayınları, İstanbul: 2007, s.237.

⁹⁵ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, a.g.e, Tesniye 6/4, s.183.

⁹⁶ Adam, a.g.e, s.238.

olarak ibadeti seyredebilirler. Yahudilikte, duanın Tanrı'nın birliği ile yaratıcılık ve kurtarıcılık vasıflarını vurguladığı bilinmektedir. Şema duası da bunu yansıtan duaların ilk sırasında yer alır. Bir Yahudi için dua insanın kendini muhakeme etmesi ve Tanrı'dan bağışlanma dilemesi, kendini tanrısal iradeye bağlamak için benliğin ötesindeki her şeyin yaratıcısı ile iletişim kurma girişimi, insanoğlunun Tanrı ile bireysel veya kolektif olarak irtibat kurabileceği bir vasıtası⁹⁷ ve ilahi davete icabet etmesidir.⁹⁸

Tevrat'ta birçok dua adabı, peygamber duaları ve dualar vardır. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

Dünyayı yaratan, yerini alsın diye ona biçim veren, adı Rab olan şöyle diyor: "Bana yakar da seni yanıtlayayım; bilmediğin büyük, akıl almaz şeyleri sana bildireyim."⁹⁹

"Ya Rab, duamı işit; yalvarışlarıma kulak ver; sıdkın ile adaletin ile bana cevap ver."¹⁰⁰
 "Ellerimi cana açıyorum; canım kurak yer gibi, sana susamıştır. Bana tez cevap ver... Sabahleyin inayetini bana işittir; çünkü ben sana güveniyorum; Gideceğim yolu bana bildir; çünkü canımı sana yükseltiyorum. Düşmanlarımdan beni azat et, ya rab; sana sığınıyorum. Rızanı işlemeyi bana öğret; çünkü sen benim Allah'ımsın... Doğruluk diyarında bana yol göster... Adaletin ile canımı sıkıntıdan çıkar. Ve inayetin ile düşmanlarımı helak et..."¹⁰¹

"Yüksek sesle yakarıyorum Rabbe, yüksek sesle Rabbe yalvarıyorum. Bunalıma düştüğümde, gideceğim yolu sen bilirsin. Tuzak kurdular yürüdüğüm yola. Sana haykırıyorum, ya Rab: "Sığınağım, yaşadığımız bu dünyada nasibim sensin diyorum.

⁹⁷ Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., c.3, İstanbul: 2001, s. 725.

⁹⁸ Erdal Baykan, **Dua Üzerine Din Felsefesi Okumaları**, Bilge Adam Yayınları, İstanbul: 2009, s.42.

⁹⁹ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, a.g.e, Yeremya 33/2-3, s.758.

¹⁰⁰ a.g.e, Mezmurlar 143/1, s.624.

¹⁰¹ a.g.e, Mezmurlar, 143: 6-12, s. 624-625.

Haykırışıma kulak ver, çünkü çok çaresizim; kurtar beni ardıma düşenlerden, çünkü benden güçlüler." ¹⁰²

“Yunus balığın karnından Allah'ı Rabbe şöyle dua etti: Ya Rab, sıkıntı içinde sana yakardım, yanıtladın beni. Yardım istedim, kulak verdin sesime. Sular boğacak kadar kuşattı beni, çevremi enginler sardı. Ama ya Rab, Allah'ım, canımı sen kurtardın çukurdan. Soluğum tükenince seni andım, ya Rab, duam sana. Kurtuluş senden gelir, ya Rab!”¹⁰³

“Duamı işit, ya Rab, yalvarışlarıma kulak ver! Sadakatinle, doğruluğunla yanıtla beni! Ellerimi sana açıyorum, canım kurak toprak gibi sana susamış. Çabuk yanıtla beni, ya Rab, tükeniyorum. Çevirme benden yüzünü, yoksa ölüm çukuruna inen ölümlere dönerim. Sabahları duyur bana sevgini, çünkü sana güveniyorum; bana gideceğim yolu bildir, çünkü duam sanadır. Düşmanlarımdan kurtar beni, ya Rab; sana sığınyorum. Rızanı işlemeyi bana öğret, çünkü sen benim Allah'ımsın. Senin iyi ruhun düz yolda bana öncülük etsin! Ya Rab, adın uğruna yaşam ver bana, doğruluğunla kurtar beni sıkıntıdan.”¹⁰⁴

Hanna şöyle dua etti: "Yüreğim Rab'da bulduğum sevinçle coşuyor; gücümü yükselten Rab'dır. Kutsallıkta Rabbin benzeri yok, evet, senin gibisi yok, ya Rab! Allah'ımız gibi dayanak yok. Çünkü Rab her şeyi bilen Allah'tır; O'dur davranışları tartan. Rab öldürür de diriltir de, ölümler diyarına indirir ve çıkarır. O kimini yoksul, kimini varlıklı kılar; kimini alçaltır, kimini yükseltir. Düşkünü yerden kaldırır, yoksulu çöplükten çıkarır. Yeryüzünün temelleri Rabbindir. Rab sadık kullarının adımlarını korur, ama kötüler karanlıkta susturulur. Çünkü güçle zafere ulaşamaz insan." ¹⁰⁵

“İbrahim Allah'a dua etti ve Allah şifa verdi. Çocuk sahibi oldular.” ¹⁰⁶

¹⁰² a.g.e, Mezmurlar, 142: 1-6, s. 624.

¹⁰³ Yunus, 2/1-9.

¹⁰⁴ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, a.g.e, Mezmurlar, 143: 1 ve 143: 6-12, s. 624-625.

¹⁰⁵ a.g.e, 1. Samuel, 2:1-9, s.273.

¹⁰⁶ a.g.e, Yaratılış, 20:17, s.18.

Musa Firavun 'un yanından çıkıp Rabbe dua etti. ¹⁰⁷

... Hizkiya onlar için şöyle dua etti: "... Arınmamış bile olsa, Rab Allah'a, atalarının Allah'ına yönelmeye yürekten kararlı olan herkesi iyi olan Rab bağışlasın." ¹⁰⁸

Yunus balığın karnından Allah'ı Rabbe şöyle dua etti:... "Ah, ya Rab... Sen lütfeden, acıyan... sevgisi engin Allah'sın." ¹⁰⁹

Daniel daha önce yaptığı gibi her gün üç kez diz çöküp dua etti, Allah'ına övgüler sundu. Onu Allah'ına dua edip yalvarırken gördüler. ¹¹⁰

Yüzümü Rab Allah'a çevirdim. Duayla, yakarışla, oruçla O'na yalvardım. Rab Allah'ıma dua edip günahlarımızı itiraf ettim: "Ya Rab! Buyruklarından, ilkelerinden ayrılp günah, suç işledik, kötülük yaptık, başkaldırdık. Senin adına krallarımıza, önderlerimize, atalarımıza, ülkedeki bütün halka seslenen kulların peygamberleri dinlemedik. Sen adaletlisin, ya Rab! Sadakatsizliğimiz yüzünden bizi uzak yakın ülkelere sürdün. Bugün utanç içindeyiz. Evet, ya Rab, bizler, krallarımız, önderlerimiz, atalarımız sana karşı işlediğimiz günah yüzünden utanç içindeyiz. Sana karşı geldiğimiz halde, sen acıyan, bağışlayan Allah'ımız Rab'sin. Allah'ımız Rabbin sözüne kulak vermedik, kulları peygamberler aracılığıyla bize verdiği yasalara uymadık. Bu yüzden Allah kulu Musa'nın Yasası'nda yazılan lanet başımıza yağdı, içilen ant yerine geldi. Çünkü sana karşı günah işledik. Üzerimize büyük yıkım getirerek bizim ve bizi yöneten önderlerimiz için söylediğin sözleri yerine getirdin. Musa'nın Yasası'nda yazıldığı gibi, bütün bu yıkımlar başımıza geldi. Buna karşın, ey Allah'ımız Rab, suçumuzdan dönüp senin gerçeklerine yönelerek lütfunu dilemedik. Şimdi, ey Allah'ımız, kulunun duasını, yakarışını işit.

¹⁰⁷ a.g.e, Mısır'dan Çıkış, 8:30; 10:18, Sayfa 61 ve 63.

¹⁰⁸ a.g.e, 2. Tarihler, 30:19, Sayfa 457.

¹⁰⁹ Yunus, 2/1.

¹¹⁰ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, a.g.e, Daniel 6:10-11, s.848-849.

Doğruluğumuzdan değil, senin büyük merhametinden ötürü dilekte bulunuyoruz. Ya Rab, başışla!... Ey Allah'ım, adının hatırı için gecikme!..." ¹¹¹

"Sana yakarıyorum, ya Rab. Bırakma, terk etme beni, ey beni kurtaran Allah!... Ya Rab, yolunu öğret bana. Düz yolda bana öncülük et." ¹¹²

Halk şöyle dua etti: "Tek Rab Sensin. Gökleri, göklerin göklerini, bütün gök cisimlerini, yeryüzünü ve içindeki her şeyi, denizleri ve içlerindeki her şeyi Sen yarattın. Hepsine Sen can verdin. Bütün gök cisimleri sana tapınır." ¹¹³ Sabah sesimi duyarsın, ya Rab, her sabah sana duamı sunar, umutla beklerim. ¹¹⁴

Yahudiler dua ibadetlerini bir kısmını "sinagog"larda yaparlar. Sinagoglarda rulo halinde el yazması Tevrat tomarlarının saklandığı, Aron ha-Kodes denilen, Kudüs'e yönelik kutsal bir bölme vardır. Sinagoglarda Yedi Kollu Şamdan (Menora) da bulunur. Bundan ayrı olarak Kral Davud'un mührü kabul edilen iki üçgenden meydana gelmiş Magen David denilen altı köşeli bir yıldız da vardır. Bu sayılanlar Yahudilikte dua hayatında en önemli ya da ayrılmaz parçalarıdır.

Yahudilik dinin de ibadet ve duanın esasını ilahiler teşkil eder. İbadet esnasında okudukları bazı klişeleşmiş dua ve ilahileri vardır. Bu dualar, dindar Yahudinin hayatında en önemli yeri işgal eder. Yahudilikte vakitli dua ibadetleri günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük dua ibadeti sabah, öğle ve akşam yapılır. Haftalık ibadet ise cumartesi (Şabbat, yevmü's-sebt) günü havra (sinagog)'da icra edilir.

Yahudiler sabah ayininde bir dua atkısı (tallit) alırlar. Sabah ayininde, sol pazı ile altına birer dua kayışı bağlanır. Dualar ayakta, oturarak vücudu sallayarak ve secdeye kapanmak suretiyle okunur. Yahudiler ayakları bitıştirmek, diz çökmek, baş eğmek, elleri göğse açmak ve Kudüs'e yönelmek suretiyle dua ederler. Sabah duasında dua atkısı kullanırlar,

¹¹¹ a.g.e, Daniel 9:3-19, s. 851-852.

¹¹² a.g.e, Mezmurlar, 27:7-11, s. 485.

¹¹³ a.g.e, Nehemya, 9:6, s. 553.

¹¹⁴ a.g.e, Mezmurlar, 5:3, s. 541.

dua kayışı da sol pazıya ve alına takılır. Dua dili cennet dili olduğuna itikat ettikleri İbranice olmakla birlikte bazı eski Aramice dualar da okunur. Dua öncesinde temizlik yapmak ve özel ayin elbisesi giymek gerekir. Duaların büyük kısmını ihtiva eden Mezmurlar hem Yahudi hem de Hristiyanlarca dua sırasında okunmaktadır. Geleneklerine bağlı Yahudiler bu esnada özel bir elbisede giyerler. *Toplu dualar on üç yaşına girmiş en az on kişinin iştirakiyle yapılır.*

Yahudilerde Mezusa adı verilen dua kitabesi çok önemlidir. Mezusa; “Şema Yisrael” (“dinle Yisrael”) kelimeleri ile başlayan, iki Tora peraşa bölümlerinin üzerine yazılmış olduğu küçük bir deri parşömen ihtiva eden ve gümüş, tahta veya başka bir maddeden yapılmış bir kılıfla kaplı objedir. Mezusa, kapıların veya kapı girişlerinin sağ pervazlarına çivilenen bir dua kitabesidir. Yahudilerce Mezusa’nın kullanılması Tora emirlerine¹¹⁵ dayandırılmaktadır: “Onları evinizin ve kent kapılarınızın süvelerine yazın.” Nitekim İbranice kelime anlamı “kapı süvesi” olan mezusa kelimesinin anlamı, daha sonraları bu Biblik pasukların yazıldığı tomarlar olarak algılanmıştır. İlk bölüm (Tesniye, 6:4-9), Yahudiliğin temel inancının ifadesi olan şemanın ilk paragrafını içerir: Burada: 1. Tanrı sevgisi; 2. Tora öğrenimi; 3. Tanrı’nın birliğini ifade eden şemanın günde iki kez okunması gerektiği; 4. Tefilin takma mecburiyeti; 5. Mezusa takılması gerektiği ifade edilmektedir. İkinci bölüm)¹¹⁶, gene her gün okunan şema duasından alınmıştır ve bereket ve refahın Mitsvot’un uygulanması ile mümkün olabileceğini belirtir ve birinci paragrafta emirleri tekrarlar.¹¹⁷

Yahudilik inancında Tevrat, Mezmur ve bunun gibi kutsal kabul edilen dua metinleri vardır. Bunlara piyyut adı verilmektedir. Bunlardan bir tanesi ‘Kol Nidre’ metnidir. ‘Kol Nidre’ dua metninin 6 ıla 8. yüzyılda ‘Geonim’ler - Akil’ler’ devrinde yazıldığı söylenmektedir.

¹¹⁵ a.g.e, Tesniye, 6:9 ve 11:20, s. 183 ve 189.

¹¹⁶ a.g.e, Tesniye, 11:13-21, s. 188-189.

¹¹⁷ Yusuf Besalel, a.g.e, c. 1, 2, 3.

Cumartesi günkü dua ibadetleri, cuma ak şamı güneşin batmasıyla ba lar, cumartesi ak şamı sona erer. Bu ibadet sinagogda yapılır. Bu maksatla cumartesi günü ateş yakmak, çalışmak, taşıt kullanmak vb. yasaktır.

Yahudilikte günlük, haftalık ve yıllık dua ibadeti vardır. Günde    defa dua zamanı vardır: Sabah,   leden güneş batıncaya kadar olan zaman ve ak am. Namaz adı da verilen bu günlük dualar, ferdi olduğu gibi mabette de toplu halde icra edilir. Dua esnasında eski ahitteki kitaplardan bilhassa lirik olan parçalar okunur. Sabah yataktan kalkar kalkmaz yapılan Netila-el yıkama duasında, sadece parmakların ilk ekleme kadar olan    kısmı yıkanır, yüz yıkanmaz, a ız  alkalanmaz. Sabah duasında özel dua atkısı, diğer vakitlerde ise dua bilezikleri takılır.  abat (Cumartesi), Yahudiliğin en çok bilinen ve en az anlaşılmış kuralıdır.  abat, Yahudilerce dua etmeye atfedilen özel bir gündür. Yahudi takvimindeki en önemli ve en kutsal dua günü Yom Kipur'dur. Bu günde Selihot adını verdikleri pişmanlık dualarını ederler.

Yahudilikte duanın müessiriyeti için oruç gereklidir. Yılda birkaç kez oruç tutulur. Özellikle Yom Kippur'da (Kefaret Günü) oruç tutulması öngörülür. Yenilmez, içilmez. Deri elbise giyilmez. Ya  ve krem sürülmez. Cins  münasebette bulunulmaz. Tahannun, yalvarma, niyaz etme anlamlarına gelen, günahları itiraf etmek ve lütuf dilemek için yapılan bir duadır. Bu dua, sabah ve ikindi ibadetinin bölümlerinden olup hazanın Amida'yı söylemesinin ardından okunur. Yahudilikte ilk yeni dua kitabı, I. S. Fraenkel ve M. I. Bresselau tarafından 1819'da hazırlanmıştır. 1844-46 yıllarındaki Reform Yahudilerin Rabban  Konferanslar adını verdikleri i timalarından sonra ekseriyetle Almanca ve  branice dillerinde Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar içeren birleştirici bir dua kitabı Berlin cemaati tarafından hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Yemenli Yahudilerin dua kitabı olan *"tikhal"* de XIX. yüzyılda el yazısı ile  o altılmı tır.¹¹⁸ ABD'de ise 1894-95 yıllarında *The Union Prayer Book for Jewish Worship- Seder Tefilot Yisrael* adında bir dua kitabı hazırlanmıştır.¹¹⁹ Bu dua kitabı ile  abatta, bayramlarda, hafta içinde ibadetin nasıl yapılacağı hakkında Yahudilere malumat verilmiştir. Dua metinleriyle beraber

¹¹⁸ Yusuf Besalel, **a.g.e.**, c. 1, s. 147.

¹¹⁹ Yusuf Besalel, **a.g.e.**, c. 1, s. 147.

ibadette okunan Tora'dan okunması gereken bölümlere de tablo halinde yer verilmiştir. Daha sonraki yıllarda Yahudi cemaatleri fikriyatları müvacehesinde yeni bayram duaları, çeşitli ilahiler içeren Sidur tarzında dua kitapları hazırlamışlardır.

Yahudiliğin kutsal kitabındaki dualara baktığımızda yer yer acziyet içinde yaratana nida, yer yer de sanki meydan okur ve kavga edermişçesine bir münacat şekli görmekteyiz. Allah'la kavga eder bir üslupla dua kulluk şuuruna uymayan bir üsluptur. Allah'a tam bir acz, fakr ve tevekkülle dua edilmelidir.

1.2. Hristiyanlık 'ta Dua

İslam öncesi tahrif olmuş aslı semavî olan dinlerde de aslında bir semavî akide olmaksızın vücuda gelmiş dinlerde de duanın önemi ciddi bir yekûn teşkil eder. Hristiyanlık tarihinde mütehassıs olanlara göre cemaatle ibadet ve dua mekânı olan kilise, tarihin seyri içinde üç ana kültürel kuşak içerisinde kurulmuştur: Peter'in takipçilerinin bütün bir Hristiyanlık ailesine başkanlık ettiği -Antakya'nın Aziz Ignatius'unun Romalılara mektubu- Peter'in yaşadığı ve takipçilerine konuştuğu Roma'nın etkisi altındaki Batı- Latin kuşağı; Bizans'ın etkisi altındaki Yunan-doğu kuşağı; Antakya Edessa (Urfa) etkisi altındaki Suriye kuşağı. Bu alanların her birinde Hristiyanlık, içerisinde kök salmakta olduğu milletlerin ana özelliklerine, yetenekleriyle, tarihleriyle, üsluplarıyla mezc oldu, gelişti ve farklı meşrepler ortaya koydu.

Bu şu şekilde de ifade edilmektedir: Romalıların pragmatik (faydacı) geleneğine göre, Yunanlıların spekülâtif zihniyetine göre ve Suriye'nin dinî zahitliğine göre. Hristiyanlıktaki iman ikrarına giren esasların neleri ihtiva ettiği İncil metinlerinde açık bir şekilde yer almamakla beraber, bu prensiplerin ilk Havariler Konsili'nden itibaren tespiti başlandığı, son şeklini ise IV. ve V. yüzyıldaki konsillerde aldığı yaygın bir kanaat halindedir. Bununla beraber inançlar konusunda gerek İncil nüshalarındaki farklılıklar, gerekse mezhepler arasında bazı ortak ana unsurlar bulunduğu gibi farklı anlayışlar da vardır. Hristiyanlık dininin takipçilerinde sünnet müessesesi de pek belirgin olmadığı için papaz, rahip ve azizlerin doktrinleri temel esas kabul edilmiştir. Buna karşılık bu üç ana

kolda ve diğer marjinal Hristiyan mezheplerinde de dua en önemli ibadet olarak görülmüş ve bireysel ve cemaatle dua seansları icra edilmiştir. Hristiyanlıkta duaya dayalı yapılan en önemli ayinin İznik Konsili'nde (MS.325) tespit edildiği belirtilir.

Hristiyanlıkta dua, dinî yaşantının çok büyük bir parçasıdır. Ayrıca liturjik festivallere ek olarak Hristiyanların nezdinde çok büyük öneme sahiptir.¹²⁰ Günlük dualar, litürji dua saatleri, pazar efkaristiyası, litürjik yıldaki bayramlarda olmak üzere dua ibadetleri bulunmaktadır. Hristiyanlıkta toplu halde yapılan ibadet ve ayinleri belirtmek için Batı dillerinde ibadet kelimesinin karşılığı olan litürji kavramı kullanılmaktadır.¹²¹ Kişinin işlediği günah veya hatasını kilisede itiraf ederek, rahibin Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına günah veya hatayı bağışlama yetkisi vardır ve buna sakrament denilir. Sakrament ibadetlerinde rahiple beraber tövbe etmenin ötesinde birinin kendinde affetme yetkisini ihraz ederek diğerinin günahını affetmesi şeklinde bir usul izlenmesi, önceden beri gerek Hristiyan âleminin içerisinde gerekse bazı diğer din mensuplarınca tenkide medar olan hususların başında gelmektedir.

Pierre Marinier duayı şöyle tanımlar: “Dua, kul ile Allah arasında diyalog anlamı taşır. İnsanın Allah ile olan diyalogunun vasıtasız bir şekli olan dua, mutlak güç ve mutlak ilim sahibi olan Allah ile münasebet kurma ve O’na yönelme halidir.”¹²²

Alexis Carrel ise duayı şöyle nitelendirir: “İnsanın görünmez bir varlıkla, var olan her şeyin yaratıcısıyla, hepimizin kurtarıcısı ve koruyucusuyla, fikren ve hissen iletişime geçmek için yaptığı gayreti temsil eder.”¹²³

Dua, Luther’e göre inancın eseri, Calvin’e göre Allah’ı kavrayabilme inancının her gün tekrarlanmasıdır.

Hristiyanlıkta dua, dinsel bir aktivite olarak değerlendirilir. Duanın Tanrı’ya istek için yönelme ve Tanrı ile iletişim imkânı tanıyan bir bağ olmak üzere iki yönü vardır. Dua ile ruhun Tanrı’ya yükselişi gerçekleşir ve dua ihtiyaçların Tanrı’dan talep edildiği bir

¹²⁰ Mehmet Katar, **Hristiyanlıkta Dua, Yaşayan Dünya Dinleri**, D.İ.B Yayınları, Ankara: 2007, s. 101.

¹²¹ Mehmet Aydın, “Hristiyanlık (Hristiyan İnançları)”, **DİA**, c. 17, s. 348 .

¹²² Pierre Marinier, “Dua Üzerine Düşünceler: Psikofizyolojik Sebepleri ve Sonuçları”, (çev.: Sadık Kılıç) , Nil Yayınları, İzmir 1991, s. 2-3.

¹²³ Alexis Carrel, “Dua”, çev.: M. Alper Yüçetürk, Yağmur Yayınevi, İstanbul: 1961, s. 37.

vasıtasıdır.¹²⁴ Ayrıca dua İsa Mesih vasıtasıyla Tanrı'ya yaklaşma aracı olarak da değerlendirilir. Dua konusunda İsa Mesih'in telkinleri bulunmakta, Tanrı'ya varmanın ve O'nu tanıma yolunun Tanrı (baba), İsa (oğul) ve Kutsal Ruh'a yapılan dua ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Hristiyanlıkta dua, Tanrı'nın armağanıdır. Tanrısal merhamet insanları duaya yöneltir.

Kilise kendi inancında olanları düzenli dua etmeye çağırır. Yunanca kelime "church" (kilise); "assembly" (meclis, toplantı, kongre) veya "convocation" (çağrı, davet, toplantı) anlamına gelir. İngilizcede "prayer" kelimesiyle ifade edilen dua, niyaz, temenni, rica, ibadet, namaz, dua edilen şey, dilekçe, istida anlamlarına gelmektedir.¹²⁵ Bununla birlikte İngilizce dinî terimlerinde "supplication" da sıklıkla dua manasını karşılayan bir terim olarak istimal edilmektedir.

Tarihî kayıtlar ilk kilisenin Asya'dan, Afrika'dan ve Avrupa'dan insanları dua gayesiyle bir araya getirdiğini nakletmektedir. O dönemde yazılan bir belge, ilk Hristiyanlar hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Onlar kendilerini elçilerin öğretilerine ve arkadaşlığına, efkaristiyaya (ekmeğin bölünmesine) ve ibadetlere adanmışlardı. Onlar Tanrı'ya hamd ile dua ederek ve Tanrı'dan bütün insanlara iyilik dileyerek memnun ve cömert kalplerle yiyeceği paylaşmışlardı. Ve Rab, günbegün kurtuluşa eren kimseleri onların sayılarına ekledi."¹²⁶ Hristiyanlar için pazar ayinleri, sabah ve akşam yapılan dualar, yemekten önce ve sonra yapılan dualar çok önemlidir ve özel bir yeri vardır. Hristiyanlara göre duanın Tanrı ile konuşma, Tanrı'yı dinleme, Tanrı'nın varlığını tefekkür etme ve toplumsallık yönleri önemlidir. Hristiyanlıkta en yaygın dualardan biri Matta İncil'inde yer alan İslam'daki Fâtiha suresinin önemine sahip *Rab Duası*'dır. Katolik kilisesinde her gün ifa edilen yedi farklı dua saati bulunmaktadır. Ortodoks kilisesinin dua geleneğinde ise gün batarken okunan "vesperum" ile güne başlanır. Genel itibari ile kiliselerdeki dua şekilleri çok fazla değişiklik göstermez. Hristiyanlara göre dua kalbin tercümanıdır ve kalpte bulunan duyguları dillendirir. Hristiyan inancına göre,

¹²⁴ Andrew Louth, Prayer, Ed.: Jean-Yves Lacoste, *Encyclopedia of Christian Theology*, Routledge, c. 1, New York 2005, s. 1265.

¹²⁵ Ed. Robert Asery v.d., *Redhouse English-Turkish Dictionary*, Redhouse Yay., İstanbul: 1990, s. 757.

¹²⁶ İncil "Müjde" İncilin Çağdaş Türkçe Çevirisi, a.g.e, Elçilerin İşleri 2:43-47, s. 226.

şeytanın baştan çıkartmasına karşı koyabilmek için en müessir güç duadır¹²⁷. Allah'ın nimetlerine nail olabilmek için dua şarttır¹²⁸. Gerçek kurtuluşa ulaşabilmek¹²⁹ için de dua etmek gerekmektedir.

İncillerin tamamının incelenmesi neticesinde duaya ilişkin yetmiş beş civarında kelimenin tespit edildiği görülmektedir. Hristiyanlıkta duayla ilgili alınan ilk karar İznik Konsilinde (MS.325) olmuştur. Bu konsilde duanın belli usul ve kaidelere dayalı olarak icra edilebileceğine karar kılınırken, daha sonra Vatikan'da söz konusu usul ve esaslarla ilişkin değişiklik yapma yoluna gidilmiştir. Duada temel ritüel Hz. İsa olmakla birlikte teslis inancının diğer iki unsuru da önem arz etmektedir.¹³⁰

Mesela Hristiyanların bizce muharref olan İncillerinde dua ile ilgili şu ifadeler geçmektedir: "Dua ettiğiniz zaman ikiyüzlüler gibi olmayın. Onlar, herkes kendilerini görsün diye havralarda ve caddelerin köşe başlarında dikilip dua etmekten zevk alırlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır."¹³¹

"Ama siz dua edeceğiniz zaman iç odanıza çekilip kapıyı örtün ve gizlide olan Babanız'a dua edin. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."¹³²

"Dua ettiğinizde, putperestler gibi boş sözler tekrarlayıp durmayın. Onlar söz kalabalığıyla seslerini duyurabileceklerini sanırlar."¹³³

"Siz onlara benzemeyin! Çünkü Babanız nelere gereksinmeniz olduğunu siz daha O'ndan dilemeden önce bilir."¹³⁴

İncil "Müjde" İncilin Çağdaş Türkçe Çevirisi, a.g.e., Markos 11/23, s.92

"Bunun için siz şöyle dua edin: 'Göklerdeki Babamız, adın kutsal kılınsın.'¹³⁵

"Egemenliğin gelsin. Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin istediğin olsun."¹³⁶

¹²⁷ Yeni Yaşam Yayınları ve Kitabı Mukaddes Şirketi, Matta 26/41, İstanbul: 2013, s.59.

¹²⁸ a.g.e, Yuhanna 4/10, 6/27, s.24, s.35.

¹²⁹ a.g.e, Luka 21/36, s.163.

¹³⁰ Osman Cilacı, "Dua" md.

¹³¹ İncil "Müjde" İncilin Çağdaş Türkçe Çevirisi, a.g.e., Matta 6/5, s.12.

¹³² a.g.e, Matta 6/6, s.12.

¹³³ a.g.e, Matta 6/7, s.12-13.

¹³⁴ a.g.e, Matta 6/8, s.13.

¹³⁵ a.g.e, Matta 6/9, s.13.

“Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver.”¹³⁷

“Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, sen de bizim suçlarımızı bağışla.”¹³⁸

Ayartılmamıza izin verme. Bizi kötü olandan kurtar. Çünkü egemenlik, güç ve yücelik sonsuzlara dek senindir! ¹³⁹

“Başkalarının suçlarını bağışlarsanız, göksel Babanız da sizin suçlarınızı bağışlar.”¹⁴⁰

“Ama siz başkalarının suçlarını bağışlamazsanız, Babanız da sizin suçlarınızı bağışlamaz.” ¹⁴¹

Ayrıca Hristiyanlık dininde Hz. Davud’a atfedilen Mezmurlar ile dua etme prensibi oldukça yaygındır.¹⁴² Hristiyan ruhanilerinde Aziz Benedict bütün Mezmurlar Kitabı’nı bir hafta içinde bitiren bir dua düzeni oluşturmuştur. Protestan Reformu da aynı şekilde tapınma hayatı içinde Mezmurlara özel ilgi göstermiştir. Martin Luther’e göre halkın kendi dilinde söyleyebileceği Mezmurların düzenlenmesi çok önemliydi. 1531 yılında Augsburg bölgesindeki Protestanların söyleyebileceği 85 Mezmur vardı. Augsburg’daki Aziz Ulrich Kilisesi’nin ikinci pastörü (asscoiate Pastor) Jacob Dachser pek çok Mezmuru yeniden düzenledi. 1537 yılına gelindiğinde Strazburglu Protestanların kendi dillerinde Mezmurların tamamını söyleyebilecekleri bir form oluşmuştu bile. 16. yüzyılda Fransız şair Clement Marot Fransızca olarak halkın okuyabileceği bir şekilde Mezmurları düzenledi. John Calvin Strasborg’da yaşayan Fransız göçmenlerin kilisesinde Marot’un düzenlediği Mezmurları kullandı. Tarih boyunca Mezmurların ilahi ve dua olarak kullanılması kilisenin tapınma hayatının önemli bir parçası oldu. Protestan akidesine göre “Mezmurları kendi duası yaparak düzenli bir şekilde kullanan Hristiyanlar Tanrı’ya seslenişlerinde kendilerinden katacak eksik kalan bir şey kalmadığını” göreceklerdir. Hristiyan dua literatürü için dua örneklerinin yer aldığı Mezmurlar en önemli kaynak olmasının yanı sıra İncil’de yer alan İsa’nın duaları da örnek

¹³⁶ a.g.e, Matta 6/10, s.13.

¹³⁷ a.g.e, Matta 6/11, s.13.

¹³⁸ a.g.e, Matta 6/12, s.13.

¹³⁹ a.g.e, Matta 6/13, s.13.

¹⁴⁰ a.g.e, Matta 6/14, s.13.

¹⁴¹ a.g.e, Matta 6/15, s.13.

¹⁴² Osman Cilacı, “Dua” md.

niteliğindedir. Hristiyan dua kitaplarının en önemlilerinden biri Anglikanların kullandığı İngilizce kaleme alınmış Richard Mant'a ait *The Book of Common Prayer* isimli kitaptır.

Hristiyanlığın dua ayinlerinde de ilahiler çok önemlidir. Litaniae Sanctorum -yani Kutsallara Dua- Hristiyanların en önemli dua ilahilerinden biridir. 590 yılında Papa Gregory tarafından kullanılması öngörülmüştür. Tüm bayram ve vaftizlerde bu dua ilahisi söylenir. Kyrie, eleison (Kyrie, eleison.) *Rabb'im, merhamet et (Rabb'im, merhamet et.)* diye başlayan bu ilahide sırayla Peder Tanrı'ya, Oğul Tanrı'ya, Kutsal Anne'ye dua edildikten sonra kendilerince kutsal kabul edilen bütün peygamberler ve azizlerin adları anılarak onlara yönelinir ve duaları istenir. Sırayla hepsinden dua istendikten sonra Ut nobis parcas, (te rogamus audi nos.), Ut ecclesiam tuam sanctam regere et conservare digneris, (te rogamus audi nos.), Ut omnes homines ad Evangelii lumen perducere digneris, (te rogamus audi nos.) *Bizi bağışla, (bizi duyman için sana yalvarıyoruz.), kutsal kiliseni lütfunla güt ve koru, (bizi duyman için sana yalvarıyoruz.), Tüm insanları Müjde'nin ışığına çek, (bizi duyman için sana yalvarıyoruz.) diyerek duada sona yaklaşılr.*

Hristiyanlıktaki dua metinlerine baktığımızda Kutsal Ruh'a verilen tanrısallık özelliklerinin ne kadar ön plana çıktığını müşahade etmekteyiz. Oğul dedikleri Hz. İsa'nın heykelinin önünde eğilerek ona dua etmek, Hristiyanlıkta putperestlik anlayışının ne derece tesir ettiğinin en bariz örneklerindendir. Collyridiens diye adlandırılan, dördüncü asırda Arabistan'da doğup sonra kaybolan bir Hristiyan cemaati, tekerlekli bir taht üzerinde Hz. Meryem heykeline tazim ediyor, ona pastalar takdim ediyorlardı. Tamamen kadınlara mahsus, Hz. Meryem'e ait olduğu söylenen heykellere ait geniş bir ibadet merasimleri vardı.¹⁴³

Oysa İncil'deki bu çeşit dualar ve Hristiyanlık tarihindeki bu uygulamalar bir tenakuzun göstergesidir. Nitekim İncil'de en önemli ve en büyük buyruğun ne olduğu kendisine sorulduğunda Hz. İsa:

¹⁴³ Duchesne, *Historie ancienne de Eglise*, II. 622'den Masson, *Le Coran et la revelation Judeochreteenne*, s. 193-194.

"Dinle ey İsrail, Tanrımız olan Rab tek Rab'dır." ¹⁴⁴

cevabını vermiştir. Birçok Hristiyan kilisesinde pazar ayinlerinde her kilisede topluca söylenen Hristiyan Amentüsü,

"Tek Allah'a inanıyorum..." cümlesiyle başlamaktadır. ¹⁴⁵

Bütün bunlara istinaden genel Hristiyan doktrinindeki dua seansında papazın günahları affetme yâni sakrament uygulamasına tepki olarak Hristiyanlık âleminde Protestanlık gibi bir mezhep ortaya çıkmıştır. Protestanlar Hristiyanlıktaki dua da sakrament uygulamasını kaldırmak için değişik bir te'vile gitmişlerdir. Bu tevil şu şekildedir: Katolik ve Ortodoks kilise öğretisine göre İsa Mesih on birlere, günahları affetme yetkisini vermiştir ve havarilerin ardılı olan rahipler, bu nedenle günahları affetme yetkisine sahiptirler. Ancak Protestan inancı bunu reddeder ve günahları affetme yetkisinin İsa Mesih tarafından yalnızca on birlere verildiğini ve onların ölümleri ile bu yetkinin ortadan kalktığını, bundan dolayı günahların affi için yalnız Tanrı'ya yalvarılacağını savunur.

1.3. Mekke Putperestliğinde Dua

İnsanlık tarihinde Hristiyanlık ve Yahudilik kadar, putperestlik de ciddi bir yekûnu teşkil eder. Putperestlerin de içlerinde çeşitli dua şekilleri vardır. Kendilerince taptıkları putlara verdikleri özellikler ve putlar arasında yaptıkları vazife taksimleri onları hangi puta nasıl dua edileceği şeklinde bir ayırma itmiştir.

Put ve putçuluk, çok erken dönemlerden beri insanlığın gündeminde olan dinî bir sapkınlık olmuştur. Belli ki, insanî bilincin çeşitli nedenlerle körelmeye veya tutulmaya maruz kaldığı her durumda ortaya çıkan bu sapkınlık, zaman ve mekâna göre farklı isimler ve formlara bürünmüş olsa da, öz olarak hep var olagelmıştır. ¹⁴⁶ Hişam İbnü'l-Kelbî (ö. 204 h.) odun, altın, gümüş ve benzeri yeryüzü madenlerinden yapılmış insan heykeli şeklindeki putlara 'sanem'; aynı heykelin taştan yapılmış olanına da 'vesen' denildiğini söylemiştir. ¹⁴⁷ Heykel olarak yapılmış olan putlara 'sanem'; belli bir şekli

¹⁴⁴ a.g.e, Markos, XII, 29.

¹⁴⁵ Xavier Jakob, **Sorabilir miyiz?**, İstanbul: 1988, s. 10.

¹⁴⁶ Orhan Atalay, "Cahiliyye Döneminde Putlar ve Putçuluk", **İslami İlimler Dergisi**, Yıl 5, Sayı:1, 2010, s. 91-105.

¹⁴⁷ Hişam b. Muhammed İbni Kelbi, **Kitabü'l-Esnam**, Tah. Ahmed Zeki Paşa, Ankara: Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara: 1969, s. 33.

olmayanlarına ise 'vesen' diye isimlendirildiği görüşünü aktarılır. 'Sanem' kelimesi 'asnâm' şeklinde çoğul yapılır ve çoğul haliyle Kur'an'da beş ayette (A'râf, 7 /137; İbrahim, 14/35; En'âm, 6/74; Şuarâ, 26/71 ve Enbiyâ, 21/57); 'vesen' kelimesi ise, 'evsân' şeklinde çoğul yapılır ve bu haliyle üç ayette (Hac, 22/30; Ankebât, 29/17 ve 25) geçmektedir. *Kitâbü'l-Esnâm (Putlar Kitabı)* müellifi İbn Kelbî'nin aktardığı bilgiye göre, Hz. İbrahim'in (a.s.) oğlu İsmail Mekke'ye yerleşip evlendikten sonra soyu zamanla öyle çoğaldı ki, Amalika kabilesini Mekke'den sürüp çıkardılar. Aradan uzun bir zaman geçince Mekke onlara da dar gelmeye başladı ve derken bu sefer kendi aralarında düşmanlıklar, hatta savaşlar zuhur etti. Sonuçta İsmailoğullarından bazıları da bizzat kardeşleri tarafından Mekke'den sürüldüler. Arap putçuluğunun başlangıcı Amr b. Lühay isimli şahıs etrafında yoğunlaşır. Rivayetlere göre bu şahıs ve kabilesi Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran Cürhüm kabilesi ile uzun süren bir mücadeleden sonra, onları oradan sürmüş ve Kâbe'nin yönetimini ele geçirmişti. İslam tarihçilerinin çoğunluğuna göre Araplar arasında putçuluğun tarihi de işte bu sürgünle başladı. Kureyşliler aradan geçen uzun zaman sonra Hz. İbrahim'in hanîf dininin safiyetini iyice bozmuş, hak ile batılı birbirine karıştırmışlardı. Öyle ki, bir taraftan Kâbe'ye saygı gösteren, onu tavaf eden, onun yanında bağışlanma dileyen ve hac farızasını yerine getiren Kureyşliler, diğer taraftan putları yüceltmek, onlar adına kurban kesmek ve onlara dua etmek gibi derin bir dini sapkınlığa düşmüşlerdi.¹⁴⁸ Ezrakî (ö. 250/864), *Ahbâru Mekke* isimli eserinde Kâbe'nin tarihine ilişkin bilgiler verirken, Amr b. Lühayy'ın Yemen'den getirdi Hübel putunu Kâbe'nin hazinesi olarak kullanılan kuyunun üzerine diktiğini, insanların Kâbe'nin rabbine dua ile beraber ona da dua ettiklerini söyler. Resulullah Efendimiz (s.a.v.) putperest Arapların bu şekilde icra ettikleri hac merasimlerine katılmamış, otuz beş yaşından sonra bilhassa ramazan aylarında Hira Mağarası'nda günlerini ibadet, Allah'ı zikir ve tefekkürle geçirmiştir.¹⁴⁹

Kâbe'nin etrafına dikilen putlardan biri de ayette geçen "Be'l" adlı puttur. Be'l kelimesi İkrime, Katâde ve Süddî gibi bazı müfessirlere göre Yemence olup "sahip" anlamındadır. Be'l putu için Hz. İlyas'ın kavminin ona tapındığı söylenmektedir. "Şüphe yok ki, İlyas da

¹⁴⁸ İbn İshak Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sîretü İbni İshak*, Tah. M. Hamidullah, c. 1, Konya, 1981, s. 71.

¹⁴⁹ Özafşar vd., *a.g.e.*, c. 7, s. 275.

peygamberlerdendir. O, kendi milletine: 'Sakinmaz mısınız? Be'l'e dua ederken yaratıcıların en güzelini terk mi ediyorsunuz?' demişti."¹⁵⁰

İbn Abbas'a onun da Hz. Peygamber'e isnat ettiği bir haberde şu bilgi aktarılır: Hz. Peygamber dedi ki: "Cehennem bana yaklaştırıldı, Amr b. Luhayy'ı kısa boylu, açık tenli, mavi gözlü, bağırsaklarını ateşte sürüten biri olarak gördüm. 'Bu kimdir?' dediğimde: 'Amr b. Luhay'dır; İbrahim'in dinini değiştiren ve Hicaz bölgesine ilk putları getiren, Arapları onlara tapınmaya davet eden ve hayvanlarla ilgili birtakım helal ve haram hükümler koyan kişidir' denildi."¹⁵¹

Duanın cahiliye döneminde ne derece yaygın olduğu, Kur'an'da geçen duayla ilgili onlarca ayetten çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır¹⁵². Cahiliye döneminde cereyan eden bazı olaylarda da duanın toplumda etkin bir biçimde var olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Peygamberimiz'in dedesi Abdülmuttalib'in (ö.m.579), Mekke müşriklerini toplayıp Kâbe'de Ebrehe'nin ordusunun hezimete uğraması için Allah'tan (c.c.) yardım dilemesi ve yine Abdülmuttalib'in, oğlu Abdullah'ı kurban etmemek için Kâbe'de Hübel putunun önünde okları çektiği esnada Allah'a dua etmesi verilebilir¹⁵³. Cahiliye döneminde duanın olduğuna dair diğer bir kanıt ise, müşriklerin onarmak maksadıyla Kâbe'nin bir kısmını yıkarken dua etmeleri ve yolculuk sırasında bir vadide gecelediklerinde "Bu gece buradaki cinlerden ve kötülüklerden buranın güçlüsüne, şereflişine sığınıyorum" demeleridir. Rivayete göre, el-Velîd b. Muğîre (öl./622) "Allah'ım! Korkutulmasın (cezalandırılmasın)" şeklinde dua ederek onarmak maksadıyla Kâbe'nin yıkımına başlamıştır¹⁵⁴.

Ayrıca, "Duaları ıslık çalmak ve el çırpırmaktan başka bir şey değildi."¹⁵⁵ ayetinde geçen **صَلَات** kelimesinden maksadın dua olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Bundan cahiliye döneminde en azından bazı Arapların ıslık çalarak ve el çırparak dua ettikleri anlaşılmaktadır. Hac mevsiminde Araplar bir taraftan Kâbe'nin Rabb'ine yalvarırlarken

¹⁵⁰ Sâffât, 37/123-125.

¹⁵¹ İbn Hacer, **Fethu'l Bari**, (nşr. Taha Abdurrauf Sa'd), c. 13, Kahire 1978, s. 148-151.

¹⁵² En'am 6/40, 4, 56; A'raf 7/194, 197; Şuarâ, 26/72; Fâtır 35/12, 40.

¹⁵³ İbn İshak Muhammed b. İshak b. Yesar, **Siretü İbni İshak**, (Tah. M. Hamidullah), Konya 1981, s.16-17- 40.

¹⁵⁴ İbn Hişâm, **a.g.e**, c. 1, s. 195-206.

¹⁵⁵ Enfal, 8/35.

¹⁵⁶ Taberî, **Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.6 , Beyrut: 2009, s. 238.

bir taraftan da Kâbe'nin etrafındaki putlara yalvarıyorlardı. ¹⁵⁷ Nitekim "Onların çoğunluğu şirk koşturmadan Allah'a iman etmezler." ¹⁵⁸ ayeti bu açık çelişkiye dikkat çekmiştir.

Bazı kaynaklarda ise, kuraklık olduğunda Arapların kendilerine ait bazı eşyaları paket haline getirip ineklerin kuyruklarına bağladıkları ve daha sonra onu ateşle tutuşturup ineği batı yönünde bulunan dağa yürüttükleri ve arkasında koşup dua ettikleri şeklinde bilgiler geçmektedir. Onların bunu yapmış olmalarının nedeni, ateşte uğurluluk olduğuna inanmaları olduğu ifade edilmiştir. ¹⁵⁹

Câhiz (ö.2S5/868) *el-Beyân ve't-tebyîn* adlı eserinde Gaylân Ebû Mervân'ın (ö. 105/723) "Dua etmeyi öğrenmek isteyen bedevilerden öğrensin" dediğini aktarmaktadır ¹⁶⁰. Ebû Ali el-Kâli (ö.356/967) ise *Kitâbü'l-Emâli* adlı kitabında bir bedevinin diğer bir bedevi için şu duaları yaptığını rivayet etmektedir:

"Allah seni yoksul ve çıplak olmaktan uzak kılsın, açlık ve şehvetin tehlikelerine karşı sana yardımcı olsun ve hem gözün aydınlığını hem de sıhhatin rahatlığını sana tattırsın. " ¹⁶¹

Yine Ebû Ali el-Kâli Arapların aksırana, "Çok yaşa ve genç kal" dediklerini rivayet etmektedir ¹⁶². Ölen adam için de şöyle dua edildiği anlatılmaktadır: "Ey Allah'ım! Ölümünden sonra ailesine hayır nasip et ve onun eksikliğini hissettirme. " ¹⁶³ Bu gibi ifadelerden bedeviler arasında ve cahiliye döneminde duanın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İslam'ın geldiği ilk yüzyıllarda bedevilerin Arapça kavaidi açısından dilleri bozulmamıştır. Bunun için o dönemde evlatlarının asli bir Arapça üslubuna sahip olmasını isteyen anne ve babalar, evlatlarını bedevi ailelerin yanına dil öğrenmeye göndermekteydiler.

Mekke'deki cahiliye dönemi denilen putperestlik döneminde müşriklerin en bariz şirk ibadetlerinden biri de kurbanlarını putlara dua ederek kesmekti. Cahiliye dönemi

¹⁵⁷ Muhammed Ebu'l-Velid Ezraki, *Kabe ve Mekke Tarihi*, (çev.: Y. Vehbi Yavuz), Feyiz, İstanbul: 1974, s. 53.

¹⁵⁸ Yusuf, 12/106.

¹⁵⁹ Mahmud el-Âlûsî, *Bulûgu'l-Ereb*, (nşr. M. Behcet el-Eseri), c. 2, Beyrut: tsz., s. 301.

¹⁶⁰ Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyan ve't-Tebyin*, c.1, Beyrut: 1968, s. 296.

¹⁶¹ Ebû Ali el-Kâli, *Kitâbü'l-Emâli*, c. 2, Beyrut: 1996, s. 70.

¹⁶² Ebû Ali el-Kâli, *a.g.e.*, c. II, s. 221.

¹⁶³ Ebû Ali el-Kâli, *a.g.e.*, c. III, s. 193.

Araplarının dua ritüeline dair anlayışlarını ve uygulamalarını öğrenmek için söz konusu döneme ait yazılı malzemelere bakmak yeterli olacaktır. Nitekim bu belgelere bakıldığında Cahiliye dönemi Araplarının, Allah’a yakınlaşmak, af dilemek, iyiliklere nail olmak kötülüklerden korunmak gibi amaçlarla Lât, Menât, Uzza ve Hübel isimleriyle bilinen büyük putlara kurbanlar kesip hediyeler sunmak suretiyle dua ibadetlerini gerçekleştirdiklerini görmekteyiz.¹⁶⁴ Müşrikler, bu putları Allah’a yakınlaştıran birer vesileler olarak görmüşlerdir.¹⁶⁵

Mekke müşriklerinin taştan ve tahtadan yaparak taptıkları bu putların yıldızları, semavî ruhları, geçmişte yaşamış olan peygamberleri, Allah’ın kızları olduklarını iddia ettikleri melekleri¹⁶⁶ veya salih ve aziz insanları temsil ettiklerini, bunların manevi ruhlarının içinde olduğunu düşünerek tapıyorlardı.¹⁶⁷ Yani, Mekke putperestleri her putun içinde ilahlık vasfını haiz ruhanilerin mevcudiyetine inanıyor, putların şeklini ise sadece kendilerince semavî ruh addettikleri ilahlarına tapınmaya vesile ediniyorlardı.

Bu konu Muhammed b. Abdülvehhâb, Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî, Seyyid Kutub gibi zevatça mecrasından kaydırılarak kıyas-ı meal farık bir surette çarpıtılmakta, Allah’la beraber O’na yakınlaşmak için başka ilahlar ittihaz ederek putlara tapınmakta olan Mekke müşriklerinin yaptıkları bu gayrimeşru ameli, tevhid ehlinin Allah’a dua ederken salih zatlarla tevessülde bulunmasıyla aynı kefeye koymaktadırlar.¹⁶⁸

Resulullah (s.a.v.) ve ehl-i beyti bi’setten evvel yani kendisine vahiy ile risalet vazifesi tevdi edilmeden önce de putların adına dua edilerek kesilen kurbanlardan yemezlerdi. Bu konu birtakım müsteşrikler ve takipçileri tarafından, rivayetler birbirinden kopuk olarak ele alındığından ve İbnü’l-Kelbî gibi hadis ehli tarafından katıyetle güvenilirmez olarak vasıflandırılan birinin uydurduğu birkaç rivayete itibar edilmesi cehaleti yüzünden çok ciddi hatalı yorumlara sebebiyet verilmektedir. Bütün rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Resulullah Efendimiz’ in (s.a.v.) asla dikili taşlar adına dua edilerek

¹⁶⁴ Hişâm b. Muhammed b. Kelbi, **Kitab’ül Esmâ**, (Tah. Ahmed Zeki Paşa), Ankara: Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara: 1969, s. 6, 9-10, 13, 21, 24.

¹⁶⁵ Zümer, 39/3.

¹⁶⁶ Seyyid Kutub, **Fî Zilâl’il-Kur’ân**, (çev.: Heyet), Dünya Yayınları, c. 8, İstanbul: 1991, s. 565-568.

¹⁶⁷ Fahreddin er-Razî, **et-Tefsîrü’l Kebîr (Mefâtihü’l Gayb)**, Darü’l-Fikr, c. 27, Beyrut: 1981, s. 231.

¹⁶⁸ Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî, **Tefhîmü’l-Kur’ân**, trc. Heyet, İnsan Yayınları, c. 5, İstanbul: 1996, s. 93.

kesilen kurbanlardan yemediği anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Hz. Muhammed (s.a.v.) henüz çocukluk çağında iken Suriye seyahatinde karşılaştığı Bahîra isimli papaz, onda bir fevkaladelik görmüş ve bazı şeyler sormak istemiş, ancak sormadan önce, "Ey oğul, Lât ve Uzzâ hakkı için soracaklarıma cevap ver." demesi üzerine, "Lât ve Uzzâ adına benden bir şey isteme, Allah'a yemin ederim ki, onlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem."¹⁷⁰ şeklinde aldığı cevap, Bahîra'yı şaşırtmıştır.

Netice olarak müşrik bir toplumda yaşayan Hz. Muhammed (s.a.v.) bu toplumun dinî inanç, örf ve âdetlerinden tamamen uzak kalmış, ileride tebliğ edeceği ahlaki esaslara uygun bir hayat tarzı takip etmiş, peygamberlik için bir hazırlık safhası yaşamıştır. Gerçekten bu müşrik topluma vahdaniyet inancını bildirecek bir peygambere ihtiyaç vardı. Bu peygamber Hz. Muhammed'den (s.a.v.) başkası olamazdı.¹⁷¹

¹⁶⁹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2010, s. 35-66.

¹⁷⁰ Abdurrahman Azzam, **Betalü'l-Ebtal**, Darül-Hidayeti lit'tibaeti ve'nneşri ve'ttevzi, 2006, s. 12.

¹⁷¹ Kapar Mehmet Ali, "Hazreti Peygamberin Müşriklere Karşı Tavrı", **Altınoluk Dergisi**, S:16 (1987), s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM: İSLAMİYET’TE DUA

İslam’da dua konusu İslam’ın iki asıl kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve sünnet-i sahiha ışığında çalışarak rusuhiyetli bir şekilde anlaşılabilir. İslam dininde ise şer’î deliller, "sem’î" ve "aklî" olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenir. Kitap, sünnet ve icma sem’î delillerden olup bunları farklı olaylara uygulamaya yardımcı olan kıyas da bunlara ek olarak ve "aklî deliller" sınıfında değerlendirilen diğer deliller ve bunların tasnifine ilişkin görüş farklılıkları vardır. Bu deliller, "istishâbü’l-hâl", "istihsan", "mesâlihu’l-mürsele", "örf", "sahabe sözü" ve "İslam’dan önceki şeriatler"dir.

Şer’î delillerin dört olarak belirlenmesinin sebepleri olarak şunlar gösterilir: Delilin kaynağı ya vahiydir ya da vahiy dışında bir şeydir. Eğer vahiy kaynaklı ise, bu vahiy ya "metlûv" ki bu Kur’an’dır veya "gayr-i metlûv" olur ki bu da sünnettir. Delilin vahiy kaynaklı olmaması durumunda ise şu iki ihtimal söz konusudur: Bu delil, bir asırdaki bütün müçtehitlerin ortak görüşü ise "icmâ", her müçtehidin ferdî görüşü ise "kıyas" adını alır.

Vahiy eğer metlûv olursa “kitap”dır. Kitap vahy-i münzel ve vahy-i metlûvdür ve nazm ve manası münzeldir. Vahiy eğer metlûv olmazsa “sünnet”dir. Binaenaleyh ehadis-i nebeviyye dahi vahiydir. Şu kadar ki vahiy onların meânî ve mefâhimidir ki nefis-i nefis-i nebevîye ilka olunur. Lafız ve tilâvetleri de vahiy ise de vahy-i gayr-i metlûvdur.”¹⁷²

Aslında, Kur’an ve sünneti aslî ve sabit kaynaklar olarak; bu ikisi dışında kalan diğer bütün delilleri ise Kur’an ve sünneti yorumlama ve uygulama metodu ve vasıtası olarak değerlendirmek mümkündür. Kitap, sünnet, icmâ, kıyas "aslî deliller", istihsan, istislah, istishab, örf, sahabe sözü, geçmiş şeriatler "fer’î" delillerdir¹⁷³.

Şevkânî gibi âlimler, "Asılları, Kur'an ve sünnetten ahzedilmek şartıyla, ayrı ayrı tarzda ve surette de olsa, mukarrer olan usul ve esasat bidat değillerdir" demişlerdir.

¹⁷² Büyük Haydar Efendi, **Usûl-i Fıkıh Dersleri**, Meral Yayınları, İstanbul: 1960, s. 20.

¹⁷³ Sava Paşa, **İslâm Hukuk Nazariyesi**, s. 11-47-51.

Bunun için, aslı Kur'an ve sünnet-i seniyyede dua sayılacak şeylerden ne okunsa bu müjdeye ulaşılmış olur. Büyük muhaddis İbn Dakîku'l-İd, İmam Nevevî'nin *el-Erbain*'ine yazdığı şerhte mubahların güzel ve iyi maksatlarla tâat hâline geldiğini, meşru ölçülerde yapılacak olan mubahların dahi İslamî niyetlerle ibadet olacağını söyler. Tasavvuf büyüklerinin, etbalarının kendilerine vird ittihaz ettikleri dua çeşitlerinin aslı da sünnet-i seniyyeden alınmıştır. Bunlara tezimizin bir bölümünde ayrı bir başlık altında kısaca değineceğiz.

2.1 Kur'an'da Dua

Kur'an-ı Kerim'de duanın önemine yer verildiği kadar, duanın edeplerine, peygamber ve salih kulların müstecab olunmuş dualarına da yer verilmiştir. Bu konuda birçok eser telif edilmiş, dua terkipleri yapılmıştır. Bunların başında Hz. Osman tarafından Kur'an-ı Kerim ayetlerinin sarîh lafızlarıyla yapılan Münâcât'ül Kur'ân adlı hizbi gelir. Hz. Ali onun kıymetini takdir ederek Hz. Osman'ın Münâcât'ül Kur'ân duasına ravi olmuştur.¹⁷⁴ Gene Resulullah'ın (s.a.v.) büyük bir kumandanı olan Hz. Üsaâme (r.a.), bir gün "hamd"e ait, bir gün "istiğfar"a ait âyetler, bir gün "tesbih"e ait, bir gün "tevekkül"e, bir gün de "selâm" lafzına, bir gün de "tevhid" ve "Lâ ilâhe illâ Hû"ya ait, bir gün de "rab" kelimesine ait bütün Kur'an'dan müteferrik surelerden bir hizb-i Kur'ânî çıkarmış, kendine bir vird eylemiştir. Demek böyle hizblere izn-i Peygamberî (s.a.v.) mevcuttur.¹⁷⁵ Daha sonraları Kur'an da ki dua ayetlerini çeşitli terkipler ile dua etme âdeti ümmetin ileri gelen âlimlerince devam edegelmiştir. Bunların başında Ebu'l Feth et-Tâvûsî es-Sühreverdî'nin *el-Ahzâb* isimli kitabında Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen "es-Seyfû'l-Katî" duası gelmektedir.¹⁷⁶ Bunu Abdülaziz Ahmed ed-Dirinî eş-Şafîî *Fezâilü'l-'Amâl* isimli eserinde, Ebu'l-Hasan İbn Ahmed el-Vâsitî eş-Şafîî *Hülâsatü'l-İksir* adlı eserinde nakletmişlerdir. Bahâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (1318-1389) tarafından Kur'an-ı Kerim'deki dua ayetlerinden tertip edilen *Evrâd-ı Bahâiyye* de bu şekilde rağbet gören münacatlardandır.¹⁷⁷ Kur'an-ı Kerim'deki dua ayetleri hakkında birçok şerh ve tefsir çalışması da yapılmıştır. Bunların başında hicri 1033 yıllarında vefat eden büyük

¹⁷⁴ *el-Ezkârü'n-Nûriyye*, Sebat baskısı, İstanbul: 2014, s. 189.

¹⁷⁵ Said Nursi, *Emirdağ Lahikası*, Söz Yayınları, İstanbul: 2004, s. 533-538.

¹⁷⁶ Ahmed er-Rifâî, *Hizbü'l Seyfî'l-Kâtî*, Tuana Basın Yayın, İstanbul: 2014, s. 10.

¹⁷⁷ Osman Cılacı, "Dua" md.

âlim Mer'î b Yusuf el-Kermî el-Makdisî'nin *Câmiu'd-duâ ve virdü'l-evliyâ ve münâcâtü'i-asfiya* isimli eseri gelir. O bu eserin ilk cildini "Kur'an-ı Azim'in Duaları" başlığı altında Kur'an-ı Kerim'de zikredilen tüm dualardan müteşekkil vaziyette derlemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de duanın ehemmiyetine dair bazı ayetler şu şekilde sıralanabilir:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (٧٧)

"De ki: Sizin duanız olmasaydı Rabb'im size değer verir miydi?"¹⁷⁸

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (٦٠)

"Rabbiniz şöyle dedi: Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir."¹⁷⁹

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (١٨٦)

"Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler."¹⁸⁰

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْثِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ إِلَهًا مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذْكُرُونَ (٦٢)

"(Onlar mı hayırlı) Yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimleri kılan mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! Ne kadar da az düşünüyorsunuz."¹⁸¹

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (٥٥)

"Rabb'inize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez."¹⁸²

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ (٥٦)

¹⁷⁸ Furkân, 25/77.

¹⁷⁹ Mü'min, 40/60.

¹⁸⁰ Bakara, 2/186.

¹⁸¹ Neml, 27/62.

¹⁸² A'râf, 7/55.

“İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”¹⁸³

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُّوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٨٠)

“En güzel isimler Allah’a mahsustur. O’na o isimler ile duada bulunun ve O’nun isimlerinde haktan ayrılan kimseleri terk ediniz. Onlar işler oldukları şeylere göre cezaya uğrayacaklardır.”¹⁸⁴

Mekhul (r.a) : “Ümmü’l-Kur’an (Fâtiha süresi) hem kıraat, hem duadır” demiştir.¹⁸⁵

1. Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.
2. Hamd, âlemlerin Rabb’i olan Allah’a mahsustur.
3. (O,) Rahmân’dır ve Rahîm’dir.
4. Dîn⁽⁶⁾ (*hesab*) gününün sahibidir.
5. (*Rabbimiz!*) Ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım dileriz.
6. Bizi dosdoğru yola hidayet eyle!
7. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazap edilmiş olanların ve dalâlete düşenlerin (*yoluna*) değil! (*Âmin!*)

Bu sureye, Kur’an-ı Kerîm’in ilk suresi olması hasebiyle, “açan” veya “açıcı” manasında “Fâtiha” ismi verilmiştir. Ayrıca, namazın her rekâtında tekrarlanan yedi âyet olması sebebiyle سُبْحَ الْمَثَانِي denir. Ve Kur’an’ın bir çeşit fihristi, özü, esası ve bütün mana ve hükümlerini kapsamaması sebebi ile de أُمُّ الْكِتَابِ [Kitabın anası] gibi unvanları olan bu surenin daha başka isimleri de mevcuttur.

Kur’an-ı Kerim’de genel olarak bakıldığında en çok Rabbenâ ile başlayan dualar çoğunluktadır. Rab kelimesi rabibe kökünden gelmekte, ondan müştak olan mürebbiye de terbiye edici manasını ihtiva etmektedir. Kelime manası olarak rab; en temel anlamı ile

¹⁸³ A’râf, 7/56.

¹⁸⁴ A’râf, 7/180.

¹⁸⁵ Ebû Ubeyd Süyûtî, **ed-Dürrü’l-Mensûr**, c. 1, s. 17.

“terbiye etmek” demektir. Sözlükte "rab" kelimesi “mâlik, yaratıcı, sahip, bir şeyi ıslah eden, terbiye eden, efendi” gibi bu manayı teyit eden birçok anlamı ifade etmektedir. Bu isim, birbirini destekleyip kuvvetlendiren en az beş ayrı manaya işaret etmektedir. Rabbenâ’nın sonundaki ‘nâ’ zamiri ise “nefs-i mütekellim maal gayr” yani “biz” demektir ki. Rabbenâ, “Ey bizim terbiye edici Rabb’imiz” manasını içmami etmektedir.

Rab isminin tecellisi ile bütün mevcudatın terbiye edilmesi ve zerrelere yıldızlara kadar bütün âlemlerin mükemmel bir düzenle hareket ettirilmesi mümkün olmaktadır. Cenab-ı Hak, her şeye bir kemal noktası belirlemiş ve o nihai noktaya ulaşmak için o şeye bir meyil vermiştir. Bütün varlıklar da, o kemal noktalarını kazanmak için şevkle hareket etmektedirler. İşte, kâinatta zerrelere galaksilere kadar her varlık taifesinin tek başına ve toplu olarak, hedefleri olan kemal noktaya olan hareketleri esnasında, Cenab-ı Hakk’ın onlara yardım etmesi ve manileri def etmesi, O’nun terbiyesinden, Rab isminden kaynaklanmaktadır.

Firavun, “Sizin Rabb’iniz kim, ey Musa?” dediğinde

Musa, “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi.¹⁸⁶

“Rabibe”den müştak kılınan terbiye etmek mastarı; “terbiye eden” şekline dönüşmüş, “terbiyesini mükemmel (muhteşem) yapan” anlamında kullanılmıştır. Rabbü’l-âlemîn, Kuran-ı Kerim’de kırk iki kere geçmektedir. İsim tamlamasına giren, âlem ile izâfet tamlamasına giren ender isim “Rab” ismidir. Âlem, kısaca varlıkların tümüne verilen özel isimdir. Ayrıca her bir türe, nev’e de bir âlem denilmektedir. Rabbü’l-âlemîn, âlemleri terbiye eden demektir.

Bu manaya bir ayet-i kerimede şöyle işaret olunmaktadır:

“Şüphesiz ki Rabb’iniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da arşa kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah’tır. O’nun izni olmaksızın, hiç kimse

¹⁸⁶ Tâhâ, 49/50.

şefaatchi olamaz. İşte o, Rabb'iniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?"¹⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'in nüzul tertibine göre ilk suresi olan Alak suresinin ilk ayetinde Allah (c.c.): "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" buyurmaktadır.

Tertip olarak Kur'an-ı Mûcizü'l-Beyan'ın son suresi olan Nâs suresinde de mealen:

"De ki: "Cinlerden ve insanlardan, insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabb'ine, insanların melikine, insanların ilahına sığınırım." diye vahyedilmiştir.

Müfessirlerin tahkikatına göre Kur'an-ı Kerim'de Allah lafza-i celâli 2697 kez, Rab ismi ise Allah isminden sonra en fazla geçen isim olarak 962 kez geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de "Rabbenâ" ile başlayan ayetler şu şekilde sıralanabilir:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً

"Ey Rabb'imiz! Bizlere dünyada ve ahirette güzellikler ihsan eyle, azabından muhafaza eyle."¹⁸⁸

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Ey Rabb'imiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et."¹⁸⁹

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Ey Rabb'imiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabb'imiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabb'imiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâ'mızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."¹⁹⁰

رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَفِنَا عَذَابَ النَّارِ

¹⁸⁷ Yûnus,10/3.

¹⁸⁸ Bakara, 2/201.

¹⁸⁹ Bakara, 2/250.

¹⁹⁰ Bakara, 2/286.

“Rabb’imiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru.”¹⁹¹

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

“Rabb’imiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et.”¹⁹²

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ

“Ey Rabb’imiz! Üzerimize sabır yağdır ve müslüman olarak bizim canımızı al.”¹⁹³

أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

“Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısin, dedi.”¹⁹⁴

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Biz yalnız Allah’a tevekkül ettik. Ey Rabb’imiz, bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma!”¹⁹⁵

رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Rabb’im! Şüphesiz ben senden hakkında bilgin olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum.”¹⁹⁶

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُغْلِي وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

“Rabb’imiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”¹⁹⁷

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Rabb’im! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabb’imiz! Duamı kabul eyle.”¹⁹⁸

¹⁹¹ Âl-i İmrân, 3/147.

¹⁹² A’râf, 7/155.

¹⁹³ A’râf, 7/126.

¹⁹⁴ A’râf, 7/155.

¹⁹⁵ Yûnus, 10/85.

¹⁹⁶ Hûd, 11/47.

¹⁹⁷ İbrahim, 14/38.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“Rabb’imiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla.”¹⁹⁹

رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

“Rabb’im! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver.”²⁰⁰

رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا

“Ey Rabb’imiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır.”²⁰¹

رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ وَيَسِّرْ لِّيْ اَمْرِيْ وَاخْلُفْ عَفْءَةً مِنْ لِسَانِيْ يَقْفَهُوا قَوْلِيْ

“Rabb’im! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”²⁰²

رَبِّهٖ رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ

“Rabb’im! Beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın.”²⁰³

رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنَ

“Ey Rabb’im! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.”²⁰⁴

وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنَ

“Ey Rabb’im! Onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.”²⁰⁵

رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَاَرْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّٰحِمِيْنَ

“Ey Rabb’imiz! Biz inandık, bizi bağışla, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.”²⁰⁶

¹⁹⁸ İbrahim, 14/40.

¹⁹⁹ İbrahim, 14/41.

²⁰⁰ İsrâ, 17/80.

²⁰¹ Kehf, 18/10.

²⁰² Tâhâ, 20/25-28.

²⁰³ Enbiyâ, 21/89.

²⁰⁴ Mü’minûn, 23/97.

²⁰⁵ Mü’minûn, 23/98.

²⁰⁶ Mü’minûn, 23/109.

رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

“Ey Rabb’imiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir.” ²⁰⁷

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

“Şüphesiz ne kötü bir durak ve ne kötü bir konaktır orası.” ²⁰⁸

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

“Ey Rabb’imiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle.” ²⁰⁹

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ * وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ * وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ

“Ey Rabb’im! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat. Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl. Beni naîm cennetinin vârislerinden eyle.” ²¹⁰

رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

“Rabb’im! Bana göndereceğin her hayra muhtacım.” ²¹¹

رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ

“Ey Rabb’im! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et.” ²¹²

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Ey Rabb’imiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabb’imiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.” ²¹³

رَبَّنَا عَلَيْنِكَ مَوَلَاؤُنَا وَالْإِنْسَانُ عَلَى غَلَبَةِ أَعْيُنِهِ مِنَ الْغُلَاظِ وَالْغُلَاظِ عَلَى غَلَبَةِ أَعْيُنِهِ مِنَ الْغُلَاظِ وَالْإِنْسَانُ عَلَى غَلَبَةِ أَعْيُنِهِ مِنَ الْغُلَاظِ وَالْإِنْسَانُ عَلَى غَلَبَةِ أَعْيُنِهِ مِنَ الْغُلَاظِ

²⁰⁷ Furkân, 25/65.

²⁰⁸ Furkân, 25/66.

²⁰⁹ Furkân, 25/74.

²¹⁰ Şuarâ, 42/83-85.

²¹¹ Kasas, 28/24.

²¹² Ankebût, 29/30.

²¹³ Haşr, 59/10.

“Ey Rabb’imiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.”²¹⁴

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفُ رَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Ey Rabb’imiz! Bizi, inkâr edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla. Ey Rabb’imiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”²¹⁵

رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا وَاعْفُ رَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ey Rabb’imiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter.”²¹⁶

2.2. Kur’an’da Geçen Peygamber Duaları

Peygamberler a.s. kâinatta, yaratılan en doğru, en güvenilir ve en zeki şahsiyetlerdir. Onların yaşantılarına bakınca, dikkat çeken önemli noktalar görülür ve onlardan birinin de “dua” olgusu olduğu hemen fark edilir. Dua, kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek O’ndan istekte ve dilekte bulunmasıdır.²¹⁷ Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin yaptıkları dualardan birçok örnek sunulmuştur. Kur’an’da yüzden fazla ayette peygamberlerin, diğer salih insanların veya toplulukların dualarından söz edilmiştir.²¹⁸ Bu dualarda acz, fakr, şefkat, tevekkül, ihlas, tefekkür, itikat, mülayemetü’z-zikr, hilim, tevazu, mahviyet, iltica, inkisar, iptihal, iltica gibi hasletler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Kuran-ı Kerim’de duaları geçen peygamberlerin her biri kendilerine has özellikleri ile dikkat çeken zatlardır ve farklı hususiyetleri haiz kavimlere gönderilmişlerdir. Meşrepleri ve gönderildikleri kavimlerin hususiyetleri de dualarda üslup değişikliklerine sebebiyet vermiştir. Ulu’l Azm bir Peygamber olan Hz. İsa (a.s) : “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”²¹⁹

²¹⁴ Mümtetine, 60/4.

²¹⁵ Mümtetine, 60/5.

²¹⁶ Tahrîm, 66/8.

²¹⁷ Cilalı, Osman, ‘Duâ’ mad.

²¹⁸ Güllü, a.g.e, s. 118.

²¹⁹ Maide, 5/118.

Hiz. İbrahim a.s : *"Rabb'im! O putlar insanlardan çoğunu baştan çıkardı; bundan böyle kim benim izimce yürürse o bendendir. Kim de isyan ederse sen Gafûrsun, Rahîmsin."*²²⁰ diye kavimlerinin affı ve mağfireti için dua ederlerken Hiz. Nuh a.s ise: *"Ya Rabbi, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve sadece ahlaksız, nankör insanlar doğururlar. Rabbim, beni, anamı-babamı, mümin olarak evime gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla. Zalimlerin de sadece helakini arttır."*²²¹ "Ey Rabb'im! Kavmimi gece gündüz imana davet ettim. Kulaklarını tıkadılar, direndiler ve kibirlilik tasladılar. Onları gizli ve açık imana davet ettim, davetim onların imandan kaçmalarını arttırdı, dinlemediler isyan ettiler. Malı ve çocuğu kendisine zarardan başka bir şey getirmeyen kimseye uydular. Beni yalanladılar, delidir, mecnundur dediler. İnkâr eden kâfirlerden hiçbirini yeryüzünde bırakma, bırakırsan senin kullarını saptırırlar, ahlaksız ve çok inkârcıdan başkasını doğurup yetiştirmezler. İntikamımı bu zalimlerden al. Rabb'im beni, anamı-babamı, evime giren iman etmiş erkek ve kadınları bağışla. Ey Rabb'im! Sen benimle onlar arasında hüküm ver" diyerek azgınlıkta ısrar eden ve asla hakka dönmeye niyet etmeyen kavimleri için helaklerine dua etmiştir...

Şüphesiz ki, bu dualarda peygamberlerin meşrepleri, kavimlerinin mizaçları çok etkilidir. Durum, şairin; "İbarelerimiz farklı olsa da senin güzelliğin birdir. Her biri aynı cemale işaret etmektedir" dediği gibidir.

Kur'an-ı Kerim'de nice kavimlerin hallerinin bize beyan edilmesi, bütün bu dualar, ilticalar, yakarışlar müminlere nasıl dua etmesi gerektiğini öğreten ilahi düsturlardır.

Kur'an'ın bize öğrettiği peygamber dualarından bazılarını burada nakledeceğiz.

1.1 Hiz. Âdem (a.s.) ve Eşi Havva'nın Duası

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem'in (a.s.) kıssası, aslında, bütünüyle insanlığın kıssasıdır. Bu kıssa, baştan sona kâmil bir hayat hikâyesidir. İnsanlar, yeryüzünde yaşamaya başladığından, Allah'a dönünceye (kıyamete) kadar bu hadiseyi hayat

²²⁰ İbrahim, 14/36.

²²¹ Nuh, 71/26.

sahnesinde icra eder, tekrar tekrar yaşarlar.²²² İlk peygamber ve ilk insan olan Âdem'in (a.s.) Kur'an'da zikredilen kıssası, aslında bütün bir insanlığın tarihidir. Hata ve tövbe etmek insanoğlunun atası Âdem'in (a.s.) torunlarına bir mirasıdır. Hz. Âdem (a.s.) ve eşi, cennette kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yedikten sonra cennetten yeryüzüne indirilince şöyle dua etmişlerdir:

Hz. Âdem (a.s.) ve eşi, cennette kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yedikten sonra cennetten yeryüzüne indirilince şöyle dua etmişlerdir:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Ey Rabb’imiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!”²²³

Zikredilen bu olay ve akabinde yapılan dua, insanın fitratında hatanın mündemiç olduğunu ve bundan ancak dua ile kurtulabileceğini izhar etmektedir.

Psikolojik bir olgu olan hata ve unutkanlık; genellikle meselelere önem vermemekten ve biyolojik yıpranmadan dolayı meydana gelen bir zafiyettir. Dolayısıyla hataların önemli bir kısmı da unutkanlıktan kaynaklanmaktadır.²²⁴

Bu psikolojik durum Hz. Âdem’de de gerçekleşmiştir ve ilgili ayet ondan hatanın sadır olduğuna delalet etmektedir.²²⁵ Hz. Âdem, mükerrer bir şekilde af dilenme makamı olan tövbeye başvurmuştur. Hz. Âdem, duasında bağışlanmayan ve kendisine merhamet edilmeyen kimseyi, zararın en büyüğüne uğramış kişi olarak tarif etmiş ve kendisini bunlardan kılmaması için Allah’a (c.c.) münacatta bulunmuştur. Bu duada acz ve fakr içinde Allah’a iltica etme hali ile O’ndan mağfiret talebinde bulunulması müminlerin nazar-ı dikkatine verilmektedir. İmam Gazzâlî gibi âlimler Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın

²²² Sâbûnî, Muhammed Ali, **en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ**, Darü'l-Kalem, Beyrut: 1989, s. 151.

²²³ A'râf, 7/23.

²²⁴ Aydın, Hayati, **Kur'an'da İnsan Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul: 2002, s. 126.

²²⁵ Râzî, Fahreddin, **Mefâtihu'l-Gayb**, Tahrân, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, tsz. XIV, s. 50.

bu hal ve ahval üzere istiğfarının yüzlerce yılı ihtiva eden bir zaman diliminde sebat üzere devam ettiğini belirtirler.

1.2 Hz. Nuh'un (a.s.) Duası

Hz. Nuh (a.s.), rivayetlerde asırlar süren davetine hep küfür itikadı üzerine karşılık alınca:

“Yâ Rabbi, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve sadece ahlaksız, nankör insanlar doğururlar. Rabb'im, beni, anamı-babamı, mümin olarak evime gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla. Zalimlerin de sadece helakini artır.”²²⁶ diyerek duada bulunmuştur. Bu dua üzerine Allah Teâlâ Hz. Nuh'a bir gemi yapmasını ve gemiye her canlıdan birer çift ile iman edenleri ve ailesini, şu dua ile bindirmesini emretmiştir.²²⁷

Hz. Nuh (a.s.), kendisine iman etmeyen oğlu suda boğulunca,²²⁸ “Rabb'im! Şüphesiz ki oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır, sen hâkimler hâkimisin” diye Rabb'ine seslenmiş, bunun üzerine yüce Allah, “Ey Nuh! O, asla senin ailenden değildir, onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim”²²⁹ buyurmuştur.

Bu uyarı sonunda Nuh (a.s.), Allah'a şöyle dua etmiştir:

“Ey Rabb'im! Bilmediğim şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer sen, beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen ben hüsrana düşenlerden olurum!”²³⁰

Kur'an'da Hz. Nuh'un (a.s.) şu duaları da zikredilmiştir:

²²⁶ Nûh, 71/26.

²²⁷ Mâverî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **en-Nüketü ve'l-Uyûn**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2007, II, 472-473; Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'ân-i Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, Hikmet Nesriyat, c.3, İstanbul: 1964, 1472.

²²⁸ Hûd, 11/43.

²²⁹ Hûd, 11/45-46.

²³⁰ Hûd, 11/47.

رَبِّ أَنْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُون

“Ey Rabb’im! (Kavmimin) beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!”²³¹

“Ey Rabb’im! Bana, babama, anama, mümin olarak evime girene ve bütün mümin erkek ve mümin kadınlara mağfiret eyle. Zalimlerin de sadece helâkini artır.”²³²

1.3 Hz. Lût’un (a.s.) Duası

Hz. Lût’un (a.s.) peygamber olarak gönderildiği kavmin Filistin’in Sedum bölgesi olduğu rivayet olunmaktadır.²³³ Hz. Lût (a.s.) burada, o zamana kadar hiçbir kavmin yapmadığı çok çirkin bir ilişki (eşcinselliğe) şekline tanık olmuş, böyle aşağılık bir fiilden onları vazgeçirmek için çok ciddi bir mücadele vermiştir. Hz. Lût’un (a.s.) kavmi olan Lût kavmi, âlemde kendilerinden önce kimsenin yapmadığı ahlâksızlığa (homoseksüelliğe) düşmüşlerdirler.²³⁴ Hz. Lût’un (a.s.) ikazına rağmen bu çirkin işlerinden vazgeçmemişlerdir. Kavminin bu tutumuna karşı Hz. Lût (a.s.) Allah’a şöyle dua etmiştir:

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ

“Rabb’im! Beni ve ailemi bunların yaptıklarından kurtar!”²³⁵

رَبِّ أَنْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ

“Ey Rabb’im! Bozguncu / ortalığı fesada veren bu kavme karşı bana yardım et.”²³⁶ Hz. Lût’un (a.s.) bu duası, kavminin yaptığı bu çok çirkin fiile (eşcinsellik) karşı onun

²³¹ Mü’minûn, 23/26.

²³² Nûh, 71/28.

²³³ Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer Yakubî, *Târîh-i Ya’kubî*, Dâru Sâdır, c.I, Beyrut: 1379/1960, s. 25.

²³⁴ A’râf, 7/80-81.

²³⁵ Şuarâ, 26/169.

²³⁶ Ankebût, 29/30.

yürüttüğü mücadeleden sonuç alamadığında, kavminin son derece eziyet verici tavırlara bürünmesinden sonra gerçekleşmiştir. ²³⁷

Hız. Lût (a.s.) gibi bir peygamberin kavminin bu denî fiili ile bu derece mücadele etmesi ve nihâyetinde Allah'ın (c.c.) bu çirkin fiilinde inat üzere devam eden kavmi de helak etmesi bu fiilin fitrata yani yaratılışa ne kadar ters olduğunun bir delilidir.

1.4 Hız. İbrahim'in (a.s.) ve Hız. İsmail'in (a.s.) Duaları

Mes'ûdî'nin rivayetine göre iki yüz sene gibi uzun bir ömür peygamberlik vazifesini deruhte eden Hız. İbrahim'in (a.s.)²³⁸ duaları içinde en ön plana çıkan dualarından biri,

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

“Ey Rabb'im! Bana salihlerden (bir oğul) ihsan et!”²³⁹ duasıdır. Allah Teâlâ duasına icabette bulunmuş, onun mübarek nesebinden Hız. İlyas, Hız. İshak ve Hız. Yakub gibi nebiler vücuda getirmiştir. Gene âhir zaman nebisi Hız. Muhammed'de (s.a.v.) onun mübarek nesebindendir. Bu dua öyle bir icabete mazhar olmuş ki, millet-i İbrahimiye de ekseriyet-i mutlaka ile nuranî rehberler Hız. İbrahim'in (a.s.) âlinden olduğu için Hız. Muhammed'de (s.a.v.) bu meyanda âline yâni nesebine dua etmiştir. Hız. Muhammed (s.a.v.) bu duayı kendi ettiği gibi ümmetine de namazda teşehhütte, bu duayı okumayı emretmiştir. Bu dua şu şekildedir:

“Allah'ım! İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini meleklerinin yanında methettiğin gibi, Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i ve Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ailesini de meleklerinin yanında methet. Şüphesiz sen, çok övülensin, şeref sahibisin. Allah'ım! İbrahim'i ve İbrahim'in ailesini mübarek kıldığın gibi, Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i ve Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ailesini de mübarek kıl. Şüphesiz sen; çok övülensin, şeref sahibisin.”

²³⁷ İsmail Hakkı Bursevi, **Rûhu'l-Beyân**, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, c. 2, Mısır 1264, s. 975.

²³⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, **Mürûcû'z-Zehab**, Müessesetu Neşri'l- İslâmî, c. 2, Kum 1348/1964, s. 262.

²³⁹ Sâffât, 37/100.

Bu duanın bereketiyle Hz. İbrahim'in (a.s.) neslinden olanlar ekseriyetle enbiya olduğu gibi; ümmet-i Muhammediyede de, vezâif-i azîme-i İslâmiyet'te ve ekser turuk ve mesâlikinde, enbiyayı Benî İsrail gibi, aktâb-ı Âl-i Beyt-i Muhammediye (a.s.m.) görülmüştür.

Hz. İbrahim (a.s.), oğlu Hz. İsmail (a.s.) ile Mekke-i Mükerreme'de Kâbe-i Muazzama'yı inşa etmiştir. Neticesi itibariyle ümmet-i Muhammed'e kible olan bu mübarek şehir ve orada nesebinden gelecek olan Hz. Muhammed (s.a.v.) içinde şu duayı yapmıştır:

“Ya Rabbi, bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır... Hani İbrahim İsmail ile beraber beytin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor (ve şöyle dua ediyor) du: Ya Rabbi, bizden (bunu) kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ya Rabbi, bizi sana teslim olanlar yap. Neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar. Bize ibadet yerlerimizi göster, tövbemizi kabul et; zira tövbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Ya Rabbi, onlara kendi içlerinden, senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek onları temizleyecek bir elçi gönder. Şüphesiz sen, azizsin, hakîmsin.”²⁴⁰ diye yalvarmıştır.

İbrahim suresinde de aynı meyanda başka bir duası şu şekilde geçmektedir:

“Ey Rabb'im, bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim, onlar insanlardan birçoğunu şaşırttılar. Artık bundan böyle kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin. Rabb'imiz, ben çocuklarımdan bazısını, senin haram evinin yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabb'imiz, namazı kılınsınlar diye. Artık sen de, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir ve onları çeşitli meyvelerle besle ki şükretsinsin. Rabb'imiz, sen bizim gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu hep bilirsin. Ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. İhtiyarlık çağımda bana İsmail'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamdolsun. Şüphesiz Rabb'im duayı işitendir. Rabb'im, beni ve zürriyetimden bir

²⁴⁰ Bakara, 2/126-129.

kısmını namazı kılan yap. Rabb'im, duamı kabul et. Rabb'imiz, hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla..."²⁴¹

Hiz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hiz. İsmail (a.s.) dualarında sadece kendi yaşadıkları dönem için değil, kendilerinden sonra gelecek olan nesiller için de bazı taleplerde bulunmuşlardır: "Rabb'imiz, ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (ver). Bize ibadet yöntemlerini (yer veya ilkelerini) göster ve tövbemizi kabul et. Şüphesiz, sen tövbeleri kabul eden ve esirgeyensin. Rabb'imiz, içlerinden onlara bir elçi gönder, onlara ayetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları arındırsın. Şüphesiz, sen güçlü ve üstün olansın, hüküm ve hikmet sahibisin."²⁴²

İbrahim (a.s.), oğlu İsmail (a.s.) ile Kâbe'yi inşa edince şöyle dua etmişlerdir:

"Ey Rabb'imiz! Bizden kabul buyur, hiç şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey bizim Rabb'imiz! Hem bizim ikimizi yalnız senin için boyun eğen Müslümanlar kıl, hem de soyumuzdan yalnız senin için boyun eğen Müslüman bir ümmet meydana getir ve bize ibadetimizin yollarını göster, tövbemize rahmetle bakıver. Hiç şüphesiz tövbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin."²⁴³

Mescid-i Haram'a yani Kâbe'ye ilk yerleşen Hiz. İbrahim, duasında oğulları İsmail, İshak ve tüm müminler için şu isteklerde bulunmuştu: "Rabb'imiz, gerçekten ben, çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim; Rabb'imiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye (öyle yaptım), böylelikle sen, insanların bir kısmının kalplerini onlara ilgi duyar kıl ve onları birtakım ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler. Rabb'imiz, şüphesiz sen, bizim saklı tuttuklarımızı da, açığa vurduklarımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Hamd, Allah'a aittir ki, O, bana ihtiyarlığa rağmen İsmail'i ve İshak'ı armağan etti. Şüphesiz Rabb'im, gerçekten duayı işitendir. Rabb'im, beni namaz(ın)da sürekli kıl, soyumdan olanları da.

²⁴¹ İbrahim, 14/ 35-41.

²⁴² Bakara, 2/128-129.

²⁴³ Bakara, 2/128.

Rabb'imiz, duamı kabul buyur. Rabb'imiz, hesabın yapılacağı gün, beni, anne-babamı ve müminleri bağışla.”²⁴⁴

H. İbrahim'in Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı duaları şöyledir:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقِّنِي بِالصَّالِحِينَ

“Ey Rabb'im! Bana hikmet ver ve beni salihler arasına dâhil et.”²⁴⁵

Allah indinde özel bir yere sahip olan salih kullara katılmak (iyi arkadaş ve çevreye sahip olmak) en çok arzu edilen bir husus olması hasebiyle peygamberler bile böyle bir zümreye katılmayı özellikle dilemişlerdir.²⁴⁶

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ

“Ey Rabb'im! Beni ve soyumdan gelecekleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabb'imiz! Duamı kabul et!”²⁴⁷

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“Ey Rabb'imiz! Herkesin hesaba çekileceği günde beni, ana-babamı ve müminleri bağışla!”²⁴⁸

1.5 Hz. Yakub'un (a.s.) duası

H. Yakub'un (a.s) mahlası İsrail olduğu için Kur'an-ı Kerim'de torunlarına hep “Ey Benî İsrâil” diye hitap edilmektedir.²⁴⁹H. Yakub (a.s) ile oğlu H. Yusuf'un (a.s) birbirlerine olan muhabbeti Kur'an-ı Kerim'de okuyanları hislendirecek derecede

²⁴⁴ İbrahim, 14/ 37-41.

²⁴⁵ Şuarâ, 26/83.

²⁴⁶ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, İnkılap Kitabevi, İstanbul: 1994, s. 271.

²⁴⁷ İbrahim, 14/40.

²⁴⁸ İbrahim, 14/41.

²⁴⁹ İzzuddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l- Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, Dâru Sâdir, Beyrut: 1395, c. 1, s. 127.

teferruatla anlatılmaktadır. İmâm-ı Rabbânî gibi zatlar Kur'an'da geçen bu kıssanın. Hz. Yusuf gibi tecelli ehli olan zatlara olan aşka büyük bir delil olduğunu beyan etmişlerdir. Kimi ulema da Hz. Yakub'un (a.s) Hz. Yusuf'a (a.s) olan bu muhabbetinin aşk değil şefkat olduğunu ifade etmişlerdir. Yalnız bu ikinci te'vil biraz tekellüflü gözükmektedir. Zira Hz. Yakub'un (a.s) on iki oğlu vardır. Hz. Yusuf'un başına zikredilen sıkıntılar gelmeden önce de Hz. Yakub (a.s) onu diğer evlatlarından daha fazla seviyor bu sevgisi de diğer evlatlarında kıskançlığa sebebiyet veriyordu. ²⁵⁰

Hz. Yakub'un (a.s) duasında, aşırı muhabbetten duyulan ızdırabın nasıl Allah'a raci kılınması ile tam bir tevekkül dersi verilmektedir. Kıyamete kadar muhabbet hasretiyle yananlara Hz. Yakub'un (a.s) tevekkül üzere yaptığı dua ilaç olacaktır:

"Hz. Yakub, oğullarına dedi ki: Ben acımı ve ızdırabımı yalnız Allah'a şikâyet ediyorum ve ben Allah hakkında sizin bilmediklerinizi biliyorum." ²⁵¹

O bu kavuşma hasreti ile yanarken de Rabb'inden ümidini asla kesmemiş, çok büyük bir tevekkül üzere niyaza devam etmiştir:

"Ben yalnız O'na güveniyorum. Tüm dayanak arayanlar da yalnız O'na güvenmelidirler." ²⁵²

Elbette bir peygamberde en çok temerküz eden vasıflardan biri de şefkattir. Hz. Yakub'un (a.s) diğer evlatlarına yaptığı nasihat ve dualarda bu şefkat açık bir şekilde görülmektedir.

Hz. Yakub (a.s.) kendi çocukları için şu şekilde dua etmiştir:

"(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah'tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik. (Yakub:) Sizin için Rabb'imden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek esirgeyendir, dedi." ²⁵³

²⁵⁰ Cemâleddin Ebü'l Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, **et-Tefsira**, c.1, Mısır 1386/1966, s.178.

²⁵¹ Yûsuf, 12/86.

²⁵² Yûsuf, 12/67.

Bu ayet-i kerimede Hz. Yakub'un (a.s) günah işleyen evlatlarının kendilerine istiğfar edip tövbede bulunması için Hz. Yakub'a (a.s) gitmesinden bahsedilmektedir. Hz. Yakub (a.s) da kendilerinin istiğfarı için dua edeceğini söylemektedir. Burada günahların affı için yalvarılan Allah'tır (c.c.). Yalnız Hz. Yakub (a.s) bu istiğfara bir vesiledir. Yani hâşâ affeden değil, ümmeti ve evlatlarının affı için Rabb'ine istiğfar eden, niyaz edendir. Kur'an-ı Kerim'de bu çeşit bir istiğfara da Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili şu şekilde örnek geçmektedir:

“Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, resul de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı...”²⁵⁴

Yalnız Kur'an-ı Kerim'de ve diğer bazı rivayetlerde nakledildiği üzere Hz. Yakub'un (a.s) diğer çocuklarının kavgasının nedeni şu şekilde anlatılmaktadır:

إِذْ قَالُوا لْيُؤَسَّفَ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غَضَبُهُ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٨)

“Yusuf ve kardeşi, babamıza gerçekten bizden daha sevgili.” demişlerdi. “Ve biz bir grubuz. Muhakkak ki babamız, gerçekten açık bir yanılga içinde.”²⁵⁵

Yani onların derdi Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a (a.s) daha çok muhabbet beslemesiydi. Ve onu bu denli sevdiğinden dolayı babalarını hatalı görüyorlardı. Bir diğer ayet-i kerime de;

اَفْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (٩)

“Yusuf'u (a.s) biz öldürüp, işini bitirelim veya onu uzaklara bir yere götürüp atalım ki sesi duyulmasın. Kendi kendine ölüp gitsin.

²⁵³ Yûsuf, 12/97-98.

²⁵⁴ Nisâ, 4/64.

²⁵⁵ Yûsuf, 12/8.

Babamız bir, iki ağlar, sonra da unuttur gider. Böylece babamızın bütün muhabbeti bizlere döner.

Her şey yoluna girince tövbe eder, hiç günah işlememiş gibi salih kişilerden oluruz dedi.”²⁵⁶

Bu ayet-i kerimede kardeşleri Hz. Yusuf'u (a.s) öldürmekten kasıtlarının “Babalarının muhabbetini kendilerine döndürmek” olduğu anlatılıyor. Bu konuya dair bütün ayetlerde Hz. Yakub'un (a.s) Hz. Yusuf'a (a.s) daha fazla muhabbet beslediği belirtilmektedir. Bu zor süreçte şu duayı yapmıştır:

“Artık bundan sonrası (benim yapmam gereken şey) güzel (bir) sabırdır. Sizin anlattığınız şeye karşı istiane (yardım) istenecek olan (sadece) Allah'tır.”²⁵⁷

Hz. Yakub (a.s), uzun bir süre ondan ayrı kalmanın verdiği elemle gözlerini kaybetmiştir. Hz. Yakub'un (a.s) Hz. Yusuf (a.s) için gözlerini şefkatinden ağlamaktan kaybettiğini söyleyenlere denilecek olan niçin günaha giren evlatları için değil de Hz. Yusuf (a.s) için ağlamaktan gözlerini kaybettiğidir. Elbette günaha giren evlatları için şefkat duygularıyla ıstırap çekmiş, nasihatler etmiştir. Lakin gözlerini bu evlatlarına ağlamaktan değil muhabbet ateşi ile özlediği Hz. Yusuf'a (a.s) olan hasretinden kaybetmiştir. Yani işin aslı menba-ı muhabbettir. Kıyamete kadar gelecek gerek mecazi gerekse hakiki aşklara bu büyük peygamberin bu meyanda yaptığı duaları, yakarışları ve tevekkülü büyük bir örnek ve ders teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakub'un (a.s) tevekküle dair bir duası şu şekilde bize nakledilmektedir:

“Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler, dedi.”²⁵⁸

²⁵⁶ Yûsuf, 12/9.

²⁵⁷ Yûsuf, 12/18.

1.6 Hz. Yusuf'un (a.s.) Duası

Zahirî ve enfüsî cihetiyle bir güzellik abidesi olan Hz. Yusuf (a.s.), kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle bir kuyuya atılmış, burada yolcular tarafından bulunmuş, Mısır'a götürülmüş ve köle pazarında satılmıştır. Hz. Yusuf'u Mısır Hazine bakanı almıştır. Bakanın evinde yaşarken bakanın eşi Züleyha, Hz. Yusuf'a ahlaksız teklifte bulunur. Yusuf peygamber kabul etmeyince de kendisine iftira eder.²⁵⁹ Bunun üzerine hapse girmesi söz konusu olunca şöyle dua eder:

“Ey Rabb'im! Zindan bana bunların davet ettikleri şeyden daha sevimlidir. Eğer sen, bu kadınların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, ben onların sevdasına düşer, cahillerden olurum.”²⁶⁰

Hapisten kurtulup Mısır'a Hazine bakanı olunca şu duayı yapmıştır:

“Ey Rabb'im! Sen bana dünya mülkünden nasip verdin ve bana rüyaların tabirinden bir ilim öğrettin. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Rabb'im! Benim velim sensin, benim canımı müslüman olarak al ve beni salih kulların arasına kat!”²⁶¹

1.7 Hz. Şuayb'ın (a.s.) Duası

Hz. Şuayb, Medyen ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilmiştir.²⁶² Hz. Şuayb (a.s.) halkının imana karşı duyarsızlığı ve tehditkâr tavırları üzerine Allah'a (c.c.) tevekkül ederek şöyle dua etmiştir: “Allah bizi ondan kurtardıktan sonra, bizim tekrar sizin dininize dönmemiz Allah'a karşı yalan yere iftira düzmemiz olur. Rabb'imiz olan Allah'ın dilemesi dışında, ona geri dönmemiz bizim için olacak iş değildir. Rabb'imiz,

²⁵⁸ Yûsuf, 12/67.

²⁵⁹ Yûsuf, 12/4-57.

²⁶⁰ Yûsuf, 12/33.

²⁶¹ Yûsuf, 12/101.

²⁶² Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l- Kur'ân*, Darü'l-Gud, c. 19, Mısır 1373, s. 158.

ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a tevekkül ettik. Rabb'imiz, bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hüküm ver. Sen hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”²⁶³

“Başarım ancak Allah'ın yardımını iledir. Ben yalnızca O'na dayandım ve ancak O'na döneceğim.”²⁶⁴

1.8 Hz. Musa'nın (a.s.) Duası

Hz. Musa (a.s.), ülü'l-azm, yani en büyük peygamberlerden biridir. Firavunların idaresindeki İsraililerin doğan erkek çocuklarının öldürüldüğü bir zamanda Mısır'da doğmuş, Allah'ın lütfu ile Firavun'un sarayında annesi ile birlikte büyümüştür.²⁶⁵ İsrailoğulları sülalesinden olan Hz. Musa (a.s.), İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş, kendisine Tevrat verilmiştir.²⁶⁶ Asa ve yed-i beyza ve daha birçok mucizesi vardır. Allah'ın kendisi ile konuştuğu bir peygamberdir. Henüz peygamberlikle görevlendirilmeden önce Mısır'da bir İsrailiyi savunmak için bir Kıpti'ye bir tokat vurmuş, Kıptî de bu tokat ile ölüvermiştir.²⁶⁷ Bunun üzerine şu duayı yapmıştır:

“Ey Rabb'im! Ben nefsimi zulmettim, beni bağışla, dedi. (Allah) onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”²⁶⁸

“Ey Rabb'im! Beni zalimler guruhundan kurtar.”²⁶⁹

Allah (c.c.) da duasını kabul etmiş ve onu korumuştur.

“Ey Rabb'im! Beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetinin içine al. Sen merhametlilerin en merhametlisin.”²⁷⁰

²⁶³ A'râf, 7/89.

²⁶⁴ Hûd, 11/88.

²⁶⁵ Köksal, Asım, **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları, c. 2, Ankara: 2004, s. 12.

²⁶⁶ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Dâru Sâdır, c. 1, Beyrut: 1346, s. 55.

²⁶⁷ Kasas. 28/3-42.

²⁶⁸ Kasas, 28/16.

²⁶⁹ Kasas, 28/21.

²⁷⁰ A'râf, 7/151.

İsrailoğullarına peygamberlik vazifesini ifa ettiği dönemde kavminin Samirî'nin buzağıya tapmalarından sonra yüce Allah kendisi ile Tur dağında mükâlemeyi vaat etmişti. Kavminden yetmiş kişi ile Tur'a gitti. Allah (c.c.) ile konuştu, seçtiği kimseler buna muttali oldukları halde, Allah'ı (c.c.) açıkça görmeden inanmayız dediler. Yüce Allah da onları şiddetli bir sarsıntı ile sarstı, bayıldılar. Bunun üzerine Musa (a.s.), Allah'a şöyle dua etti:

“Rabb'im! Dileseydin daha önce beni ve onları yok ederdin, aramızdaki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi yok mu edeceksin? Bu, senin imtihanından başka bir şey değildir, bununla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletirsin; bizim dostumuz sensin; bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayanların en iyisisin. Bize bu dünyada da iyilik, güzellik ve nimet yaz, ahirette de. Biz sana yöneldik.” ²⁷¹

Musa: “Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum; bizimle, bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır” dedi. Allah, “Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme” dedi.²⁷²

Yüce Allah, Musa'ya (a.s.) kendisini ilah yerine koyan Firavuna gidip onu imana davet etmesini emretti. Musa (a.s.), bu görev üzerine şöyle dua etti:

“Musa dedi ki: Ey Rabb'im! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, dilimden düğümü çözöver de sözümü iyi anlasınlar. Bana ailemden bir vezir ver; kardeşim Harun'u, onunla arkamı kuvvetlendir, onu da (elçilik) görevime ortak yap ki seni çok tespih edelim ve seni çok analım. Şüphesiz sen, bizi görensın.” ²⁷³

Musa (a.s.), Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ etmekle görevlendirildiği insanları iman ve ibadete davet etti, onları haram ve kötü davranışlardan sakındırdı. Sözüne kulak

²⁷¹ A'râf, 7/156-157.

²⁷² Mâide, 5/25-26.

²⁷³ Tâhâ, 20/25-35.

vermeyenlere; “O benim size söylediklerimi yakında anlayacak ve hatırlayacaksınız”, dedi²⁷⁴ ve şöyle dua etti:

“Ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını görür, gözetir.”²⁷⁵

Hiz. Musa’da (a.s) başka bir duasında şöyle niyazda bulunmaktadır: “Ey Rabb’im! Dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helak edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük. Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.”²⁷⁶

1.9 Hz. Zekeriya’nın (a.s.) Duası

İmrân’ın hanımı Hanna hamile kalınca, “Rabb’im! Karnımdakini sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et, şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilesin”²⁷⁷ diye dua eder, çocuğu doğunca “Meryem” adını verir. Meryem’in teyzesinin kocası ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden olan Zekeriyya (a.s.), Allah’ın emri ile Beyt-i Makdis’de çocuğun bakımını üstlenir. Zekeriyya, çocuğun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulur. “Meryem, bu sana nereden geldi?” diye sorar. Daha sonra babasız olarak Hz. İsa’yı dünyaya getirecek olan Meryem de, “Bu, Allah katından” diye cevap verir.²⁷⁸

Zekeriyya, burada Allah’a şöyle dua eder:

²⁷⁴ Mü’min, 40/37-47.

²⁷⁵ Mü’min, 40/44.

²⁷⁶ A’râf, 7/155-156.

²⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/35.

²⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/35-37; Enbiyâ 21/89.

“Ey Rabb'im! Bana katından temiz bir soy ihsan eyle, şüphesiz sen duayı işitensin!”²⁷⁹

“(Bu,) Rabb'inin, Zekeriyya kuluna rahmetinin anılmasıdır. Hani o, gizli bir sesle Rabb'ine niyaz etmişti: Rabb'im, dedi, benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabb'im, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli (oğul) ver. Ki o bana vâris olsun; Yakub hanedanına da vâris olsun. Rabb'im, onu rızana lâayık kıl! (Allah şöyle buyurdu:) Ey Zekeriyya! Biz sana bir oğul müjdelerez ki, onun adı Yahya'dır. Daha önce ona kimseyi adaş yapmadık. Zekeriyya: Rabb'im, dedi, karım kısır olduğı, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir? Allah: Öyledir, dedi; Rabb'in: O bana kolaydır. Daha önce, sen hiçbir şey değilkken seni de yaratmıştım, buyurdu. O: Rabb'im, dedi, (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret ver. Allah: Sana işaret, sapasağlam olduğun halde (üç gün) üç gece insanlarla konuşamamandır, buyurdu.”²⁸⁰

“Rabb'im! Beni yalnız başıma bırakma (bana bir çocuk ver), sen vârislerin en hayırlısıdır.”²⁸¹ Yüce Allah, Zekeriya'nın (a.s.) duasını kabul eder ve kendisine yaşlı olmasına rağmen Yahya'yı ihsan eder.²⁸²

1.10 Hz. Davud (a.s.) ve Oğlu Hz. Süleyman'ın (a.s.) Duası

Hz. Davud (a.s), hususi bir ihsana mazhar olmuş, saltanat sahibi, lisan-ı fasih bir üslupla mükâlemelerde bulunan, kendisine özel bir ilim ve fazilet ikram olunmuş, dağlar ve kuşların sabah akşam kendilerinin tesbih sesine meftun oldukları bir peygamberdir. Birçok hususi nimete nailiyetinden dolayı:

“Bizi inanan kullarından birçoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun.”²⁸³ özel bir şükür duasında bulunmuştur.

²⁷⁹ Âl-i İmrân 3/38.

²⁸⁰ Meryem, 19/2-10.

²⁸¹ Enbiyâ, 21/89.

²⁸² Âl-i İmrân, 3/39-41; Enbiyâ, 21/90.

Hız. Davud'un (a.s) oğlu Hız. Süleyman'da (a.s) babasına ve kendisine bahşedilen nimetlerden dolayı şükür duasına devam etmiştir:

“Ey Rabb'im! Beni; bana ve ana babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!”²⁸⁴

Hız. Süleyman (a.s.), nimetini müzdağ eylemesi için Allah'a şöyle dua etmiştir:

“Ey Rabb'im! Beni bağışla ve bana benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk / hükümranlılık bahşet. Şüphesiz, sen çok bahşedicisin.”²⁸⁵

Hayvanatın dilini bilen, hükümdar peygamberlerden biri olan, insanlardan, cinlerden ve kuşlardan ordusu bulunan, Davud peygamberin oğlu Hız. Süleyman (a.s.), ordusu ile karınca vadisine gelir, bir karıncanın, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları farkında olmadan sizi ezmesin” dediğini duyar, karıncanın sözüne güler²⁸⁶ ve Allah'a (c.c.) şöyle dua eder:

“Ey Rabb'im! Bana ve anama-babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın iyi iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle, beni iyi kulların arasına dâhil et...”²⁸⁷

1.11 Hız. Eyyûb'un (a.s) Duası

“(Resulüm!) Kulumuz Eyyûb'u da an. O, Rabb'ine: Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti. Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su (dedik). Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık. Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah'a yönelirdi.”²⁸⁸

²⁸³ Neml, 27/15.

²⁸⁴ Neml, 27/19.

²⁸⁵ Sâd, 38/35.

²⁸⁶ Neml, 27/15–19.

²⁸⁷ Neml, 27/19.

²⁸⁸ Sâd, 38/41-44.

“Eyyûb'u da (an). Hani Rabb'ine: Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisinin diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.”²⁸⁹

1.12 Hz. Yûnus'un (a.s) Duası

Hz. Yûnus, ahalisi kalabalık bir beldeye peygamber olarak gönderilmiştir. Bu kavme uzun müddet tebliğde bulunmasına rağmen kendisine ciddi tahkirlerde bulunulmuştu, Hz. Yunus da onlara kızarak şehirden ayrılmış, Rabb'inin izni olmaksızın bir gemiye binerek o kavimden kaçmak istemiştir. Çıkan bir fırtına neticesinde gemidekiler musibeti üzerine çeken biri olduğuna itikat ederek üç kere kura çekmişler, her defasında kura Hz. Yunus'a (a.s) çıkmıştır. Bunun üzerine gemidekiler Hz. Yunus'u (a.s) gemiden atmış ve onu da büyük bir balık yutmuştur. Hz. Yunus (a.s) yaptığı hatanın farkına vararak balığın karnında Rabb'ine yalvarmış ve kusurunu itiraf ederek af dilemiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu dua şu şekilde bize nakledilmektedir:

“Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum! diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz...”²⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'de bu olay şöyle anlatılır: “Sen Rabb'inin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, dertli dertli Rabb'ine niyaz etmişti. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı o, mutlaka, kınanacak bir halde ıssız bir diyara atılacaktı. Fakat ardından, Rabb'i onu seçti (vahiy verdi) ve onu salihlerden kıldı.”²⁹¹

²⁸⁹ Enbiyâ, 21/83-84.

²⁹⁰ Enbiyâ, 21/87-88.

²⁹¹ Kalem, 68/48-50.

“Doğrusu Yunus da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı. Gemide olanlarla karşılıklı kura çektiler de kaybedenlerden oldu. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik. Onu, yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.”²⁹²

1.13 Hz. İsa'nın (a.s) duası

Bir gün havariler kalplerinin mutmain olması için Hz. İsa'dan Allah'a dua etmesini ve kendilerine gökten bir sofrayı indirmesini isterler. Hz. İsa ise, iman etmiş insanlar olarak böyle şeyler istememeleri gerektiği konusunda kendilerini uyarır. Ancak onların ısrarı üzerine Allah Teâlâ'ya dua eder. Sureye ismini veren bu olay Mâide suresinde şöyle anlatılır: Hani havariler “Ey Meryem oğlu İsa, Rabb'in bize gökten, donatılmış bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi. O, “İman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun” cevabını vermişti. Onlar, “Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz” demişlerdi. Meryem oğlu İsa şöyle dedi: “Ey Rabb'imiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir ayet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiçbir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!²⁹³

Kur'an'da Hz. İsa'nın mahşer gününde yapacağı bir diğer duası da şu şekilde nakledilir: Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin” diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o, “Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zatında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen

²⁹² Sâffât, 37/139-148.

²⁹³ Mâide, 5/112-115.

yalnızca sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensın. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin” dedi.²⁹⁴

1.14. Hz. Hûd'un (a.s) Duası

"Ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki, perçemi O'nun avucu içinde olmasın. Hiç kuşkusuz benim Rabb'im, doğru yoldadır.”²⁹⁵

"Ya Rabbi, bunların yalanlamaları karşısında bana yardım et.”²⁹⁶

1.15 Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Duası

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadis-i şeriflerinden ahzederek muhtasar bir şekilde bir kısım dualarını çalışmamızın devamında müstakil bir başlık altında inceleyeceğiz. Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de peygamberini teselli etmiş, görevinin sadece tebliğ etmek olduğunu müteaddit defalar kendisine bildirmiş, iman etmekten yüz çevirirlerse şöyle dua etmesini buyurmuştur:

“Bana Allah yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben O'na güvendim ve O, büyük arşın Rabbidir.”²⁹⁷

“(Resulüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze katar, gündüzü de

²⁹⁴ Maide, 5/116-118.

²⁹⁵ Hûd, 11/ 56.

²⁹⁶ Mü'minûn, 23/ 39.

²⁹⁷ Tevbe, 9/129.

geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın.”²⁹⁸

“Ey Rabb'im! Aramızda gerçekle hükmet ve Rabb'imiz O Rahmân'dır ki, isnat ettiğiniz (yalan) vasıflarınıza karşı yardımına sığınılacak olan ancak O'dur.”²⁹⁹

“Rabb'im! Eğer onlara vaat edilen azabı bana mutlaka göstereceksen, Rabb'im! Bu durumda beni, o zalimler topluluğunda bulundurma.”³⁰⁰

“Rabb'im! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.”³⁰¹

“Rabb'im! Bağışla, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır.”³⁰²

Beş vakit namaz ve kendisine mahsus olan teheccüt namazı emrinin akabinde³⁰³ şöyle dua etmesini istemiştir.

“Rabb'im! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla, çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı nasip et ve benim için kendi katından yardım edici bir kuvvet ver.”³⁰⁴

Vahyedilen henüz tamamlanmadan Kur'ân-ı Kerim'i acele okumaması konusunda uyardıktan sonra yüce Allah, şöyle dua etmesini emretmiştir:

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

“Rabb'im, ilmimi artır!”³⁰⁵

²⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/26-27.

²⁹⁹ Enbiyâ, 21/112.

³⁰⁰ Mü'minûn, 23/93-94.

³⁰¹ Mü'minûn, 23/97-98.

³⁰² Mü'minûn, 23/118.

³⁰³ İsrâ, 17/78-79.

³⁰⁴ İsrâ, 17/80.

³⁰⁵ Tâhâ, 20/114.

Kur'an-ı Kerim'in 94. suresi olan İnşirah suresi de Kur'an'da Resulullah'a (s.a.v.) öğretilen bir duadır. Bu manaya matuf olarak Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, *İrşâdî Akli's-Selim* adlı tefsirinde (9/173) İnşirah suresinin faziletine dair Zemahşerî'den (III, 222) naklen şu hadis-i şerifi rivayet etmektedir; Resulullah (s.a.v.) buyurmuştur ki: "İnşirah suresini okuyan kimse, bana gelip de (dua isteyen) sıkıntısını gideren gibidir..." İnşirah suresi, sekiz ayet yirmi dokuz (29) kelime ve yüz üç (103) harften oluşan Mekki bir suredir. İnşirah suresi Süyûtî'nin *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl* adlı eserinde belirttiği üzere³⁰⁶ başta Resulullah (s.a.v.) olmak üzere müminlere bir teselli olarak nazil olmuştur. İnşirah suresi müminlere bir sekinet, emniyet ve beşaret telkin etmektedir³⁰⁷.

Sureye ad olan "göğsün genişlemesi (şerh-i sadr)" olayının ilkinin Allah Resulü (s.a.v.) şöyle açıklar: Ebû Hüreyre (r.a), Hz. Peygamber'e, ilk peygamberlik belirtisinin ne olduğunu sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verir: "On yaşlarında iken sahraya çıkmıştım. Başımın üstünde bazı sesler işittim. Bir adam diğerine, 'İşte bu o değil mi?' diye soruyor, diğeri 'evet' diyordu. Bunlar daha önce gördüğüm hiç kimseye benzemiyordu. Yürüyerek yanıma geldiler. Biri kollarımdan tuttu. Hiçbir şey hissetmiyordum. Biri 'yan yatır' dedi. Zorlamadan ve çekmeden beni yatırdılar. Biri, 'göğsünü yar' dedi. Göğsüme çıktı, kan ve acı olmaksızın, göreceğim şekilde göğsümü yardı. 'Kin ve hasedi çıkar' dedi. Kan pıhtısı benzeri şeyleri çıkarıp attı. 'Şefkat, merhamet ve rahmet doldur' dedi. Çıkardığı şey gümüşe benziyordu. Sonra sağ ayağımın başparmağını hareket ettirdi ve şöyle dedi: 'Haydi git ve selâmet bul.' Oradan, küçüklere karşı şefkatli büyüklere karşı merhametli olarak döndüm" ³⁰⁸

İnşirah suresinde فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ "Bir işi bitirdiğin zaman, hemen (başka) bir işe koyul." ayet-i kerimesindeki فَرَغْتَ ferağte fiili "bitirmek, boşalmak, yüreğini doldurmak", انصَبْ insab emri ise "kalkmak, dik durmak" demektir. وَالْإِلَى رَبِّكَ فَاَرْغَبْ "Sadece Rabb'ine yönel." ayetindeki ارْغَبْ irğab emri "rağbet etmek, yönelmek" manalarını ihtiva etmektedir.

³⁰⁶ Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut: s. 213.

³⁰⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c.32, s.2-7; Aynî, *Umdetü'l-karî*, Kahire 1972, c. 16.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 5, s.139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ani'l-Azîm*, c.13, İstanbul: 1985, s. 451.

Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) İnşirah suresi nâzil olunca, “Bir zorluk iki kolaylığa asla üstün gelemez” dediği rivayet edilmektedir³⁰⁹. Nitekim 5 ve 6. ayette bu husus hem te'kiden belirtilmekte hem de “maâ” edatıyla ifade edilmektedir ki bu edat, çok yakınlık ve beraberliğe delalet eder.

Şüphesiz İnşirah suresinde, ilahi inayet ve nusretin tecellisini sabır ve rıza ile bekleyen Resulullah Efendimiz (s.a.v.) ile ashabının pek yakında feraha kavuşacağına açık bir işaret bulunuyordu.

Tefsirlere göre bu iki kolaylıktan biri dünya, diğeri ahirete bakmaktadır. Nitekim Tevbe suresi 52. ayette şöyle açıklanmaktadır: “De ki: Bizim hakkımızda bekleyedurduğunuz, gözetleyip beklediğiniz iki iyilikten başkası mıdır? (Ya gazi ya da şehit olmak)”

İbn Mes'ûd'dan (r.a.) yapılan rivayete göre, Resulullah Efendimiz (s.a.v.) bu âyet-i kerimenin tefsirinde şöyle buyurmuştur: “Eğer zorluk ve sıkıntı keler deliğinde bile olsa, onu oradan çıkartmak için kolaylık onu elbette izler. Doğrusu bir zorluk ve sıkıntı iki kolaylığı yenemez.” İnşirah suresini hususi olarak kıraat etmenin ise birçok fazileti rivayet olunmuştur.

Son devir Osmanlı âlimlerinden Edirne Müftüsü Fevzi Efendi *Kudsiyyü'l-ferah fî tefsîri sûreti Elem neşrah* (İstanbul: t.y.) adıyla İnşirah suresinin kıraatinin faziletine dair hususi bir eser kaleme almıştır.

2.3. Duada Usul, Zaman, Mekân

İslam dininde her ortam ve durumda dua edilebilir olmakla beraber, duanın müessiriyeti için duanın kendisine özgü edep ve adabları vardır. Kulun da bunlara uyması gerekmektedir. Duanın müessiriyetine en önemli şart ihlastır. Yani tam samimiyet ve inançla dua edilmelidir. Her şeyden önce Allah'a (c.c.) yönelmeli ve duasına karşılık verileceğine tam güvenmelidir. Fakat bu karşılığın Allah'ın iradesine teslim edilerek

³⁰⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, c.2, s.528; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Cihâd, 6, İstanbul: 1992.

hayırlı olanın istenilmesi olduğunu bilmektir. Kabul et veya etme şeklinde herhangi bir şart tayin etmemelidir.

Zira bu türden bir ön şart ileri sürmek duanın adabına uygun düşmez. İnsan, dua için Allah'a (c.c.) yönelmenin dahi Allah'tan bir yardım olduğuna ve duasına karşılık verilmesinin ise ayrı bir lütuf olduğuna inanmalıdır. Hz. Ömer (r.a.) şöyle diyordu: "Ben duanın kabul edilmesi arzusunu değil, sadece duanın arzusunu taşıyım yüreğimde. Çünkü bana gerçekten güzel bir dua nasip olduğunda peşinden kabul edilisinin de geleceğinden eminim."³¹⁰

Yani; yağmur duası yağmur yağması için yapılan bir ibadet değildir. Bilakis o yağmur yağmadığı zaman yapılması gereken bir ibadettir. Bu gibi durumlarda dua rıza-i ilahiye kazanmanın vesilesidir. Yoksa duanın neticesi maksudun bizatihi değildir.

Allah'ın isimlerinden biri "Semiu'd-dua (duaları işiten/kabul eden)"dir.³¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v.): "Kabul edileceğine kesin bir şekilde inanarak Allah'a dua edin."³¹²

Hiz. Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: Allah'a duayı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah (c.c) (bu inançla olmayan ve) gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duasını kabul etmez."³¹³

İslam dininde en büyük dua kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Duanın makbul olması için belli bir adaba göre olması gerekir. İslam âlimleri duanın kabul olması için bazı ilkelerin gözetilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'i okumanın zahiri edepi ise tefsirlerde³¹⁴ kısaca şu şekilde beyan edilmektedir:

Birinci edep: Kur'an okuyan kendi hallerinden ibarettir ki, birkaç kısma ayrılır.

³¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziye, **Dua ve Yaşam**, Gerçek Hayat Yayınları, İstanbul: 2006, s. 39.

³¹¹ Âl-i İmrân 3/38.

³¹² Özağar vd., **a.g.e**, c.2, s. 49.

³¹³ Özağar vd., **a.g.e**, c.2, s. 49.

³¹⁴ Mahmud Ustaosmanoğlu, **Ruhu'l-Furkan Tefsiri**, Sirac Yayınları, c.1, İstanbul: 2007 s. 42- 56.

1. Okuyanın abdest üzere olmasıdır, yani en kâmil (en üstün) bir taharet (temizlik) üzere bulunmasıdır. Hatta mümkünse, Kur'an-ı Kerim okumak için yıkanılmalı, en güzel elbisesi giyilmeli, koku sürünmelidir. Eğer bunlar mümkün değilse bunları yapamıyorsa bile sadece abdest almamız da yeterlidir. Tazim ve tahrir (Kur'an'a hürmet ve ağzını temizlemek için misvak kullanması da sünnettir.

Rivayet edildiğine göre Ebû Âmir el Eş'arî, Ebu Musa el-Eş'arî'ye: "Peygamber'e (s.a.v.) selam et ve benim için istiğfar etmesini söyle" dedi. O da Medine'ye vardığında Ebu Âmir'in söylediklerini ve istiğfar dileklerini ilettiler. Hadisi rivayet eden ravi der ki: Resulullah (s.a.v.) bunun üzerine abdest aldı ve ellerini kaldırıp: "Allah'ım! Ebû Âmir'i bağışla" diye dua etti.³¹⁵ İbn Hacer bu hadisten yola çıkarak dua için abdest almanın sünnet olduğunu söylemiştir.³¹⁶

2. Kibleye yönelmek ve elleri açıp yukarı kaldırarak dua etmek sonra elleri yüze sürmek.

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Tufeyl b. Amr Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek, "Ey Allah'ın resulü kavmim beni dinlemiyor onlara beddua et" dedi. Resulullah'da (s.a.v.) kibleye dönerek ellerini açtı ve dua etti. İnsanlar, onlar mahvoldular dediler. Fakat Resulullah (s.a.v.), "Allah'ım! Devs'e hidayet et ve onları buraya getir, Allah'ım! Devs'e hidayet et ve onları buraya getir" diye dua ediyordu.³¹⁷

Duanın kabulü için ortam da önemlidir. Şerefli halleri fırsat bilerek, o hallerde dua edilmelidir. Aslında vakitlerin şerefi, hallerin şerefine bağlıdır. Zira seher vakti kalbin tasfiyesi, ihlası vaktidir. Aynı şekilde arefe günü ile cuma günü de himmetlerin birleşme, kalplerin yardımlaşma vaktidir.³¹⁸

Ayrıca dua esnasında gözü göğe dikmemeli ve gaflet ile dua etmemelidir. Zira Allah celle celâluhû mekândan münezzehtir. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz.

³¹⁵ Özafşar vd., age, c.7, s.129.

³¹⁶ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, c. 7, Riyad 2001, s. 639.

³¹⁷ Buhârî, 6397; Müslim, 116; Muhammed es-Sehavi, **Dualarımız Niçin Kabul Olunmuyor Kabulü İçin Ne Yapmalı?**, Polen Yayınları, İstanbul: 2006, s. 17.

³¹⁸ İmam Gazzali, **İhyâü Ulûmi'd-din**, (çev.: Ahmed Davvutoğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul: 1987, s. 876-959-900.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Bazı kimseler, namazda gözlerini göğe dikerek dua etmekten vazgeçsinler. Yoksa Allah onların gözlerini kör eder."³¹⁹

Rivayetlere göre; Resulullah (s.a.v.) avuçlarının içini yukarı doğru açıp³²⁰ onları yüzüne sürmeden bırakmazdı. ³²¹

H. Selman (r.a.) anlatıyor: Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Rabb'iniz hayiy (hayâ edici)'dir, Kerim'dir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman O, ellerini boş çevirmekten istihya eder."³²²

"...Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin. Duayı tamamlayınca avucunuzu yüzünüze sürün."³²³

Ebû Musa Resûlullah'ın (s.a.v.) duâ ederken ellerini kaldırdığını ve koltuk altlarının görüldüğünü söylemiştir. İbn Ömer de Hz. Peygamber'in ellerini kaldırıp, "Allah'ım! Halid'in yaptıkları için senden af diliyorum" dediğini rivayet etmiştir.³²⁴

H. Enes (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua ederken ellerini öyle kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm."³²⁵

Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) duâ ederken koltuk altları görülecek kadar ellerini kaldırmıştır.³²⁶ Bununla birlikte bu konudaki rivayetler çeşitlilik arz etmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v.) avucunu birleştirerek, istemediği şeylerde elini çevirerek dua ettiği, savaş vb. durumlarda ellerini kaldırabildiğince kaldırdığı da vakidir.

³¹⁹ el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim, Salât: 26, c.2, Dâru İbni Hazm, Beyrut: 2012, s. 137.

³²⁰ Özafşar vd., a.g.e. c.2, s. 54.

³²¹ Özafşar vd., a.g.e. c.2, s. 54.

³²² Özafşar vd., a.g.e. c.2, s.54.

³²³ Ebû Davud, Salât, 359, 1485, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 1, Beyrut: 2007, s. 438.

³²⁴ Buhârî, Daavât, 23, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 171.

³²⁵ Buhârî, İstiska, 21, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları, c.1, Beyrut: 2007, s. 247.

³²⁶ Buhârî Daavât, 23, 6341, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 171.

Hiz. Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) ellerini dua ederken kaldırıncaya, onları yüzlerine sürmedikçe geri bırakmazlardı."³²⁷

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İmam Fâtiha'yı bitirip âmin dediğinde siz de âmin deyin. Çünkü melekler de âmin demektedir. Kimin âmin sözü meleklerinkiyle muvafık düşerse onun gelmiş geçmiş bütün günahları affolunur."³²⁸

Hallerin en güzeli Kur'an-ı Kerim'i camide, ayakta namaz kılarken okumaktır. İşte bu amellerin en üstünlerindendir. Eğer bir özür yokken abdestsiz ve yatakta yaslanarak okursa, yine de fazileti vardır, ama geride zikredilen hallerden derece bakımından aşağıdır. Zira Mevlâ Teâlâ hazretleri kendisini zikredenlerin hallerini beyan ederken,

"O kimseler ki, Allah'ı ayakta, oturdukları halde ve yanları üzere yaslandıkları halde zikrederler."³²⁹ buyurmuştur. Ve böyle hepsini medh-ü sena etmiştir. Ancak önce ayakta olmayı zikretmiş ve bu sıra üzere hallerin faziletlerini tertip etmiştir.

Resulullah (s.a.v.) ümmetine zikrin de bir dua olduğunu öğretmiştir. Resulullah'ın (s.a.v.) bu husustaki bir hadis-i şerifi şu şekildedir: "Zikrin en değerlisi lâ ilâhe illallah'tır. Duanın en değerlisi ise elhamdülillâhtır."³³⁰ Kur'an-ı Kerim'de bir ayet-i kerimede duanın sonunda hamd etmenin müminlerin özelliklerinden olduğu "Dualarının sonu da âlemlerin Rabb'i Allah'a hamddır."³³¹ ayetiyle haber verilir.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Günde yüz defa tesbih edenlerin denizköpüğü kadar bile olsa günahları bağışlanır"³³²

³²⁷ Tirmizî, Daavât, 11, 3386, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 303.

³²⁸ Buhârî, Daavât, 63, 6402, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, 2007, s. 185.

³²⁹ Âl-i İmrân, 3/191.

³³⁰ Tirmizî, Daavât, 9, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 301; İbni Mâce Edeb, 55, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2009, s. 285.

³³¹ Yunus, 10/10.

178 Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-latifî'z-Zebîdî, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, (çev.: ve şerh: Kamil Miras), D.İ.B Yayınları, c.12, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1973, s.342.

³³² Özafşar vd., **a.g.e.** c. 1, s. 191.

İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî hazretleri buyurmuştur ki:

“Abdestsiz Kur'an okumak mekruh değildir.” Zira Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) de abdestsiz olduğu halde okuduğu sahih olarak rivayet edilmiştir. Abdestsiz bir şekilde Kur'an-ı Kerim kıraati ve duaya cevaz verilmekle beraber birlikte abdestsiz bir şekilde mushafa el sürmek ise kesinlikle caiz görülmemiştir.

Cünüp ve hayız kimseler için ise, Kur'an-ı Kerim okumak haramdır. Ancak Kur'an'a tutmadan gözleri ile bakmaları ve kalpten geçirmeleri caizdir. Ağzını temizlememiş kişi için Kur'an-ı Kerim okumak mekruhtur. Pis elle mushafı tutmak haram olduğu gibi, pis ağızla okumanın da haram olduğu bazı ulema tarafından söylenmiştir.

Kur'an-ı Kerim'i gece teheccüdde okumak en üstün ameldir. Zira Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Her kim virдинin (adet ettiği dersi) hepsinden veya bazısından, uyuyakalıp (gece okuyamaz da) onu sabah namazıyla öğle namazı arasında okursa, ona sanki onu, (okuyamadığını) gece okumuş gibi (sevap) yazılır.”³³³

Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz (s.a.v.) gündüz okunanı, gece okunana benzetmiştir. Bundan, gece okunanın daha üstün olduğu anlaşılmıştır.

Duada Allah'a hamd ve Resul'üne salat ve selam okumak üzerinde hususiyetle durulmuştur. Resulullah'a (s.a.v.) salat okunmadan yapılan dua maksadına ulaşmamıştır. Zira Resulullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “Dua sema ile arz arasında durur. Bana salat okunmadıkça, Allah'a yükselmez. Beni hayvanına binen yolcunun maşrapası yerine tutmayın. Bana, duanızın başında, ortasında ve sonunda salat okuyun.”³³⁴ Ayrıca

³³³ Ebû Davud, Tetavvu, 19, 1313, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 1, Beyrut: 2007, s. 391.

³³⁴ Tirmizî, Salât, 352, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s. 360.

Peygamberimiz (s.a.v.) duanın sonunda âmin demeyi tavsiye etmiş ve böyle yapanın duasının kabule şayan olduğunu söylemiştir.³³⁵

İkinci edep: Okunacak miktar hakkındadır.

İbn Mesud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.), dua ettiği zaman üç defa tekrar eder; bir şey dilediği zaman üç defa dilerdi.”³³⁶ buyurmuş ve ısrarcı olmanın gereğine işaret etmiştir.

Üçüncü edep: Hatimde taksimatin şekli hakkındadır.

Selef-i salihinin ekserisinin de yaptığı gibi haftada bir hatmeden kişi Kur'an-ı Kerim'i yediye böler. Bununla birlikte Hz. Osman'ın (r.a.) Kur'an'ı bir rekâtta hatmettiği de rivayetlerde yer almaktadır.

Dördüncü edep: Yüksek olmayan bir sesle, için için dua etmek. Kur'an'da, müminlere şu şekilde dua etmeleri tavsiye edilir: “Rabb'inize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.”³³⁷

Duada samimiyetin olması gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Biliniz ki Allah gafil bir kalpten gelen duayı kabul etmez.” hadisinde duada ihlas ve samimiyeti şart koşturmuştur.³³⁸

“Rabb'ini, sabah akşam, yüksek olmayan bir sesle, kendi kendine, ürpertiyle yalvara yalvara ve için için zikret. Gaflete kapılanlardan olma.”³³⁹

Beşinci edep: Tertilden ibarettir ki, Kur'an-ı Kerim'i yavaş okumak ve acele etmemektir.

³³⁵ Ebû Davud, Salât, 172 (938), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 1, Beyrut: 2007, s. 289.

³³⁶ Özafşar vd., a.g.e. c.2, s.55.

³³⁷ A'râf, 7/55.

³³⁸ Tirmizî, Daavât, 66, 3479, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 355.

³³⁹ A'râf, 7/205.

Hazret-i Ali'den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “Kendisinde fıkıh olmayan bir ibadette ve kendisinde düşünme olmayan bir okumada hiçbir hayır yoktur.”

Altıncı edep: Ağlamaktır.

Ulema: "Kıraat sırasında ağlamak âriflerin ve salihlerin şiarıdır." demiştir.

Âyet-i kerimeler de tilavet karşısında ağlayanları över:

Kur'an-ı Kerim'i Hüzünlenerek okumak: Müminler, Allah zikredildiği/anıldığı zaman kalpleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanları artan kimselerdir (Enfâl, 8/2). Kur'an, biz insanlara değil de; dağa indirilmiş olsaydı, onu Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görecektik (Haşr, 59/21). "Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. (Kur'an okumak) onların saygısını artırır." (İsrâ, 17/109).

Tabi ki buradaki ağlamaktan kasıt tekellüfî değil, fitrî olanıdır. Fitrî olan, yani ihtiyarsız bir şekilde gelen ağlama övülmüştür. Bununla birlikte kürsüde dua ederken ağlamaya çalışmak İmam Gazzâlî gibi âlimler tarafından zemmedilmiştir.

Yedinci edep: Ayetlerin hakkına riayet etmektir. Yani kıraat edilen dua ayetlerinin mahreçlerini düzgün çıkarıp, telaffuzunu doğru şekilde yerine getirmektir.

Sekizinci edep: Okumaya istiaze duasıyla başlamaktır. “Kur'an'ı okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın” (Nahl, 16/98) mealindeki ayet, Kur'an-ı Kerim okurken, eûzü çekmeyi açıkça emretmektedir. Kur'an'ın bu açık emri ortada olduğuna göre, her surenin başında ayrıca zikredilmesine gerek kalmamıştır. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'de “Kur'an okurken besmele çekin” şeklinde bir ayet söz konusu değildir. “Açık olanı gizli tutmak, gizli olanı açık tutmak” edebî bir sanat kuralıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu kaide kendini göstermektedir. Sure okurken, eûzü ve besmele okunur. Ayet-i kerime okurken, âlimlerin çoğuna göre, yalnız eûzü okunur, besmele okunmaz. Mesela

Âyetü'l-kürsî, Amenerresûlû, Hüvallahüllezi gibi âyetleri okurken besmele çekmek şart görülmemiş. Sadece eûzü okunup besmele okunmasa mahzuru görülmemiştir.

Dokuzuncu edep: Gizli ve açık okumanın hükümleri hakkındadır. İslam'da zikir de bir dua olarak görülmüştür. Cehrî dua ve zikir meşru görülmekle beraber efdal olanın hafî/gizli şekilde olan olduğu bildirilmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel hazretleri Resulullah Efendimiz'in (s.a.v.) toplu zikir yaptırmasına Şeddâd b. Evs'ten (r.a.) sahih kaydı ile şöyle bir hadis-i şerif rivayet eder:

Resulullah Efendimiz (s.a.v.) kapının kapatılmasını emretti ve:

“Ellerinizi kaldırın ve lâ ilâhe illallah deyin.” buyurdular.

Bunun üzerine ellerimizi kaldırdık ve “lâ ilâhe illallah” dedik. Sonra Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) “Allah’a ham dolsun. Ya Rabbi, sen beni bu kelime ile gönderdin, bana bunu emrettin ve onda bana cenneti vaat ettin. Sen vaadinden dönmezsin.” dedi. Sonra da şöyle buyurdu:

“Sevinmez misiniz? Allah sizin hepinizi affetti.” buyurdular.³⁴⁰

Zehebî, ravilerinden birinin kimilerince zayıf kimilerince de güvenilir ve sağlam bulunduğunu söyledi (*Telhîs*, aynı yer). Ulemanın çoğunluğuna göre hadis “hasen”dir, demiştir.

Resul-i Ekrem'in Medine'yi teşrifleri zamanında insanların damlarda def çalarak teganni edip, Resulullah'a (s.a.v.) methiye ve dualar ihtiva edan “talea'l-bedru aleynâ” ilahisini söyleyip sevinç göstermeleri de bu usul için bir delildir.³⁴¹

³⁴⁰ Nisâbü'rî, Hâkim, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, Mektebetü'l asriyye, Beyrut: c.2, s. 704.

³⁴¹ Kastallânî, *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, el-Mektebu'l-İslâmî, c.1, Beyrut: 2004, s. 312.

Bunlarla beraber Sa'd b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Zikrin en hayırlısı gizli olandır, rızkın en hayırlısı da yeterli olandır.”³⁴²

Ehlisünnete göre ise mana zahiredir. Kitap ve sünnetten olan naslar, zahirleri üzere haml olunurlar.³⁴³ Bütün rivayetler birlikte düşünüldüğünde, cehrî zikrin dinimizde yeri olmakla beraber hafî zikrin daha efdal ve faziletli olduğu anlaşılmaktadır.

Onuncu edep: Kıraati güzelleştirmek ve nazmı bozmayacak şekilde kıraati süslemektir. İslam dininde en büyük dua kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. İşte bu da sünnetlerdendir. Buhârî'de yer alan bir rivayete göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Abdullah b. Mes'ûd'dan kendisine Kur'ân okumasını istemiştir. Bunun üzerine İbn Mes'ud hazretleri:

“Ey Allah'ın resulü! Kur'an sana indirildiği hâlde ben mi sana okuyacağım?” diye sordu. Peygamberimiz de:

“Evet, onu başkasından dinlemek benim hoşuma gider!” diye cevap verince Abdullah b. Mes'ûd okumaya başladı. “Her ümmetten bir şahit gönderdiğimiz zaman durumları ne olacak?” mealindeki ayete kadar geldiğinde, Resûlullah (s.a.v.):

“Şimdilik yeter.” dedi; o anda gözlerinden yaşlar boşanırdı...³⁴⁴ Bir defasında da Resul-i Ekrem, "Ümmetimin en iyi okuyanı Übey'dir." buyurmuş³⁴⁵ bizzat Übey b. Kâ'b'a, "Allah bana Kur'an'ı sana okutmamı emretti." deyince Übeyy'in, "Allah beni sana isim olarak söyledi mi?" sorusuna da, "Evet!.." cevabını vermiştir.³⁴⁶

Duanın bir edebi daha vardır ki o da mümin kardeşine gıyabında dua etmektir. Ebü'd-Derdâ (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kardeşinin gıyabında

³⁴² Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, hadis no: 1477, c. 3, s. 76.

³⁴³ Ömer Nesefî, **el-Akâidü'n-Nesefiyye**, Mecmûu'l-Kebîr Mine'l-Mutûn, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut: 2005, s. 35.

³⁴⁴ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, hadis no: 32-33.

³⁴⁵ Buhârî, Fezâ'ilü'l-Kur'ân, hadis no: 8.

³⁴⁶ Buhârî, Tefsir, hadis no: 98; Tirmizî, Menâkıb, hadis no: 33.

dua eden hiçbir mümin yoktur ki melek de: ‘Bir misli de sana olsun’ demesin.”³⁴⁷ Başka bir rivayette de Nebi (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyabında yaptığı dua kabul edilir. Dua edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. Kardeşi için hayır dua yaptıkça bu melek: ‘Âmin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun.’ der.”³⁴⁸

Bunun gibi daha birçok hadis-i şerife göre Allah'ın (c.c.) derhal kabul buyuracağı dualardan biri de, bir müminin, başka bir mümin kardeşi için gıyabında yapacağı duadır.³⁴⁹ Bu hususta Müslim'in rivayet ettiği şu hadis-i şerif daha açıktır: "Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyabında yaptığı dua kabul edilir. Dua edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. 'Kardeşi için hayır dua yaptıkça bu melek: Âmin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun.' der.”³⁵⁰ Başka bir hadis-i şerif şöyledir: "Üç kişi vardır ki duaları reddedilmez: Âdil imam (adaletten ayrılmayan Müslüman devlet başkanı), iftarını yaptığı zaman oruçlu ve zulme uğrayanın duası (kabul edilir).”³⁵¹ Sehl b. Sa'd (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "İki şey vardır, asla reddedilmez: Ezan esnasında yapılan dua ile insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan dua.”

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte Resulullah (s.a.v.) duanın makbuliyet şartlarından birinin de helal ile kanaat edip haram yememek olduğunu şöyle buyurmuşlardır: "...İnsanlar Allah yolunda uzun seferlere katlanır. Saçları birbirine karışmış, yüzü gözü toza bulanmış, ‘Ya Rab! Ya Rab!’ diyerek ellerini gökyüzüne açar. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmiş. Böylesinin duası nereden kabul edilecek.”³⁵²

İslam'da çok önemli bir farziyeti işmam eden sıla-i rahimi terk de hadis-i şeriflerde duanın reddinin sebeplerinden gösterilmiştir. Ubâde b. Sâmit (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Yeryüzünde, masiyet veya sıla-i rahimi koparıcı olmamak

³⁴⁷ Özafşar vd., age, c.2, s.57.

³⁴⁸ a.g.e, c. 2, s. 57.

³⁴⁹ a.g.e, c. 2, s. 57.

³⁵⁰ a.g.e, c.2, s.57.

³⁵¹ Özafşar vd., a.g.e, c.2, s.418.

³⁵² el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim, Kitabü'z Zekât, Dâru İbni Hazm, c. 3, Beyrut: 2012, s. 90-91.

kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir Müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günahı affetmek suretiyle icabet etmesin.”³⁵³

Emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri terk etmek de hadis-i şeriflerde duanın ret sebeplerinden olarak belirtilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurur: "Nefsimi kudret elinde tutan zata kasem olsun, ya marufu emreder ve münkerden de yasaklarsınız veya Allah'ın katından umumî bir bela göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez.”³⁵⁴

Duaların kabul olduğu faziletli vakitleri ve değerli anları da gözetlemek gerekmektedir. Hadis-i şeriflerde gecenin son üçte birinde, farz namazların sonunda, savaş esnasında, ezan ile kamet arasında, yağmur yağarken, secde iken, seher vakitlerinde, cuma saatinde, oruçlu orucunu açtığı zamanda, Kurban Bayramı arifesinde, Kadir gecesinde yapılan duaların daha makbul olduğu belirtilmektedir. “Ezan ve kamet arasında yapılan dualar geri çevrilmez.”³⁵⁵ “Oruçlunun duası geri çevrilmez”³⁵⁶ Hz. Âişe'den (r.anha.) rivayet edilmiştir: O dedi ki: Peygamber'in (s.a.v) yanı başında uyumakta idim. Geceleyin onu yanımda bulamadım elimle araştırdığımda elim ayaklarına dokundu secde vaziyetinde idi, şöyle dua etmekteydi: “Gazabından hoşnutluğuna, cezalandırmandan bağışlanmana sığınırım, seni, nasıl öveceğimi bilemem, sen kendini övdüğün gibisin.”³⁵⁷

Resulullah (s.a.v.) “Kulun Allah’a en yakın olduğu an secde olduğu andır. Secdede çok dua edin.”³⁵⁸ buyurmuşlardır. İslam dininde ibadette secdenin çok önemi vardır. Bu hususta bir ayet-i kerime de şöyledir:

وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ* (۱۹)

“Secde et ve Rabb’ine yaklaş...”³⁵⁹

³⁵³ Tirmizî Daavât, s.126, (hadis no 3568).

³⁵⁴ Özafşar vd., a.g.e, c. 2, s. 469.

³⁵⁵ a.g.e, c. 2, s. 42.

³⁵⁶ a.g.e, c. 2, s. 418.

³⁵⁷ a.g.e, c. 2, s. 61.

³⁵⁸ a.g.e, c. 2, s. 161.

³⁵⁹ Alak, 96/19. .

2.4. Duada Tevessül

İslam tarihi boyunca tartışılan hususlardan biri de duada tevessülün meşruiyetidir. Sülasi mücerred fiillerinin ikinci babından (vesele-yesilu-veslen) gelen “vesile” kelimesi lügatte “vasıta, sebep, yol, yakınlık, derece, hükümdar nezdinde sahip olunan mevki” gibi manalara gelmektedir.

Şüphesiz ki en büyük vesileler; kulu yaratılış gayesine ve Hakk’ın rızasına ulaştıran vasıtalarlardır. Kur’an-ı Kerim, ibadetler, salih ameller, esmâ-i hüsnâ, salavât-ı şerife, mukaddes zaman ve mekânlar, peygamberler ve Hak dostları, bunların başında gelir. Tevessül de Cenâb-ı Hakk’ın sevdiği bu hususları vesile edinerek, Allah’a bunlar hürmetine dua etmektir. Yani tevessül, Cenab-ı Hakk’ın sevdikleri hürmetine O’nun rızasını ve lutfunu celp etme niyet ve arzusundan ibarettir.³⁶⁰

Tevessül sözlükte “yaklaşma ve bir şeyin vesilesiyle maksuda ulaşabilme” anlamına gelir. "Vesele ilallah" yani "yaptığı bir işle Allah'a yakınlaştı" ve "vasıl", Allah'ı isteyen, O'na rağbet eden anlamına gelmektedir.³⁶¹ Kur'an-ı Kerim’de Mâide suresi 35. ayet-i kerimede geçen "Ey iman edenler! (ittekullah) Allah'a karşı gelmekten sakının ve (vebteğu ileyhi'l-vesile) O'na yaklaştırmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihat edin ki kurtuluşa eresiniz." ayetinin tefsirini yapan müfessirler "vesile"yi Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'a yakınlığa sebep olan şeyler, kendisi ile Allah'a yaklaşılacak ibadet ve taatler ile terk edilen kötü davranışlar olarak yorumlamışlardır. *Umdetü'l-Kârî*’nin müellifi Âynî tevessülü "kendisiyle başkasına ve menzile varılan şeydir"³⁶² şeklinde tarif etmektedir. İslam tarihinde Allah Teâlâ’ya dua ederken, O’nun isim ve sıfatları ile tevessül, salih amellerle tevessül, salih bir kimsenin duası ile tevessüle âlimler icma ile cevaz vermişlerdir. Şâfiî, Mâlikî, Hanefî, Hanbelî mezheplerinin ekseriyeti, Peygamber (s.a.v.) hayattayken veya vefatından sonra duada bu şekilde bir tevessülün caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Bu hususu müdellel bir şekilde ortaya koyan muasır âlimlerden Mekke ulemasından Seyyid Muhammed Alevî el-Mâlikî’nin birçok eseri vardır.

³⁶⁰ Osman Nuri Topbaş, *Altınoluk Dergisi*, Tevessül, 2010 – Eylül, Sayı: 295, Sayfa: 032.

³⁶¹ *Lisânü'l-Arap ve Esâsü'l-Belâga ve tertibü'l-Kamusü'l-Muhit*, "vesele" maddesi.

³⁶² Bedreddin Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahihü'l-Buhârî*, c.5, Beyrut: s.122.

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in: "Allah'ım! Arşında izzet makamın, kitabında rahmetinin son noktası, ism-i âzamının ve tam kelimelerinin hakkı için senden istiyorum" şeklinde dua ettiği rivayet olunmaktadır.³⁶³

Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle bir dua öğretmişlerdir: "Kim namaz kılmak üzere evinden çıkar ve 'Allah'ım, senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için senden diliyorum. Şu yürüyüşüm hakkı için senden diliyorum. Zira ben ne büyüklenmek ne de kendini beğenmek için ve ne gösteriş ne de duyurmak için çıktım. Ben yalnız senin gazabından sakınmak ve senin rızanı aramak için çıktım. Ben senden beni ateşten kurtarmanı ve günahlarımı bağışlamanı istiyorum. Çünkü günahları ancak sen bağışlarsın!" derse, Allah ona rızasıyla yönelir ve ona yetmiş b. melek istiğfar eder."³⁶⁴ Hadisin rivayet silsilesindeki "Atıyye'nin hadisi nasıldır?" sualine seleften Yahya b. Main (ö. 233/ M7), "O, salihidir." cevabını vermiştir.³⁶⁵ İmam Tirmizî de onun rivayetini hasen görenlerdendir.³⁶⁶

Şefaât de bir tevessüldür. Şefaât Allah'ın (c.c.) kullarına sevgili kullarını vesile kılmasıdır. Allah'ın tasarrufu her şeyde bir sebebe mebni olmaktadır. Cenab-ı Hak, Mîkâil (a.s.) tabiat işlerinin idare ve ikamesine vesile kıldığı gibi, Hz. Azrâil vasıtasıyla ruhları kabzettği gibi melekler, nebiler ve makbul kulları vasıtasıyla da bir kısım günahkârları azaptan kurtaracak, rahmetinin tecelligâhı olan cennetine alacaktır.

"Şefaâtım, ümmetimin kebâir ehlinedir." kabilinden nice sahih hadis, adeta manen mütevâtir bir şekilde şefaatin mevcudiyetini izhar eder.³⁶⁷

"Göklerde nice melekler vardır da, Allah'ın dileyip razı oldukları dışında, şefaâtleri kimseye fayda vermez" gibi ayetlerde ise, şefaât Allah'ın iznine bağlanmıştır. Yine ayet-i kerimelerde geçen "İlla bi-iznihi/ ancak izin verdikleri müstesna " ifadesinden de şefaatin Allah'ın izniyle vaki olacağını bildirmektedir.

Zat ile tevessüle delil getirilen hadis-i şerif şu şekildedir: Osman b. Huneyf (r.a.) anlatıyor: Gözleri görmeyen bir adam Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: 'Ya Resulallah!

³⁶³ Esad Muhammed Sağirci., **el-Fıkhu'l-Hanefiyyu ve Edilletuhû**, Karınca Yayınları, İstanbul: 2009, s. 835.

³⁶⁴ İbnü's-Sünni, **Amelu'l-Yevm**, Dımaşk 1989, s.43.

³⁶⁵ İbn Main, **Tarih**, c. 2, Mekke 1979, s. 407.

³⁶⁶ Muhammed Zahid Kevserî, **Makâlât**, (nşr. Dârü's-selâm), Mısır 2009, s. 465.

³⁶⁷ Ebû Davud, **Sünne**, 21; İbnî Mace, **Zühed**, 37.

Gözlerimi iyileştirmesi için Allah'a dua et.' dedi. Resulallah (s.a.v.): 'İstersen dua edeyim, istersen sabredersin! Sabretmek senin için hayırlıdır, buyurdu. Adam: 'Allah'a dua buyur (da gözlerim açılsın!)' deyince, Resulullah (s.a.v.) onun, gereği gibi abdest almasını ve şu duayı yapmasını emretti: 'Allah'ım! Peygamberin; rahmet peygamberi Muhammed ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hacetimin yerine getirilmesinde (gözlerimin açılmasında) ben seninle (Peygamber ile) Rabb'ime yöneldim.' Allah'ım, onu benim hakkımda şefaâtçi kıl (onun hürmetine duamı kabul buyur!)."³⁶⁸

Hâkim (ö. 405/1014), rivayetin sıhhatinin sahih ravilerinin sika olduğunu söylemekte Zehebî (ö. 748/1347) de bu meyanda görüş beyan etmektedir.³⁶⁹ İbn Teymiyye de hadisin sahih olduğunu söylemektedir.³⁷⁰ Osman b. Huneyf'in rivayet ettiği hadisin sıhhati, zat ile tevessülü kabul edenler ve etmeyenler arasında ittifak konusudur. Selefi camiaca ihtilaf edilen nokta ise zat ile tevessülün Nebi (s.a.v.) yaşarken yapılacağını söylemeleridir.

Bu iddia, Kur'an-ı Kerim'in açık ayetiyle çelişki içerisindedir. Kur'an-ı Kerim'de bir ayet-i kerimede şöyle buyuruluyor:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ (١٥٤)

"Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Onlar diridir ve Rableri katında rızıklanırlar."

Hafız Nevevî, el-Mühezzebin şerhi el-Mecmu adlı eserinde: "Enbiyanın, özellikle Peygamber efendimizin kabrinin kenarında, hacetlerinin verilmesi için onlardan Allah'a dua etmelerini istemek müstahaptır. Çünkü onlar, Rableri katında diridirler." demektedir.

Buna mukabil Taberanî (ö. 360/970) gibi nice eserde vefatından sonra Peygamber (s.a.v.) ile tevessülü ortaya koyan hadislerde mevcuttur.

Bu hadislerden bir tanesi şu şekildedir: Rasulullah (s.a.v.) "annemden sonra annem" buyurduğu Fatıma binti Esed'in defni hadisesinde kabrin içine girmiş ve orada yan yatarak şöyle dua buyurmuştur: "Dirilten ve öldüren Allah'tır. Hiç ölmeyen diridir. O'dur. Rabb'im! Annem Fatıma binti Esed'i mağfiret eyle. Hüccetini ona telkin et ve onun kabrini geniş kıl! Peygamberinin ve benden önceki peygamberlerin hakkı için duamı

³⁶⁸ İbn Mâce, **Sünen**, Kahire 1952, İkamet, 189; Beyhaki, **Delail**, c.6, Beyrut: 1985, s.167

³⁶⁹ Zehebî, **Telhis**, Beyrut: h. 1411, c.1, s.700

³⁷⁰ İbn Teymiyye, **Kaide**, s.123.

kabul buyur. Şüphesiz sen merhametlilerin en merhametlisisin!" Nihayet Resulullah (s.a.v.) cenaze için dört tekbir getirdi ve onu kendisi, Abbas ve Ebû Bekir es-Sıddık ile kabre beraber koydular.³⁷¹ Bu hadisin ravileri Heysemi'ye (ö. 807/1404) göre "İbn Hibbân ve Hâkim tarafından sika görülmüştür."

Sahabe-i kiram, selef-i salihin ve başta İmam-ı Âzam ile İmam Mâlik'in "hakkına" diye duaları çoktur. *Fetâva'l-Hindiyye*'de geçen İmam-ı Âzam'ın, "Hakkına diye dua etmenin mekruh olduğuna dair kavli "Falanın hakkına diye dua ederken Allah'ın bunu yapmaya mecbur olduğu şeklinde bir itikadın mekruh ve kerih olduğu"³⁷² manasındadır. Usûl-i fıkıhta bu gibi durumlarda kullanılan mekruh kelimesinin haram manasında kullanıldığı belirtilmektedir. Ebû Hanîfe, mecburiyet manasında hakkı için yapılan duayı kerih görürüm, demiştir, hatırı, hürmeti kastıyla söylemeye kerih dememiş bilakis kendisi de yapmıştır. Bazen de bir mana, onu ve başka manaları içinde bulunduran lafızlarla ifade edildiği olur. Bir lafız başka lafızlarla müsterek manalı olabileceği gibi, onlarla arasında umum husus mutlak, umum husus min vechin ve musâvâtık nispetleri de bulunabilir.

Hanefî fukahâsından Aliyyü'l Kârî, İmam-ı Âzam'ın bu lafzındaki mekruhluğun hak sözüne vaciplik (mecburiyet) manası yüklendiği takdirde olacağını, zira vaciplik veya mecburiyet manasında kimsenin, Allah (celle celâluhû) üzerinde hakkı olmadığını, ancak hürmet ve tazim manasında kullanıldığı zaman bunun tevessül babından olacağını, Allah celle celâluhû'nun:

وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ "O'na varmaya vesile arayın!" buyurduğunu ve bunu *el-Hısnü'l-Hasîn*'de de yazdığına göre, duanın adaplarından kabul edildiğini söylemektedir.³⁷³

İbn Hacer'in naklettiği üzere "İmam Şâfiî duada Peygamber'in ailesi (ehl-i beyt) benim aracım ve onunla aramdaki vesilemdir. Onların vesilesiyle yarın amel defterimin sağ elimden verileceğini umuyorum." demiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, c.3, s.121, Hâkim, *Müstedrek*, c. 3, s.116-117.

³⁷² *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, c. 5, s.318

³⁷³ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, c. 3, s. 30

³⁷⁴ Şâfiî, *Divan*, Darü'l Fikr, Beyrut: 2005, s. 162

İbn Hacer İmam Şâfiî, Bağdat'ta Ebû Hanîfe'nin kabrine gelip dua da onun ile Allah'a (c.c.) tevessülde bulunurdu, demiştir. Hatip el-Bağdadi ise *Tarih*'inde İmam Şafii'ye vasıl olan bir senet ile Şafii'nin “Ben, Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyarette yünü bereket buldum. Ve her gün onun kabrini ziyaret etmek itiyadındayım. Kendime bir ihtiyaç arız olunca, hemen menzirimde iki rekât namaz kılıp Ebû Hanîfe'nin kabrine giderim. Onun merkatı yanında hacetimi Allah-u Teâlâ'dan dilerim. Aradan çok bir zaman geçmeden hacetim kazâ olunur.” dediğini rivayet etmektedir.³⁷⁵

Sübki (ö. 771/1369) *Şifâü's-Sekâm*'ında naklettiği üzere: İbn Humeyd'in bildirdiğine göre, Abbâsi halifesi Ebû Câfer hacca Medine'ye gittiği zaman, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mezarını ziyarete vardığında, orada bulunan İmam Mâlik'e:

“Ya Ebâ Abdillâh! Yönümü Kible'ye dönüp de mi dua edeyim?” dediğinde, İmam Mâlik: “Niçin yönünü ondan çevireceksin? Hâlbuki o senin baban Âdem aleyhisselâmın vesilesidir. Bilakis Resulullah'a yönünü dön! Onun şefaatinde iste, seni affeder.” dedikten sonra,

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, resul de onlar için istiğfar etseydi, Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı.”³⁷⁶ ayetini okudu.³⁷⁷

İmam Mirdavî *el-Hanbelî el-İnsaf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet eder: “Yağmur kesilince dua edene, Peygamber'le tevessülde bulunması müstahaptır.”

İmam Ahmed b. Hanbel'in mahdumu Abdullah, babasının, duada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zatiyla hatta saçıyla, tasıyla dahi tevessülde bulunduğunu; onu öptüğünü ve suyun içine daldırdığı kaptaki suyu şifa niyetiyle içtiğini söylemiştir.³⁷⁸ Zat ile tevessülü inkârda en müteşeddîd zevattan olan Elbânî dahi tevessül risalesinde selef-i salihin içinde İmam

³⁷⁵; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürrü'l-Muhtar*, (trc. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, c.1, İstanbul: 1982, s.63; Nişancızâde Muhammed b. Ahmed, *Mir'ât-ı Kâinât*, Berekat Yayınevi, c.2, İstanbul: 1987, s.51.

³⁷⁷ Alevî el-Mâlikî Muhammed, *el-Mefahim yecibu en tusahhih*, Netform Matbaacılık, s. 311.

³⁷⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-Nübelâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 11, Beyrut: 2010, s. 212.

Ahmed b. Hanbel'in zat ile tevessüle cevaz veren ulemeden olduğunu söyler. Bu nasıl bir garabettir ki bu zevat bir taraftan en müteşeddid bir şekilde "selef döneminde zat ile tevessül uygun görülüyordu" derlerken, bir taraftan da selefin tâcî kabul ettikleri İmam Ahmed b. Hanbel'in zat ile tevessüle cevaz verdiğini nakledebilmektedirler.

Ebû Bekir el-Mervezî'nin *Mensek* adlı eserinde naklettiği üzere ise; "İmam Ahmed her dua ettiğinde Hz. Peygamber'le tevessül ederek: 'Ey Allah'ım ben sana senin peygamberinle, rahmet peygamberin Muhammed'le (s.a.v.) dönüyorum.' şeklinde dua ederdi. ³⁷⁹

İbn Kudâme el-Hanbeli ise Hz. Peygamber'i ziyaret ettiğinde şöyle dua ettiğini söylemektedir: "Kabrın yanına giderek: Günahlarımdan tövbe ederek sana geldim ve seni, Allah katında vesile ve şefaathî karar kıldım." ³⁸⁰

Duada zat ile tevessül ve istiyse ümmetin icması ile kabul görmüş bir ameldir. İmam Sübkî bu konuyu şu şekilde ifade eder: "İbn Teymiyye'nin Peygamber Efendimiz'in zatı ile tevessülü inkâr ettiği bu kötü eyleminden önce bu dünyada hiç kimse Resulullah'la (s.a.v.) istiğâse ve tevessüle karşı gelmemiştir." ³⁸¹

İslami kavait-i şer'iyleyim İbn Teymiyye'nin perspektifinden yorumlayanlar indinde ise Hz. Peygamber (s.a.v.) ve salih zevatın zatları ile tevessül babında ciddi eleştiriler mevcuttur. Bu zevat salih amellerle tevessülün caiz olduğunu, lakin bizce bütün Salih amellerin işlenmesine vesile olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zatıyla ona olan muhabbetle tevessülün caiz olmadığını söylemişlerdir. İslam tarihinde duada zat ile tevessül Resulullah (s.a.v.), sahabe, tabiin döneminde mevcutken adı geçen zatın tesirinde kalanlar bazı mukarrer kaideler koyarak meseleyi şümullendirmişlerdir. Mesela ancak yaşayanla duada tevessülde bulunulur, ölüyle bulunulmaz gibi galat sayılabilecek ilginç kaideler vaz etmişlerdir.

Bütün bunlar birlikte muhakeme edildiğinde duada zat ile tevessülde bulunanların menhecleri sahih, delilleri müdellel, amellerinin kökü ise asr-ı saadettedir. Duada zat ile tevessülü reddedenlerin rüesaları dahi bu konuda gel gitli tavırlar içine girmiş, hatta bu

³⁷⁹ İbni Müflih, *Fürû*, c. 1, s. 5950; c. 2 s. 204; İmam-ı Mâverdî, *İnsaf*, c. 2 s. 456.

³⁸⁰ *el-Muğnî maa's-Şerh*, c.3, s.258; *eş-Şerhu'l-Kebîr maa'l-Muğnî*, c.3, s.494.

³⁸¹ Sübki, *Şifau's Sikâm*, Beyrut: 1405, s. 133-134.

ameli işleyen İmam Ahmed b. Hanbel gibi imamlardan ötürü sadece bu amele hata diyebilmişlerdir. Takipçileri olduğunu söyleyen zümre ise küllî bir sapma ile bütün bir İslam ümmetini ve tarihini şirk ile itham etmekte, hatta buna küfür denmemesi de küfürdür diyerek farkında olmadan İbn Teymiyye'den, Abdülvehhâb'a kadar kendi menhec imamlarını da zındıklıkla itham etmektedirler.

Ki İbn Teymiyye'nin fetvalarında ve hayatında çok örneği bulunan kavl-ü evvel - kavl-ü sâni meselesi bu konuda da kendini göstermiş ve İbn Teymiyye önceki görüşünü değiştirerek Hz. Peygamber'i (s.a.v.) vasıta kılınarak duada faydalanabileceğini söylemiştir. İbn Teymiyye hicri 711 senesinde, *Kaidetün Celîle* isimli kitabında, tevessül hakkında kendisine bir soru sorulduğunda zat ile tevessülün caiz olmadığını söylerken daha sonraları İbn Teymiyye'nin talebesi İbn Kesîr: İbn Teymiyye'nin devlet ve ulemanın huzurunda, tevessül ile ilgili görüşünden kendi isteğiyle vazgeçip bir insanın duasında Resulullah'tan faydalanma şeklini kabul ettiğini, ama istigâsenin haram olduğu görüşüne devam ettiği rivayet etmiştir.

شكى الصوفية بالقاهرة علي الشيخ تقي الدين...

لكنه قال لا يستغاث إلا بالله, لا يستغاث بالنبى استغاثه بمعنى الابارة ولكن يتوسل به ويتشفع به إلى الله.

"Lâkin O şöyle dedi: Ancak Allah'la istiğâse edilir, Nebi ile ibare manasıyla istiğâse edilmez, fakat onunla tevessül edilir ve o Allah'a şefaatçi kılınır." ³⁸²

İbaredeki “ويتشفع به” nin manasını anlamak için *Müncid*'e baktığınızda, “falanca ile falancaya karşı teşeffü etti” demek, “falancaya karşı falanca ile falancadan yardım istedi” demektir.

“Hakkına” diyerek duada tevessülde bulunmaya kulun Rabb'i üzerinde ne hakkı olabilir ki diyerek bu konudaki âhâd ve hasen birçok hadisi inkâr etmektedirler. *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim* ve daha nice sahih sünen ve mucemlerde,

{ وَحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يَعْذِبَ مَنْ لَا يَشْرِكُ بِهِ شَيْئًا } / "Kulların Allah üzerindeki hakkı da O'na hiçbir şeyi ortak etmeyen kimseye azap etmemesidir" ³⁸³ rivayetini yapmaktadırlar. Bezzâr ve başkalarının rivayetinde de "ve onu cennete sokmasıdır."

³⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, c. 14, Beyrut: 1987, s. 47.

Bu meyandaki hadisler hadis hafızlarınca müttefekun aleyh derecesindedir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاَنْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ.

“Üzerimize hak oldu ki, müminlere yardım ederiz.”³⁸⁴ ayet-i kerimesi de onların bu konuda ki anlayışlarının Kur’an ve sünnete mutabık düşmediğinin en müdellel delillerindendir.

İbn Teymiyye’nin kavl-i evveli denilebilecek birçok görüşü de sahih hadisleri inkâr üzerine kurulmuştur. Nâsirüddîn el-Elbânî dahi “İbn Teymiyye Buhârî’nin sahih dediği bir hadise uydurma dediğini ve İbn Teymiyye’nin hata ettiğini” söylemektedir.³⁸⁵ Aynı menheci paylaştıkları için olsa gerek kendisi de muhtelif eserlerinde aynı şeyi söylemektedir. Kendi fikri teatisine uymadığı takdirde sahih hadislerde illet arayıp kabul etmeyen İbn Teymiyye ve onun eserlerinde uzmanlık kesp etmiş takipçilerinden Elbânî’nin naklettiği üzere İbn Teymiyye’nin eserlerinde onlarca zayıf hadis olduğunu, dahası birkaç tane mevzu hadis bulunduğunu dahi ifade etmiştir.³⁸⁶

İbn Teymiyye’nin bu konudaki görüşü ehl-i sünnetin görüşü değildir. İbn Teymiyye, yukarıda kaynakları ile arz ettiğimiz gibi tevessül konusunda da değişik tutarsız tavırlar içine girmiştir. Bu konudaki bir diğer görüşü de şu şekildedir: "Bu konu ihtilaflıdır ve tevessül eden birinin tekfir edilmesi haram ve günahtır. Hiç kimse, Peygamber'in vefatından sonra ona tevessül edenin kâfir olduğunu söylememiştir. Çünkü delilleri açık olmayan müphem bir konudur. Küfür, bilerek dinin zaruretlerinden biri inkâr edildiğinde gerçekleşir. Tevessül edeni tekfir eden, en şiddetli bir şekilde cezalandırılmalıdır."³⁸⁷

Bütün bunlara mebni olarak Ehl-i sünnetin bu konudaki görüşü İslam tarihi içinde tutarsız tutumları ile maruf birkaç şâz kişinin görüşü üzere değil zat ile tevessülü kabul, icra ve ümmetine tarif eden Resulullah (s.a.v.) ardından sahabe, tabiîn ve tebe-i tâbiîn üzerine ikame edilmiştir.

³⁸³ Özafşar vd., a.g.e, c. 1, s. 557.

³⁸⁴ Rûm, 30/47.

³⁸⁵ **Silsiletu Hadîs Sahîha**, (nşr. Mektebetül Meârif), Riyad, c. 4 s. 344.

³⁸⁶ Elbânî, **el-Kelîmü't-Tayyib**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, s. 49-57.

³⁸⁷ **El-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Küveytiyye**, Tab'ati vezareti'l evkaf ve's-şuûnü'l-islamiyye, Kuveyt, c. 14, s. 163-164.

Sahabe-i kiramın Resulullah'ın (s.a.v.) zatı ile istiğâse ve tevessülde bulunduğunun delillerinden bir tanesi de şu şekildedir: “Abdurrahman b. Sa'd'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “(Bir defasında) Abdullah b. Ömer'in yanındaydım. Birden ayağı tutuldu (da kıpırdamaz oldu). Bunun üzerine ona: 'Ey Ebû Abdurrahman! Ayağına ne (oldu)?' dedim. (İbn Ömer): 'İşte şuradan siniri toplandı!' dedi. (Ben): 'İnsanların sana en sevgili olanını çağır (yâd et, ayağın açılır).' dedim. (Bunun üzerine İbn Ömer): '(Meded) yâ Muhammed!' dedi ve derhal (ayağı) açıldı.”³⁸⁸

İbn Teymiyye'nin takipçilerinden Muhammed b. Abdülvehhâb gibi tekfircilikte müteşeddid birine dahi İmam Ahmed b. Hanbel'in:

“Duada Peygamber'in (s.a.v.) zatı ile tevessül etmekte bir beis yoktur.” sözü sorulduğunda, Muhammed b. Abdülvehhâb kendisinin buna asla cevaz vermediğini ama İmam Ahmed gibi zevatın verdiği bu cevazlar yüzünden tevessül edenleri de reddedemeyiz.” karşılığını vermek zorunda kaldığını bizzat kendi eserlerinde müşahede etmekteyiz.³⁸⁹ En büyük garabet ise İbn Teymiyye ile Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Şeyh-ü ehl-i sünnet dedikleri ve kendilerini amelde onun mezhebine nispet ettikleri İmam Ahmed b. Hanbel ile nasıl bir mücadele halinde olmaları, duada zat ile tevessülü kabul edenleri ehl-i bidat kabul ederlerken bu sözlerinin kendi iddialarına göre mezhep imamlarına da dönmesidir. Yine İbn Teymiyye'nin eserlerinde Şeyhülislam diye andığı İzzeddin b. Abdüsselâm da İbn Teymiyye'nin kendi fetavasında zikrettiği üzere “Duada Peygamber ile tevessülü kabul etmekteydi.”³⁹⁰

Ayrıca daha büyük bir garabet de şudur ki Muhammed b. Abdülvehhâb Resûlullah'ın (s.a.v.)

"...يسن... ويقول اللهم إني أسألك بحق السائلين عليك" Ve ey Allah'ım!.. Ben, (senden) isteyenlerin sendeki hakkıyla ve bu yürüyüşüm hakkıyla senden istiyorum...' demesi

³⁸⁸ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, c. 2, Beyrut: 1984, s. 569; Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, Mektebetü'l-Meârif, c. 2, Riyad 1998, s. 536.

³⁸⁹ *Mecmû Mûellefâtî's-Şeyh Muhammed İbni Abdülvehhab*, Darü'l-Kasim, c. 2, Riyad h. 1421, s. 41.

³⁹⁰ Şeyhülislam İbn Teymiyye, *İbn Teymiyye Külliyyatı*, Tevhid Yayınları, c.1, İstanbul: 1986, s.179.

sünnet olur." hadis-i şerifine mebni olarak böyle dua etmenin sünnet olduğunu söylemektedir.”³⁹¹

Şeyh Halil Sehârenpûrî, *el-Mühenned ale'l-Müfenned* adlı kitabında, yetmiş beş ehl-i sünnet âliminin, Peygamber'in (s.a.v.) kabrine tevessül etmenin caiz olduğu hakkındaki fetvalarını toplamıştır.

Ayet-i kerimede Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fıkhen kimsenin babası olmadığı belirtilmekle beraber müfessir Zemahşeri'nin belirttiği üzere, “Her peygamber gerçi kendisine saygı ve tazimin vücubu ve kendisinin de onlara şefkat ve nasihat etmesi gereği bakımından ümmetinin babasıdır.”³⁹² demiştir.

Başka bir müfessir olan Fahreddin er-Râzî'nin ifadesiyle babadan daha ileridir. Said Nursi. "Peygambere intisap edip onun kemalatına istinat ederek, onun pederane şefkatine itimat edip kusur ve hata etmemelisiniz" manasına dikkat çeker.³⁹³ Çünkü bazılarının "namazımız kılınmış" demeleri gibi, nice insan, büyüklerine ve mürşitlerine itimat edip tembellik eder. Çalışmadan yevmiye beklemek, tohumu atmadan bereket duasına çıkmak ne derece bir belahetse Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine ittiba etmeyip onun gösterdiği yoldan gitmeden ondan şefaati ve manevi desteğini beklemek de şefaati inkâr gibi ciddi bir hatadır.

Muhtasaran bütün bu fetvaların mahiyeti şu şekildedir: "Bize ve büyüklerimize göre Seyyidü'l-Mürselin'in (s.a.v.) kabrini ziyaret etmek, (şefaati beklemek ve onu Hakk'ın rızasına vesile ittihaz etmek) en büyük yakınlıklardan, en önemli sevaplardan ve yüksek derecelere ulaşmak için en büyük vesilelerdendir. Hatta farz derecesine yakındır. Ona ulaşmak, zorluk, meşakkat gerektirse, can ve malı feda etmekten başka çare olmasa dahi farz derecesine yakın bir düsturdur. Dualarda; hayattayken veya vefatlarından sonra enbiya, evliya, salihler, şehitler ve sadıklara tevessül şöyle söylenildiği takdirde caiz olur: 'Allah'ım senden, falancayı vesile kılarak istiyorum, dileğimi yerine getir ve hacetimi ver.'"

2.5. Resulullah Efendimiz'in (s.a.v.) Duaları

³⁹¹ Mecmû Müellefâtı's-Şeyh Muhammed İbni Abdilvehhab, Darü'l-Kasim, c. 3, Riyad h. 1421, s. 78.

³⁹² Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşaf*, Darü'l-Marife, c. 3, Beyrut: s. 239.

³⁹³ Said Nursi, *Sözler*, Sözler Neşriyat, İstanbul: 2015, s. 412.

Resulullah Efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde: “Tövbe ediniz! Allah’a kasem olsun, ben günde yetmiş kere Allah’a tövbe ve istiğfar ediyorum.” buyurarak duada istiğfarın yerini ümmetine öğretmiştir.³⁹⁴ Ulema buradaki yetmişten kastın kesretten kinaye olduğunu belirtmişlerdir.

Resûllullah’ın (s.a.v.) istiğfar duasına verdiği önemden dolayı İslam tarihi içinde istiğfar duaları ile ilgili hususi çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Hasan-ı Basrî’nin *İstiğfaratı Münkize (Kurtarıcı İstiğfarlar)* adlı eseridir.

Hiz. Âişe’nin (r.a.) naklettiği üzere: "Resûlullah (s.a.v.) özlü tercih eder, diğerlerini bırakırdı."³⁹⁵ İbn Mes'ud'dan rivayet edilen bir diğer hadis-i şeriflerinde ise "Resûlullah (s.a.v.) duayı üç kere yapmaktan, istiğfarı üç kere yapmaktan hoşlanırdı."³⁹⁶ buyurmuşlardır.

İmam Buhârî tövbe ve istiğfara dair Resulullah’tan (s.a.v.) senetleriyle rivayet ettiği hadislerle mebnî olarak tövbe ve istiğfarın, duanın kabulü için duaya başlamadan yapılması gereken bir şey olduğunu söylemiştir.³⁹⁷

İbnü’l-Cevzî’de duada Allah’ı (c.c.) tesbihe mi, istiğfara mı ilk önce devam edelim sorusuna “Kirli elbiseye koku sürmektense onu yıkamak gerekmez mi?” diyerek mukabelede bulunmuştur.³⁹⁸

Resulullah’ın (s.a.v.) ümmetine öğrettiği en büyük istiğfar dualarından biri şu şekildedir:

“Allah’ım! Sen benim Rabb’imsin. Kulluğa layık senden başka hiçbir ilah yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum. Ezelde sana verdiğim sözümde ve vaadimde gücüm yettiğince durmaktayım. İşlediğim kusurların şerrinden sana sığınırım. Bana lütfettiğin nimetleri yüce huzurunda minnetle anar, günahımı itiraf ederim. Beni affet. Şüpheli yok ki

³⁹⁴ Muhyiddin en-Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 1, İstanbul: 2016, s. 39.

³⁹⁵ Özafşar vd., **a.g.e**, c. 2, s.55.

³⁹⁶ Özafşar vd., **a.g.e**, c.2, s.55.

³⁹⁷ Ebû Suhayb Safâ ed-Davvî Ahmed el-Adevî, **İthâfü’l-Kari bi-iẖtisârî Fethü’l-Bârî**, (çev.: M. Beşir Eryarsoy-İshak Emin Aktepe- İbrahim Tüfekçi), Polen Yayınları, İstanbul: 2008, s. 431.

³⁹⁸ İbn Hacer, **Fethü’l-Bârî**, c. 11, s. 123.

günahları senden başka affedecek yoktur.” Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: “Kim bu seyyidü’l-istiğfar duasını, kalbiyle sevap ve faziletine inanarak gündüz okur da o gün akşam olmadan ölürse cennetliklerden olur. Yine her kim, sevabına ve faziletine inanarak gece okur da sabah olmadan ölürse cennetliklerden olur.”³⁹⁹

Bir kavmin başı, nasıl o milletin ihtiyaç ve sığınmada mercii olduğu kabul edilmişse, tövbe ve istiğfar manasının her cihetini toplayan bu duaya da Resulullah (s.a.v.) “seyyidü’l-istiğfar” unvanı verilmiştir.⁴⁰⁰

Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre Resûlullah’ın (s.a.v.) en fazla yaptığı dua şudur: “Rabb’imiz bize dünyada ve ahirette güzellikler ver ve bizi cehennem azabından koru”⁴⁰¹

Târik b. Eşyem’den (r.a.) rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek: “Ya Resûlallah! Ben Rabb’imden dilekte bulunmak istediğim zaman nasıl söyleyeyim, dediğinde Târik, Peygamber’in (s.a.v.) şöyle buyurduğuna şahit olmuştur: “De ki Allah’ım! Beni bağışla, bana rahmet et, beni afiyette-selamette kıl ve beni rızıklandır.” Ve Resul-i Ekrem başparmak hariç dört parmağını birleştirerek (adama): “Şüphesiz bunlar (yani bu dört cümle) senin için dinini ve dünyanı toplar (yani iki hayatın mutluluğunu içerir),” buyurdu.⁴⁰²

Resulullah Efendimiz’in (s.a.v.) yaptığı bazı dualar hadis külliyatlarında geçtiği üzere şu şekildedir:

"Allah'ım! Ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen bilgiden ve kabul olunmayacak duadan sana sığınırım."⁴⁰³

³⁹⁹ Zebîdî, **Tecrid-i Sarîh**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 12, Ankara: 1993, s. 333.

⁴⁰⁰ Zebîdî, **a.g.e.**, s. 333.

⁴⁰¹ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.6, s.537

⁴⁰² İbn Mâce, **Duâ**, 4 (3845), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2009, s. 310.

⁴⁰³ Tirmizî, **Daavât**, 69, (3482), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 357.

"Allah'ım! Bize dünyada da bir hayır, ahirette de bir hayır ver. Bizi cehennem azabından koru."⁴⁰⁴

"Allah'ım, yeterince helalinden vererek beni haramından koru. Lütfunla ver. Başkasına muhtaç etme."⁴⁰⁵

"Allah'ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım."⁴⁰⁶

Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle de dua ederdi: "Allah'ım! Ben senden hidayet, takva, iffet ve (gönülce) zenginlik dilerim."⁴⁰⁷

Ebû Musa el-Eş'arî'den (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dua etmiştir: "Rabb'im! Her konuda hatalarımı, bilmediklerimi, israflarımı ve senin benden daha iyi bildiğin şeyleri bağışla. Allah'ım! Yaptığım yanlışları, kasıtlı yaptıklarımı, bilmediklerimi ve şakalarımı bağışla. Ben bunların hepsini yapmışımdır. Allah'ım! Geçmişte yaptıklarımı ve gelecekte yapacaklarımı bağışla. Gizli ve açık kusurlarımı affet. Öne alan da sensin sona bırakan da sensin ve sen her şeye kadirsin."⁴⁰⁸

"Ey Allah'ım! Ben senden doğru yolu, takvayı, iffet ve istiğnayı (insanlara muhtaç olmamayı) dilerim."⁴⁰⁹

"Ey Rabb'im! Bana yardım et; aleyhime yardımda bulunma. Beni muzaffer kıl; başkasını bana muzaffer kılma. Benim için düşmana tuzak kur; aleyhime tuzak kurma. Beni doğruya yönelt ve hidayeti bana kolaylaştır. Taşkınlık gösterene karşı bana yardım et. Ey Rabb'im, beni, seni çok zikreden, sana çok şükreden, senden çok korkan, sana çok itaat eden, sana karşı huşu ve tevazuda bulunan, sana çok çok dönüp yalvaran kul eyle. Ey

⁴⁰⁴ Özafşar vd., a.g.e. c. 3, s. 621.

⁴⁰⁵ Tirmizî, **Daavât**, 111, (3563), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 398.

⁴⁰⁶ Özafşar vd., a.g.e, c. 1, s. 161.

⁴⁰⁷ a.g.e, c.3, s.113.

⁴⁰⁸ a.g.e, c.2, s.57.

⁴⁰⁹ a.g.e, c.3, s.227.

Rabb'im, tövbemi kabul et. Günahımı yıkayıp temizle. Duamı kabul et. Hücetimi sabit kıl. Lisanıma doğruluk, kalbime hidayet ver. Kalbimin kirini gider."⁴¹⁰"Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Kalbimi, dininin üzerinde sabit kıl."⁴¹¹

Resulullah'ın (s.a.v.) hayatının her safhasında dua vardır. Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Allah'ın resulü buyurdular ki: "Yatağına yatmadan önce namaza duracak gibi abdest al. Sonra sağ yanına yat ve şu duayı söyle: "Allah'ım! Kendimi sana teslim ettim ve işimi sana ısmarladım. Çünkü korkum da sendendir, ümidim de sendendir. Senden sığınacak yer varsa, o da sensin; senden kurtulacak yer varsa yine sensin! İndirdiğin kitabına ve gönderdiğin peygamberine iman ettim." Eğer o gece ölecek olursan, fitrat üzere ölürsün. Günün sonunda en son söyleyeceğin sözler bunlar olsun" buyurdu. Ben bu duayı onun huzurunda iyice ezberleyip tekrar etmek istedim: "Ve gönderdiğin resulüne iman ettim" dedim. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "Hayır, gönderdiğin peygamberine" diye düzeltti ve öğrettiği kelimelerle okumamı istedi. Burada söz konusu edilen birkaç husus bulunmaktadır. Buhârî on ikinci ve on üçüncü bablarda yatarken yapılan istiâze ile ilgili hadisler zikretmiştir:

"Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) yatmaya hazırlanırken iki eline üfürüp Muavvizeteyn surelerini okur ve ellerini vücuduna sürermiş."⁴¹²

İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleyin uyanıp kalktığı zaman teheccüd namazı kılar, şu duayı söylerdi: "Allah'ım! hamd sana mahsustur. Göklerin, yerin ve bunlardaki herkesin nuru sensin! Göklerin, yerin ve bunlardaki herkesin kayyımı (yani işlerini tedbir eden) ancak Sensin! Hamd ancak sana, mahsustur. Hak sensin. Vaadin de haktır, sözün de haktır. Sana kavuşmak da haktır. Cennet de haktır, ateş de haktır. Kıyamet saati de haktır. Bütün peygamberler de haktır. Muhammed de haktır! Allah'ım! (Emrini ve nehyini kabul edip) kendimi yalnız sana teslim ettim. Yalnız sana güvenip dayandım. Yalnız sana iman ettim. Yalnız sana döndüm. Senin burhanlarına tutunarak düşmanlarla mücadele ettim. Aramızda yalnız

⁴¹⁰ a.g.e, c.3, s.577.

⁴¹¹ a.g.e, c.3, s.59

⁴¹² Buhârî, **Daavât**, 12, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 167.

seni hakem kıldım! Evvelden yaptığım, sonradan yapacağım, gizlediğim, açığa çıkardığım bütün günahlarımı benim lehime mağfiret eyle! Öne geçirici ancak sensin, sona bırakıcı da ancak sensin! (İbadete layık) Senden başka ilah yok, yalnız sen varsın, senden başka (ibadete layık) hiçbir ilah yoktur.”⁴¹³

Sabah kalkınca, “Allah’ım! Ben, şunu ikrar ederek sabahladım: Seni, arşının hamelelerini, meleklerini ve bütün mahlûkatı şahit tutuyorum ki, sen kendisinden başka ilah olmayan Allah’sın ve Muhammed senin kulun ve resulündür.”⁴¹⁴

Elbise giyerken: "O Allah'a hamd olsun ki, benden herhangi bir havl ve kuvvet olmaksızın bu elbiseyi bana giydirdi ve (bunu) bana rızık olarak verdi." ⁴¹⁵

Yemek yerken de Resulullah (s.a.v.), "Bizi nimetleriyle yediren, içiren ve bizi Müslüman kılan Allah'a hamd olsun." ⁶⁰²derdi.

Eve girerken: “Allah’ım! Her giriş ve çıkışımda senden hayır diliyorum. Allah'ın adıyla evimize girer, Allah'ın adıyla çıkarız ve sadece Rabbimize dayanıp güveniriz, desin. Sonra da ev halkına selam versin”⁴¹⁶ Evden çıkarken de, "Allah'ın adını anarak (evimden çıkıyorum) ben, Allah'a dayanıp tevekkül ettim. (Her türlü bela, musibet ve olumsuzluklardan uzaklaşmak; hayır ve güzelliklere nail olmak ancak yüce ve azamet sahibi) Allah’ın havl ve kuvvetiyledir. " ⁴¹⁷ derdi.

Buhârî’nin on beşinci babda rivayet ettiği helâya girme sırasında yapılacak dua Enes b. Mâlik’ten (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.v.) tuvalete gittiği zaman “Allah’ım! Her türlü pislikten sana sığınırım!” diye duâ edermiş. Helâya Girerken, “Allah’ım! Her türlü pislikten ve pis olan şeylerden (bütün şeytanların şerrinden) sana

⁴¹³ a.g.e, c. 4, s. 166.

⁴¹⁴ Ebû Dâvûd, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.3, Beyrut: 2007, s. 322.

⁴¹⁵ Özafşar vd., a.g.e, c.1, s.190.

⁴¹⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 112, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c. 3, Beyrut: 2007, s. 33.

⁴¹⁷ Tirmizî, Daavât, 34, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s. 327.

sığınırım.”⁴¹⁸ Helâdan çıkarken, “Benden eziyeti gideren ve afiyet ihsan eden Allah’a hamd olsun.”⁴¹⁹ derdi.

Yola çıkarken, “Bu (vasıtayı) bizim hizmetimize veren Allah’ın şanı yücedir, yoksa biz buna takat getiremez, güç yetiremezdik. Biz elbette Rabb’imize dönmekteyiz.”⁶⁰⁷ ayetlerini okur ve binitine binerken şöyle derdi: “Allah’ım yolculuk boyunca arkadaşımız sensin. Çoluk çocuğumuzu da sana emanet ederiz. Allah’ım bizi nasihatlerinle birlikte kıl. Bizi emniyet içerisinde memleketimize geri çevir. Allah’ım bize mesafeleri kısalt, yolculuğumuzu kolay kıl. Allah’ım yolculuğun sıkıntılarından sana sığınırım ve dönüşün zorluklarından ve kötülüklerinden de sana sığınırım.”⁴²⁰

Uykudan önce: "Allah’ım! Kendimi sana teslim ediyorum. Yüzümü sana çeviriyor ve işlerimi sana havale ediyorum. Hem korkarak hem de ümit ederek sırtımı sana dayıyorum. Senden ancak yine sana sığınılır, başka sığınak yoktur. Allah’ım! İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin Nebî’ye iman ettim.”⁴²¹

Gece ve seher vakti: "Allah’ım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana tevekkül ettim. Sana yöneldim. Hasmına karşı senin (burhanın) ile dâva açtım. Hakkımı aramada senin hakemliğine başvurdum. Önden gönderdiğim ve arkada bıraktığım hatalarımı affet. Gizli işlediğim, aleni yaptığım, benim bilmediğim, senin benden daha iyi bildiğin hatalarımı da affet! İlerleten sen, gerileten de sensin. Senden başka ilah yoktur".⁴²² derdi.

İbn Abbas’tan nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) sıkıntı halinde şöyle duâ ederdi: “Azîm ve halîm olan Allah’tan başka ilah yoktur. Yüce arşın rabbi olan Allah’tan başka ilah yoktur. Göklerin, yerin ve yüce arşın rabbi olan Allah’tan başka ilah yoktur.”⁴²³

⁴¹⁸ Özafşar vd., **a.g.e**, c. 6, s. 520.

⁴¹⁹ **a.g.e**, c. 6, s. 520.

⁶⁰⁷ Zuhurf, 43/13–14.

⁴²⁰ Tirmizî, **Daavât**, 42 (3438), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.334.

⁴²¹ Buhârî, **Daavât**, 6–7, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.164.

⁴²² Özafşar vd., **a.g.e**, c.2, s.171.

⁴²³ Buhârî, **Deavât**, 27, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.172.

Ezanı dinleyince: “Ey şu eksiksiz / hak çağrının ve dosdoğru kılınan namazın rabbi olan Allah’ım! Muhammed’e vesile ve fazilet ver. Ve onu vaat ettiğin o çok övülen makama ulaştır.”⁴²⁴ buyururdu.

Abdest alırken: “Allah’ım! Günahlarımı bağışla evimi geniş kıl ve rızkımı mübarek eyle.”⁴²⁵ Abdest aldıktan sonra da, “Allah’ım! Seni hamdinle tesbih ederim.

Şehadet erdim ki senden başka ilah yoktur. Senden istiğfar ister, sana tövbe ederim.”⁶¹⁴ veya “Allah’ım! Beni çok tövbe edenlerden ve çok temizlenenlerden kıl.”⁴²⁶ diye dua ederdi.

Mescitlere girerken: “Her mescitte yüzlerinizi O’na doğrultun ve dini yalnızca kendisine has kılarak O’na dua edin” ayetini okur ve “Rabb’im günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç” mescitten çıkarken de Rabbim günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç.”⁴²⁷ derdi.

Namazda, Hz. Ebû Bekir’in Resulullah’a (s.a.v.) gelerek, “Bana namazda okuyacağım bir dua öğret.” demesi üzerine Resulullah (s.a.v.) ona şu duayı okumasını tavsiye etmiştir:

“De ki: Allah’ım! Ben nefsimde çok zulmettim. Günahları ancak sen affedersin. Öyle ise beni şanına yakışır bir mağfiretle bağışla, bana merhamet et. Sen affedici ve merhamet edicisin.”

“Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre (Muhacirlerden) fakir kimseler, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip, “Zenginler yüksek dereceleri, kalıcı nimetleri alıp götürdüler. Onlar bizim gibi namaz kılıyorlar, cihat ediyorlar, bir de mallarının fazlasını infak ediyorlar” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) “Size bir şey haber vereyim. Bunu yaparsanız hem sizi geçenleri yakalarsınız hem sizden sonra yaşayanlardan hiç kimse size

⁴²⁴ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.320

⁴²⁵ Seyyid Sabık, **Fıkhü’s-Sünne**, Pınar Yayınları, c.1, İstanbul: 1993, s.54-55.

⁴²⁶ **İslam**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.2, Ankara: 2013, s.119.

⁴²⁷ Tirmizî, Salât, 314, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s.237; Buhârî, Daavât, 17, (6326), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s.168.

yetişemez hem de içinde bulunduğunuz kimselerin en hayırlıları olursunuz. Ancak bunu onlar da yaparsa hariç. Her namazın ardından otuz üç defa tesbih, otuz üç defa hamd ve otuz üç defa da tekbir getirin” buyurdu.⁴²⁸

Resulullah (s.a.v.) namaza başlarken iftitah tekbirinden sonra şu duaları okuduğu rivayet edilmiştir:

“Allah’ım, seni her çeşit noksan sıfatlardan takdis ederim, hamdim sanadır. Senin ismin mübarek, azametin yücedir, senden başka ilah yoktur.”⁴²⁹

“Namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin rabbi şeriksiz (ortaksız) olan Allah içindir. Ben bununla emrolundum. Ben O’na teslim olanların ilkiyim. Ey Allah’ım, beni amellerin ve ahlakın en iyisine sevk et. Bunların en iyisine senden başka sevk eden yoktur. Beni kötü amellerden ve kötü ahlaktan koru, bunların kötülüğünden ancak sen korursun.”⁴³⁰

Mugîre b. şu’be’nin mevlası Verrâd’ın naklettiğine göre Mugîre b. şu’be, Muaviye b. Ebû Süfyân’a Rasûlullah’ın (s.a.v.) her namazın ardından: “Bir olan ve ortağı bulunmayan Allah’tan başka ilah yoktur. Mülk de O’nundur hamd de O’na mahsustur. O her şeye kadirdir. Allah’ım! Senin verdiğini engelleyecek, vermediğini verecek kimse yoktur. Gücü olanın da faydası olmaz. Güç ancak sendedir” dediğini rivayet etmiştir.⁴³¹

“Allah büyüktür. Yüzümü hanîf ve müslüman olarak gökleri ve yeri yaratan Allah’a yönelttim. Ben müşriklerden değilim. Allah’ım! Melik sensin senden başka ilah yoktur. Seni hamdınla her türlü noksanlıklardan tenzih ederiz.”

Resulullah (s.a.v.) rivayetlerden anlaşıldığına göre Fâtiha ile zamm-ı sure arasında şu duayı okumuşlardır:

⁴²⁸ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.83.

⁴²⁹ Ebû Davud, Salât, (776) c.1, s.248, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c. 4, Beyrut: 2007, s.168.

⁴³⁰ Nesâî, İftitah, 16, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut: 2010, c.2, s.95.

⁴³¹ Ebû Dâvud, Vitr, 25, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s.442.

“Ey Allah’ım, benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arası gibi uzak kıl. Allah’ım, beni hatalarımdan öyle temizle ki, kirden paklanan beyaz elbise gibi olayım. Allah’ım, beni hatalarımdan su dolu ve kar ile yıka.”⁴³² Resulullah (s.a.v.) rükû ve secde ile ilgili:

“Haberiniz olsun ben rükû ve secdede Kur’an okumaktan men edildim. Öyleyse rükûda Allah’ı tazim edin, secdede ise dua etmeye gayret edin. Zira secdede iken yaptığınız dua icabet edilmeye layıktır.”⁴³³ buyurmuştur.

Resulullah (s.a.v.) sizden biri rükû edince üç kere: “Büyük Rabb’im (her çeşit kusurdan) münezzehdir.” Secde edince de üç kere: “Ulu Rabb’im (her türlü kusurdan) münezzehdir”⁴³⁴ der, secdede şu duaları okumuşlardır:

“Allah’ım, seni takdis ve tenzih ederim. Rabb’imiz takdisimiz hamdinledir. Ey Allah’ım beni mağfiret et.”⁴³⁵ “Münezzehsin, mukaddessin, meleklerin ve Ruh’un Rabb’isin”⁴³⁶ “Allah’ım! Büyük-küçük, önceki-sonraki, açık-gizli bütün günahlarımı mağfiret buyur.”⁴³⁷ “Gazabından hoşnutluğuna, cezalandırmadan bağışlanmana sığınırım, seni, nasıl öveceğimi bilemem, sen kendini övdüğün gibisin.”⁴³⁸

Resulullah (s.a.v.) rükûdan kalkınca: “Rabb’imiz hamd -çok temiz ve mübarek kılınan hamd- sanadır.”⁴³⁹ Secde arasında da: “Allah’ım! Bana mağfiret et, merhamet et, bana ihsanda bulun, bana hidayet ver, bana rızık ver”⁴⁴⁰ derdi.

İftar ederken: "Ey Allah’ım! Sadece senin için oruç tuttum ve senin rızıkla orucumu açtım." ⁴⁴¹ diye dua ederdi.

⁴³² Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.170.

⁴³³ Ebu Dâvûd, Salât, (876) Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s.274.

⁴³⁴ **a.g.e.**, c.1, s.277.

⁴³⁵ Buhârî, Ezân, 123, Darü’l Kütübü’l İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s.190.

⁴³⁶ Canan, **a.g.e.**, 1776.

⁴³⁷ Muhyiddin en-Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.3, İstanbul: 2016, s.43.

⁴³⁸ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.61.

⁴³⁹ Buhârî, Ezân, 799, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, c.1, Beyrut: 2007, s.190.

⁴⁴⁰ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.251

⁴⁴¹ Özafşar vd., **a.g.e.**, c.2, s.418

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Biz Resulullah (s.a.v.) ile bir seferdeydik. Yüksek bir yere çıkınca (çok aşırı bir şekilde) bağırarak tekbir getirdik. Resulullah (s.a.v.) “Ey insanlar! Kendinize acıyın. Sağır ya da gaibe dua etmiyorsunuz. Gören ve işiten Allah’a dua ediyorsunuz” buyurdu. Sonra yanıma geldi ve benim (gene sesli ama çok aşırı olmayan bir ses tonuyla) “Kudret ancak Allah’a aittir” diye zikrettiğimi duydu. Bana, “Ey Abdullah b. Kays! Böyle zikretmeye devam et. Çünkü bu devlet hazinelerindendir” dedi. “Sana cennet hazinelerinden birini öğreteyim mi? Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh de” demiş de olabilir...”⁴⁴²

Abdullah b. Ömer’den nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) savaş, hac veya umreden dönerken yüксеğe çıktığı her yerde üç kere tekbir getirir sonra şöyle derdi: “Ortağı bulunmayan Allah’tan başka ilah yoktur. Mülk de O’nundur, hamd de O’na mahsustur. O her şeye kadirdir. Bizler O’na döneceğiz. O’na tövbe edip ibadet etmekte ve hamd etmekteyiz. Allah’ın vaadi hak, yardımı kesindir. O tek başına düşmanlarını yok edecek kudrete sahiptir.”⁴⁴³

Kadir gecesinde, Hz. Âişe validemiz Hz. Resulullah’a (s.a.v.) Kadir gecesinde nasıl dua etmesi gerektiğini söylediğinde Resulullah (s.a.v.) cevaben:

“Allah’ım! Sen affedicisin, cömertsin, affetmeyi seversin beni de affet”⁴⁴⁴ diye dua etmesini tavsiye etmiştir.

İbn Ebî Evfâ’dan rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) sadaka vermek isteyen kimselere, “Allah’ım! Falancanın ailesine rahmet et” diye dua ederdi.⁴⁴⁵

Buhârî şarihi Hattâbî’ye göre salat bir duadır. Fakat bu, duanın kime yapıldığına göre farklı anlam kazanır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetine salâtı duâ ve istiğfardır. Ümmetin ona salâtı ise Hz. Peygamber’in yakınında şeref ve itibar sahibi olmak arzusu olmasıdır.⁴⁴⁶

⁴⁴² Buhârî, Deavât, 52, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.181.

⁴⁴³ a.g.e, s.181.

⁴⁴⁴ Özafşar vd., a.g.e, c.2, s.270.

⁴⁴⁵ Özafşar vd., a.g.e, c.2, s.482.

Salavat siygası ise salavat-ı tâtme yani “Allahümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli seyyidînâ Muhammed” şeklindedir. Sadat-ı kirâmın hatme-i hâcegânda hususiyetle bu salavat siygasını kıraat etmelerinin nedeni şu şekilde izah edilmektedir:

Sözlükte “dua, tazim, rahmet” gibi anlamlara gelen salat ile (çoğulu salavât) “esenlik” manasındaki selâm kelimelerinden oluşan terkibe salat ü selam denilir⁴⁴⁷.

Böyle dua etmeye “salavat getirme”, Arapçada ise “tasliye” denir; bu duadan söz edilirken “salvele” kısaltması kullanılır.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (٥٦)

"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salat ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona teslimiyetle salat-ü selam getirin."⁴⁴⁸

Bu ayet-i kerimede ki emrin kesin gereklilik mi (vücubiyet) yoksa tavsiye mi (nedb) ifade ettiği ulema indinde tartışılmıştır. Ulemanın genel hükmünü Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi, *Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî*'nin sonunda “Fî Beyân-ı Bazı Fedâil-i Salavât ve Mevâdîhî” başlığı altında şu şekilde beyan etmektedir: "Peygamberimiz'e hürmet ileömürde bir defa salavat getirmek farz, İmam Tahâvî'ye göre sonraları her ilk duyuşta vacip, aynı yerde tekrarlanmalarda ise sünnet olduğu ifade edilmiştir."⁴⁴⁹

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salat-ü selam getirmenin ne derece ehemmiyeti haiz olduğunu beyan eden hadislerden birinin meali şöyledir: “Kıyamet günü insanların bana en yakını bana en çok salavat okuyanıdır.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Zebidî, *Tecrîd-i Sarîh*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.5, Ankara: 1993, s.306.

⁴⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi li-Ahlâkî'r-râvî ve âdâbî's-sâmi*, (nşr. Mahmud et-Tahhân), c.2, Riyad 1983, s.103-107.

⁴⁴⁸ Ahzâb, 33/ 56

⁴⁴⁹ (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız; *Risâle-i Salât-ı Vüstâ*, Süleymaniye Ktp. Fâtih, no: 5451; Hâlet Efendi, no: 405; *Şerh-i Salâtü'l-Bedî*, Millet Ktp. Ali Emîrî Şer'iyye, no: 542; *Şerh-i Salavât-ı Meleveyn*, Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, no: 625.)

⁴⁵⁰ Özafşar vd., *a.g.e*, c.1, s.195

Fedâle b. Ubeyd şöyle rivayet eder:

“Hz. Resulullah (s.a.v.), bir adamın, dua ederken ne Allah Teâlâ'yı, ne de O'nun hak resulünü anmadığını duyunca; "Ne de acelecidir!" buyurdular ve onu yanına çağırmağını söylediler. O adam gelince, Resulullah (s.a.v.) ona ve orada bulunan herkese hitaben şöyle buyurdular:

“Dua ettiğiniz zaman Allah’a hamd ve sena ile başlayın sonra da bana salavat getirin ve bu ikisinden sonra duanızı yapıp istediğinizi dile getirin.⁴⁵¹” Başka bir rivayette de şöyle geçer: "Allah’a hamd ve senada bulun ve bana salavat getir ki duan kabul olsun."⁴⁵²

Mütesellik vasfını hâiz ulemâ, Resul-i Ekrem’e (s.a.v.) salavat getirmenin dahi tek başıyla hakka vasıl eden bir tarîk olduğunu beyan etmişlerdir. Çünkü Salavat, Resulullah Efendimiz’le (s.a.v.) ünsiyet hâsıl eder. Bu konuda Hz. İbn Mes’ud’dan (r.a.) rivayet olunan bir hadis-i şerif şu şekildedir: Resulullah (s.a.v.) buyurdular ki: Yeryüzünde Allah’ın seyyâh melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (ânında) bana tebliğ ederler.”⁴⁵³

Resul-i Ekrem’in (s.a.v.) salavata verdiği ehemmiyetin hikmetini âlimlerimiz şöyle izah etmişlerdir; Resulullah Efendimiz (s.a.v.) hem âbid, hem resul olduğundan ubudiyet cihetiyle salat istemiştir. Risalet cihetiyle de selam istemiştir ki; ubudiyet halktan Hakk'a gider, mahbubiyet ve rahmete mazhar olur. Bunu الصَّلَاة (salat) ifade eder. Risalet Hak'tan halka bir elçiliktir ki, selâmet ve teslim ve memuriyetinin kabul ve vazifesinin icrasına muvaffakiyet ister ki, سَلَام (selam) lafzı onu ifade ediyor.”⁴⁵⁴

İslam tarihinde ulema tarafından kıraat edilen salavatlar sayılamayacak kadar çoktur. Bu rakamın 12.000 civarında olduğu belirtilmektedir. Nakledilen salavatlardan başka (salavât-ı menkûle) keşf ile bilinen salavatlar (Salavât-ı Keşfiyye) de vardır ki bunları her asırda zevk-yâb-ı ehl-i tahkîk bilir. Her salavat gerçi bâis-i izzî sermedîdir ama dereceleri

⁴⁵¹ a.g.e, c.1, s.197

⁴⁵² Sünen-i Nesâî, Salât, c.3, s.44.

⁴⁵³ Özafşar vd., a.g.e, c.1, s.254.

⁴⁵⁴ Said Nursi, **Barla Lahikası**, Envar Neşriyat, İstanbul: 2013, s.270.

farklıdır. Hepsini okumak mümkün olmadığı için, özel olan bazıları vird edinilmiş, böylece yaygınlık kazanmıştır.

İbn Hacer'in naklettiği üzere Buhârî, salatın dua olması itibarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dışındakilere de getirilebileceği görüşündedir. O hiçbir kayıt koymaksızın buna cevaz vermektedir.⁴⁵⁵

Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Ümmü Süleym "Enes sizin hizmetkârınız olsun" deyince Resulullah (s.a.v.) "Allah'ım Enes'in mal ve evladını bereketli kıl. Ona verdiğin her şeye bereket bahşet" diye duâ etmiştir.⁴⁵⁶ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) başkalarına bu şekilde duâ etmektedir. Bunu yaparken de kendisinden başlamıyor. Zira İbn Mâce'de başkasına dua edenin kendisinden başlaması yönünde bir rivayet vardır. Aynı şekilde Tirmizî de böyle bir hadis rivayet etmektedir: "Übey b. Ka'b'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre; Resulullah (s.a.v.) bir kimseyi hatırlayıp dua ettiği zaman önce kendisinden başlardı."⁴⁵⁷

İbn Mâce, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinden bir hizmetçi isteyen kızı Fatıma'ya şöyle bir dua telkin ettiğini rivayet etmektedir: Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Fatıma (r.anha), Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelerek ondan bir hizmetçi istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: "Yanımda sana verebileceğim (hizmetçi) yoktur." buyurdu. Fatıma da dönüp gitti. Bundan bir süre sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Fatıma'nın (r.anha) yanına gelerek: "Senin istediğin (bir hizmetçi mi) sana daha sevimlidir yoksa ondan daha hayırlı olan şey mi (daha sevimlidir)?" buyurdu. Ali (r.a.) Fatıma'ya (r.anha) dedi ki: "Hayır de, bilakis ondan daha hayırlı olan şey (bana daha sevimlidir). Bunun üzerine Fatıma (r.anha), (Hz. Ali'nin dediğini) söyledi. Resul-i Ekrem'de (s.a.v.) Fatıma'ya (r.anha) şöyle buyurdu: "De ki: Allah'ım! Ey yedi göğün Rabb'i. Azametli Arş'ın Rabb'i, bizim Rabbimiz ve her şeyin Rabbi. Ey Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Azim'i indiren (Allah'ım)! Evvel sensin, senden önce olan hiçbir şey yoktur. Ahir de sensin, senden sonra hiçbir şey yoktur. Zahir sensin, varlığı seninkinden daha

⁴⁵⁵ İbn Hacer, **Fethül-Bârî**, c.11, s.203.

⁴⁵⁶ Buhârî, Daavât, 19, 6334, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.170.

⁴⁵⁷ Özaşar vd., **a.g.e.**, c.6, s.523.

aşikâr hiçbir şey yoktur. Batın sensin, senden daha gizli hiçbir şey yoktur. Borcumuzu öde ve bizi fakirlikten kurtarıp zenginleştir.”⁴⁵⁸

Ebû Bekir es-Sıddık’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre kendisi Resulullah’a (s.a.v.), (Ya Resulullah)! Bana namazım (ın sonun) da okuyacağım bir duayı öğret” diye ricada bulunmuş. Resulullah (s.a.v.): “Allah’ım! Şüphesiz ben kendi nefsimi çok zulmettim. Senden başka hiçbir kimse günahları bağışlayamaz. Bu itibarla katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana merhamet eyle. Şüphesiz Gafûr sensin, Rahîm sensin.” duasını oku, buyurdu.⁴⁵⁹

İbn Mâce Resulullah’ın (s.a.v.) başkasına duâ edenin kendisinden başlaması gerektiğine dair senediyle hadisler rivayet etmiştir. Aynı şekilde Tirmizî de bu manada şu hadisi rivayet etmektedir: “Übey b. Ka’b’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre; Resulullah (s.a.v.) bir kimseyi hatırlayıp dua ettiği zaman önce kendisinden başlardı.”⁴⁶⁰

Resulullah (s.a.v.) kul hakkında da sürekli Allah’a (c.c.) sığınır bu meyanda çok dua ederdi. Müslim’de geçen bir rivayette: Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Allah’ım! Ben senin katında, beni kendisinden asla geri çevirmeyeceğin bir ahd ediniyorum: Ben de ancak bir beşerim. (Her insan gibi benim de hoş vaktim ve öfkeli zamanım olur.) Binaenaleyh ben müminlerden herhangi bir kişiye eziyet etmiş, azarlamış, lanet etmiş, değnekle vurmuş isem, sen benim bu fiillerimi o mümin için namaz, zekât ve kıyamet günü kendisini sana yakınlaştıracak olan bir yakınlık vesilesi kıl!”⁴⁶¹

Resulullah Efendimiz (s.a.v.) çoğu zaman şu duayı yapmıştır: “Allah’ım! Hüzün ve kederden, acizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan, borç sıkıntısından ve güçlülerin bana galip gelmesinden (tasallutundan) sana sığınırım.”⁴⁶²

⁴⁵⁸ Özafşar vd., age, c.1, s.207

⁴⁵⁹ Buhârî, Daavat, 17, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut: 2007, c.4, s.168.

⁴⁶⁰ Özafşar vd., a.g.e, c.6, s.523.

⁴⁶¹ Ebu’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, **Sahîh-i Müslîm ve Tercemesi**, (çev.: Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yayınevi, c.8, İstanbul: 1972, s.64.

⁴⁶² Özafşar vd., a.g.e, c.1, s.170.

H. ÂiŖe'den (r.anha) nakledildiğine gre H. Peygamber (s.a.v.) Ŗu Ŗekilde de dua etmiŖtir: "Allah'ım! Tembellikten, dŖknlkten, gnahtan, borçtan, kabir fitne ve azabından, zenginlik fitnesinin Ŗerrinden, fakirlik fitnesinden, mesih deccal fitnesinden sana sığırım. Allah'ım! Hatalarımı soğuk kar suyuyla yıka. Bembeyaz elbiseler nasıl kirlerden arınıyorsa sen de benim kalbimi hatalardan ylece arındır. Benimle hatalarımın arasını doğu ile batı arası kadar yap".⁴⁶³

H. ÂiŖe'den (r.anha) nakledildiğine gre H. Resulullah (s.a.v.) Ŗyle dua ederdi: "Allah'ım! Cehennem azabından ve fitnesinden, kabir fitnesinden ve azabından, zenginlik ve fakirlik fitnelerinin Ŗerrinden ve mesih deccal fitnesinin Ŗerrinden sana sığırım. Allah'ım! Hatalarımı kar ve buz suyuyla yıka. Beyaz elbise nasıl kirden temizleniyorsa sen de kalbimi hatalardan temizle. Benimle hatalarım arasındaki mesafeyi doğuyla batı arasındaki mesafe kadar yap. Allah'ım! Tembellikten, gnahtan ve borçtan sana sığırım."⁴⁶⁴

Buhârî "MŖriklere Beddua" adını verdiği elli sekizinci babda altı tane hadis rivayet etmektedir. İbn Mes'ud'dan (r.a.) nakledildiğine gre Resulullah (s.a.v.) Ŗyle dua etmiŖtir: "Allah'ım! Yusuf'a yardım ettiğin yedi yıl gibi bana da yedi yıllık bir yardım ver. Allah'ım! Eb Cehil'i sana havale ediyorum." İbn Ömer'de (r.a.) H. Peygamber'in (s.a.v.) namazda, "Allah'ım! Falan ve falana lanet et" diye beddua ettiğini; sonunda Allah'ın, "Onların durumu hakkında senin bir sorumluluğu yok" ayetini indirdiğini sylemiŖtir.⁴⁶⁵

İbn Ebî Evfâ'dan aktarıldığına gre Reslullah (s.a.v.) İslam dŖmanlarına Ŗyle beddua etmiŖtir: "Kitabı indiren, hesabı hızlı gren, dŖmanları mağlup eden Allah'ım! Bu (İslam) dŖmanları mahvet ve onları sarsıntıya uğrat."⁴⁶⁶

H. Ali (r.a.) ise Ŗu hadisi rivayet etmiŖtir: "Hendek SavaŖı'nda Resulullah'ın (s.a.v.) yanındaydık. "Allah onların kabirlerini ve evlerini ateŖle doldursun. GneŖ batana kadar ikinci namazını kıldırmadılar." ⁴⁶⁷

⁴⁶³ a.g.e, c.1, s.170.

⁴⁶⁴ a.g.e, c.1, s.170.

⁴⁶⁵ Buhârî, Daavât, 60, Dârü'l-Ktbi'l-İlmiyye, c.4, Beyrut: 2007, s.183.

⁴⁶⁶ a.g.e, c.4, s.183.

Lakin Resulullah'ın (s.a.v.) bu bedduaları istisnadır ve ekseriyetle hususidir. Resulullah sallallâhu aleyhi ve sellem ekseriyetle hidayet bulmaları için onlara duâ etmiştir. Buna örnek vermek gerekirse Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: Tufeyl b. Amr Resûlullah'a (s.a.v.) geldi ve "Ey Allah'ın Rasûlu! Devs kabilesi Allah'a isyan edip İslam'a girmeyi reddettiler. Onların aleyhine Allah'a dua et" dedi. Oradakiler Resulullah'ın (s.a.v.) Devs kabilesine beddua edeceğini zannettiler. Ancak o "Ey Allah'ım! Devs'e hidayet ver ve onları aramıza kat" diye dua etti." ⁴⁶⁸

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) "Başınıza gelen musibetler sebebiyle ölüm istemeyiniz. İlla isteyecekseniz şöyle dua edin: "Allah'ım! Yaşamam hayırlıysa beni yaşat. Ölmem hayırlıysa öldür." ⁴⁶⁹

Sa'd b. Ebî Vakkas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.v.) ona şu duayı öğretmiştir:

"Allah'ım cimrilikten, korkaklıktan, hayatın en rezilinden (iyice yaşlanıp ele avuca düşmekten), dünya fitnesinden (deccal) ve kabir azabından sana sığınırım." ⁴⁷⁰

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) sağlıklı iken: "Peygamberlerin hepsi cennetteki yerlerini gördükten sonra öldüler. Sonra muhayyer bırakıldılar" demiştir. Hastalanıp ruhunu teslim edeceği zaman yaklaştığında başı Hz. Âişe'nin dizinde iken rahatsızlanıp bayılmış; ayıldığında bakışlarını evin tavanına çevirmiş ve: "Allah'ım! Refik-i ala" diye dua etmiştir. Bunun üzerine ben: "Öyleyse Resulullah (s.a.v.) bizi tercih etmiyor" dedim. ⁴⁷¹ Bu hadis-i şeriften Hz. Peygamber'in Allah'a kavuşmak istediği anlaşılmaktadır. Hadiste geçen kelime tekil manada anlaşıldığı takdir de hadisin manası "beni yüce dosta kavuştur" şeklinde olmaktadır. ⁴⁷²

Resulullah Efendimiz'in (s.a.v.) dualarından başlıca örneklerle yer vererek bu babı kapatıyoruz. Netice olarak şunu diyebiliriz ki Resulullah (s.a.v.) hayır, iyilik, güzellik adına ne varsa Allah'tan istemiş; şer, fenalık, kötülük adına ne varsa da ondan Allah'a

⁴⁶⁷ Özafşar vd., **a.g.e**, c.7, s.75

⁴⁶⁸ **a.g.e**, c.6, s.550

⁴⁶⁹ **a.g.e**, c.7, s.552

⁴⁷⁰ **a.g.e**, c.1, s.303

⁴⁷¹ Fezâilü's-Sahâbe, 86; İbn Mâce, Cenâiz, 64; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, 74, 274 c.6.

⁴⁷² Kandemir ve diğerleri, **Riyâzü's-Salihîn Tercüme ve Şerhi**, c.4, s.524.

sığınmıştır. Bunun için selef-i salihin şu duaya devam etmişlerdir: “Allah’ım, resulün senden neyi istediye, onu istiyor; neden sana sığındıysa, ondan da sana sığınıyoruz...”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLAM TARİHİNDE MEŞHUR DUALAR

İslam dininin en mühim esaslarından biri dua ve münacat olduğu için, İslam ümmetinin selefleri, halefleri ve bütün uleması bütün mevcudiyetleriyle duaya rağbet etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de: *وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ* / “Bana yönelenin yoluna tabi olanların yolunu tut”⁴⁷³ dendiği için İslam ümmeti, onların yönelişi, niyazı ve ilticası ile Hakk’a iltica yolunu ihtiyar etmişlerdir. Son yüzyılda yaşamış meşhur bir âlimin şu duasını buna örnek olarak verebiliriz:

إلهي الذنوب أخرستني، وكثرة المعاصي أخرجتني، وشدة الغفلة أخفتت صوتي، فأدق باب رحمتك وأنادى في باب مغفرتك بصوت سيدي وسندي الشيخ عبد القادر الكيلاني قدس سره، ونداءه المقبول المأنوس عند البواب

“İlahi! Günahlar beni dilsiz kıldı, lâl etti. İsyanın çokluğu beni mahcup bıraktı. Gafletin şiddeti sesimi kıstı. Bu sebeple senin rahmet kapına geldim çalışıyorum. Seyyidim olan efendim, senedim olan dayanağım, Şeyh Abdülkadir-i Geylânî'nin kapıcıya aşına sesiyle senin mağfiret dergâhının kapısında nida edip yalvarıyorum...”

3.1. Hulefâ-yi Râşidîn'in Duaları

3.1.1. Hz. Ebû Bekir'in Duası

Allah'ım! Sen onlara hiç ihtiyacın olmadığı halde insanları yarattın; sonra onların bir kısmı salih ameller işleyip cennetlik oldu, diğer kısmı da ısrarla işleyip durdukları günahlar yüzünden cehennemi boyladı. Rabb'im, ne olur, bu aciz kulunu cehennem azabından muhafaza eyle ve cennete layık kullarının zümresine kat!

Allah'ım! Mahlûkatından kim varsa hepsinin dünyadayken ne tür ameller yapacağını, daha onları yaratmadan evvel sen ezeli ilminle biliyor ve görüyordun. Onların da senin ilim sahanın dışına çıkmaları katiyen mümkün değildir. Rabb'im, inayetini esirgeme ve bu kapı kulunu hep sana kullukta istihdam eyle!

Allah'ım! Sen bir şeyi dilemeden hiç kimse dileyemez. Ne olur, meşîet-i ilahiyeni, irademi beni hep sana yakınlaştıracak ameller için kullanmam istikametinde gerçekleştir!

⁴⁷³ Lokmân, 31/15.

Yüceler yücesi Allah'ım! Dileyenler başka başka kapılara iltica edip oralarda kendilerine bir sığınak arayıp dursunlar; benim yegâne dayanağım sen, güvendiğim yalnızca sensin!⁴⁷⁴

3.1.2. Hz. Ömer b. Hattâb'ın (r.a.) Bir Duası

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

Bizi İslâm ile aziz, iman ile kerim ve nebisi ile muhterem kılan; bizleri O'nunla dalâletten hidayete çıkaran, dağınıklıktan kurtaran, kalplerimizi telif buyuran, düşmanlık besleyenlere karşı bize nusretiyle yardım eden, nice beldelere hâkim eyleyen ve bizi birbirimizi seven kardeşler hâline getiren şükrolsun. Bize ihsan ettiği bütün bu nimetlerinden dolayı Allah'a şükrediyoruz. O'ndan, nimetlerini ziyadeleştirerek devam ettirmesini diliyoruz. Nimetlerine karşı içimizi şükürle doldurmasını niyaz ediyoruz. Muhakkak ki Allah, bize karşı düşmanlıkla oturup kalkanlara karşı bizi yardımıyla teyit etmiş ve bu şekilde vaadini gerçekleştirmiştir.

Allah'ım! Beni nezdindeki hayırlara eriştir ve bütün şerlerden muhafaza buyur.

Allah'ım! Yüce kitabının ayetlerini tefekkür ile okumaya beni muvaffak kıl. Kitabın hakkında fehmimi artır ve manasına vakıf olma payesine eriştir.

Allah'ım! Günahlarımı mağfiret eyle ve tövbemi kabul buyur.

Allah'ım! Halimi görüyor, ihtiyacımı biliyorsun. Ne olur, huzurundan ayrılırken bu kulunu felah ve necaha ermiş, dualarına icabet olunmuş, mağfiret ve merhamet nimetine mazhar bir kulun olarak çevir.

3.1.3. Hz. Osman b. Affân'ın (r.a.) Münâcâtü'l-Kur'ân Duası

Münâcâtü'l-Kur'ân Hz. Osman'ın (r.a.) her bir Kur'an suresinin çok önemli vurgularını bir dua cümlesi haline getirerek tertip ettiği bir münacattır. Hz. Ali (r.a.) tarafından rivayet edilmiştir. Çok uzun bir münacat olan bu duadan muhtasaran nakilde bulunacağız.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

⁴⁷⁴ Ahmed Ziyâ'edin Gümüşhânevî, **Mecmûatü'l-Ahzâb**, Okuma Dünyası Yayınları, c.1, İstanbul: s.2016, 1. Baskı, s. 547.

Fâtiha Suresi: Ey Allah'ım! Ey âlemlerin Rabb'i! Ey Rahmân! Ey Rahîm! Ey din gününün, hesap gününün tek hâkimi!

Âl-i İmran Suresi: Ey Furkan'ı hakikatin ta kendisi ve daha önce indirilen kitapları tasdik edici olarak indiren! Ey gerek yerde, gerekse gökte hiçbir şey kendisine mahfî kalmayan!

O ki, annelerinizin rahimlerinde size dilediği şekli verir. O'ndan başka ilah yoktur. Eşi, benzeri olmayan yegâne galip ve her şeyi yerli yerinde vaz'eden Azîz ü Hakîm O'dur. Mülk ve hâkimiyetin sahibi Mâlikü'l-Mülk de yalnız O'dur.

Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden de çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarırsın. Her türlü hayır yalnız senin elindedir. Sen elbette her şeye kadırsın. Geceyi gündüze katar günü uzatır, gündüzü de geceye katar geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden de ölü çıkarırsın. Ve dilediğin kimseye hesapsız rızıklar ihsan edersin.

Ey Âdem ve Nuh nebileri ve Hz. İbrahim'in ailesi ile İmrân ailesini insanlar içinden seçip onlara üstün kılan! Ey dilediğini mağfiret eden ve dilediğine azap eden! Ey çokça bağışlayan ve merhamet eden! Ey ihsan sahiplerini seven! Ey en güzel mükâfatlar nezdinde olan!

Nisâ Suresi: Ey kullarına zerre kadar zulmetmeyen, zerre kadar bile olsa kullarının iyiliklerini kat kat arttıran ve onları yüce nezdinden mükâfatlandıran! Ey semavat u arzda ne varsa her şeyin mâliki! Ey hiçbir şeye muhtaç olmayan ve herkesin hamd ü senasının biricik mercii olan Ğaniyy ü Hamîd!

Mâide Suresi: Ey hikmetine muvafık bir şekilde dilediği gibi hükmeden! Ey kendilerini Hakk'a teslim eden nebilerin kendisiyle hükmettiği, içinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı indiren! Ey iki eli de ikram etmekte açık olan ve dilediği şekilde infakta bulunan! Ey semavatın, arzın ve ikisi içinde bulunan her şeyin hâkimi! Ey kâdir-i mutlak!

Kevser Suresi: Ey Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kevseri, bol ve inkıtaa uğratmaksızın hayrı veren ve O'na namaz kılmayı, kurban kesmeyi emreden!

Kâfirûn Suresi: Ey kâfirleri ve taptıklarını helak eden!

Nasr Suresi: Ey Hz. Muhammed'e (s.a.v.) nusret ve düşmanlarına karşı fetih ihsan eden!
Ey tövbeye sevk eden ve tövbeleri kabul buyuran Tevvâb!

Tebbet Suresi: Ey Ebû Leheb'i helak eden ve onu alev alev yükselen ateşe atan!

İhlâs Suresi: Ey Ehad! Ey herkesin kendisine muhtaç olduğu ama kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Samed! Ey doğurma ve doğurulma gibi isnatlardan münezze olan ve hiçbir şey kendisine denk olmayan!

Felak Suresi: Ey sabahın Rabb'i! Yarattığın şeylerin şerrinden, çöküp ortalığı kapladığı zaman gece karanlığının şerrinden, düğümlere üfleyip büyü yapan büyücülerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden beni muhafaza buyur!

Nâs Suresi: Ey insanların Rabb'i! İnsanların meliki! İnsanların kulluk ettikleri ve rab edindikleri yegâne ilah! Beni, insanların kalplerine vesvese salan, insanlardan da, cinlerden de olabilen o sinsi şeytanın vesveselerinin şerrinden koru!

“Mutlak azamet sahibi Rabb'in, o inkârcıların yakışıksız nitelendirmelerinden münezzehtir. Selam, Allah'ın dinini tebliğ için gönderilen resullere ve bütün hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a olsun.”⁴⁷⁵

3.1.4. Hz. Ali'nin (k.v.) Hizbü's-Seyf Duası

Rahmeti ve merhameti nihayetsiz olan Rabb'im! Senden sadece güzellik ve lütuf gördüm. Lütuflarınla bütün ihtiyaçlarımı karşıladın. Fazlın nihayetsiz, nimetlerin de kesintisiz oldu. Koruyup kolladın. Vaat ettiklerini ve benim senden isteklerimi de hep gerçekleştirdin. Seferde ve mukim olduğumda inayet ve sıyanetinle hep yanımda oldun. Hastalıklarına şifa ihsan eyledin. Ağrılarımı ve acılarımı dindirdin. Bir yere giderken de, o yerden dönerken de hep koruyup kolladın. Düşmanlık besleyenlerin hakkımda fitne yapmalarına fırsat vermedin. Kötülük yapmak isteyenlere, düşmanca tavırlar takınanlara mâni oldun. Senin mütemadi nimetlerine ben de mütemadî hamd ü senalarla, çok farklı tesbîh, takdîs, temcîd ve tahmîdlerle mukabelede bulunmak istiyorum Allah'ım! Niyazım o ki, kalbim sadece senin zikrinle dolsun ve her muamelenden hoşnut olsun. Hoşnutluğunu da en parlak tevhidler, en halis tefridler, en duru tahmidler, en uzun nefesle

⁴⁷⁵ **Hizbü'l-Envârü'l-Hakâkun Nuriyye**, (nşr. Ahmed Hüsrev), Hayrat Neşriyat, Isparta 2012, s. 266.

ibadet ve virdlerle dillendirsin. Yapmaya çalışacağım ibadetlerle de halis tevhide ulaşayım.

Allah'ım! Sen kâdir-i mutlaksın! Melik sen, Cebbâr sen, Kuddûs sen, ezeli, ebedî ve sermedî yegâne zât sen iken kim seni hakkıyla vasfedebilir! Gayblar gaybı da yalnız sensin. Teksin, şerikin yoktur. Her kim de (senin zât-ı akdesin) hususunda tefekküre kalkışmışsa nazarı acizlik, aklı hayretâmiz ve fikri hayretler içinde geri dönmüştür, döner ve dönecektir.

Senin salat ve selamın Efendimiz'in, tertemiz olan ehl-i beytinin, kerim ve ebrâr ashabının ve bütün enbiya ve mürselîne olsun. Âmin!⁴⁷⁶

3.1.5. Ehl-i Beyt İmamlarının Duaları

Hz. Hasan Efendimiz'in (r.a.) Bir Duası

Kendisini zikreden kullarını asla unutmayan, dua dua münacatta bulunan kullarına hüsrân ve haybet yaşatmayan ve kapısına bel bağlayanları ümitlerinde inkisara düşürmeyen yüce Allah'a hamd ü senalar olsun.

Hz. Hüseyin Efendimiz'in (r.a.) Bir Duası

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

Ey kudreti nihayetsiz Allah'ım! Her sıkıntı için yegâne mutemedim sensin. Bütün zorluklara karşı güveneceğim merci ve melce de yalnız sensin. Başıma gelen her meşakkat ve musibete karşı yalnız sana güveniyor ve o musibetleri yalnızca senin inayetle aşabileceğime itikat ediyorum. Kalbi zayıf düşüren, çareleri tüketen, dostların yalnız bıraktığı, düşmanların gürültü yaptığı nice sıkıntıları ve musibetleri, sadece senin kapına yönelip sana arz ettiğimde sen sıkıntılarımı giderdin ve beni onlardan halas eyledin.

⁴⁷⁶ Gümüşhânevî, a.g.e, c.3, s.250.

Allah'ım! Her hükmünde bu kuluna muvaffakiyet ihsan et. Şehitlerin makamından, salih kullarının güzel hayatından ve düşmanlarına karşı zafer kazanmaktan bu kulunu mahrum bırakma.

Allah'ım! Her hâlimizde ve her işimizde akıbetimizi hayr eyle ve bizi dünyada rezil olmaktan, ahirette ise cehennem azabından muhafaza eyle.

Allah'ım! Yüce kitabında zikrettiğin yahut kullarından herhangi birine bildirdiğin ya da kimseye bildirmeyip katında isti'sâr buyurduğun bütün esmâ-i şerifin hürmetine; hasseten en büyük, en büyük, en büyük ismin olan ve onunla dua edildiğinde icabet buyurduğun ism-i a'zam hakkı için Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ehl-i beytine salât ü selâm eyle ve o salât ü selâm hakkı için dualarımı kabul buyur.⁴⁷⁷

İmam Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin Hazretlerinin Bir Münacatı

Bahtına düştüm, ey biricik matlubum, maksudum, mahbubum; ne olur, tövbemi kabul, kalbimi de ihya eyle! Kasem olsun ki, günahlarımı affedebilecek, yaralarımı sarıp tedavi edebilecek senden başka hiçbir kimse bilmiyorum.

İşte yüce dergâhına geldim; boyun büküyor, huzurunda nihayetsiz bir acizlik içinde el pençe duruyor, affına mağfiretine iltica ediyorum. Eğer beni kapından uzaklaştırırsan gidip hangi kapıya sığınabilirim. Şayet bu kulunu huzurundan kovacak olursan kimden sığınma talep edebilirim?

Vah benim acınacak hâlime vah! Ne kadar utanılacak bir durumdayım. Yazıklar olsun bana, günahlara ne kadar dalmış, Rabb'im'in hoşnut olmadığı vadilerde ne kadar da çok dolaşmışım!

Ey Rabb'im! Senden, en kerih günahlarımı mağfiret edip yok saymanı, yüzümün karası olan hatîâtımı setr etmeni, kıyamet gününde affından, gufranından, mağfiret nimetinin güzelliğinden beni de hissedar etmeni diliyorum.

Ya Rabbi veya ilahi! Günahlarımı rahmet bulutlarıyla ört; ayıplarımın üzerine de merhamet ve şefkat bulutlarını gönder!

⁴⁷⁷Gümüşhânevî, a.g.e, c.1, s.340.

İlahi! Sahibinden kaçan bir köle, döndüğü zaman sahibinden başka kime iltica edebilir ve yine sahibinin gazabından onu başka kim koruyabilir? İşte ben de senin kulun ve kölen olarak kapına geldim!⁴⁷⁸

Cafer-i Sâdık'ın (r.a.) Duası

Kendini zikredenleri unutmayan ve yalvarışlarıyla dergâh-ı ilahisinin kapısının tokmağına ısrarla dokunan kullarına inkisar-ı hayal yaşatmayan Allah'a her türlü hamd ü sena ile hamd olsun. Hamd olsun, tevekkül sahibi kullarının bütün ihtiyaçlarını karşılayan Mevlâ'ya. Hamd ü senalar olsun, tevekkülde zirveleşip sika mertebesine vasıl olan kullarına başka kapılar aratmayan Rabb-i Ecellü A'lâ'ya. Hamd olsun, ihsana ihsan, sabra necat, seyyiâta da afv ve gufran ile mukabelede bulunan azamet sahibine. Zararlarımızı telafi eden, hüznümüzü izâle eden ve belaları üzerimizden defeden yüce Mevlâ'mıza hamd olsun.⁴⁷⁹

Musa el-Kâzım'ın (r.h.) Bir Duası

Ey her türlü esvatı işiten, kemiklere et giydiren, öldükten sonra onları yaratılışa mazhar eden, suç işleyen kullarını hemen cezalandırmayıp onlara pişman olma mühleti veren, sayılamayacak kadar çok olan ihsanları bir inkıtaa uğramadan akıp akıp gelen Rabb'im! Bütün esmâ-i hüsnan ve hususiyetle kullarından hiçbir kimsenin bilemediği gizli ism-i a'zâmın hatırına sana yalvarıyorum. Ne olur, kulluğuma mâni olan bütün kusurlarımdan beni azat eyle.⁴⁸⁰

3.1.6. Mezhep İmamlarının Duaları

İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe (r.h.) Hazretlerinin Bir Duası

Ey yüce Allah'ım! Yaratmış olduğun bütün varlıklar hürmetine. Arşının ağırlığı. Zâtının hoşnutluğu. Ulu zâtının nuru. İlminin rusuhiyeti. Kuvvetinin nihayetsizliği. Kudretinin genişliği. Şükrünün hakikati. Rahmetinin sonsuzluğu. Meşîetinin kuşatıcılığı. Yüce zâtının külliyeti. Sıfatlarının bütünü. Evsafının tamamiyeti. Esmâ-i hüsnânın kesreti. Sırrının gizliliği. Örtüp korumanın güzelliği. İyilik ve ihsanının bolluğu. Nimetlerinin

⁴⁷⁸ a.g.e, c.2, s.546.

⁴⁷⁹ a.g.e, c.2, s.547.

⁴⁸⁰ a.g.e, c.2, s.558

mükemmelliği. Cömertliğinin feyzi. Gazabının şiddeti. Rahmetinin sebkati. Kelîmât-ı teşrîfiye ve tekvîniyyenin sayısı. Nüfuzunun sınırsızlığı. Ferdâniyetinin tefridi. Vahdaniyetinin tevhidi. Bekânın bekâsı. Âfâkının sermediyeti. Rubûbiyyetinin izzeti. Cebbâriyetin. hamdin. Meccdin. Utûfet ve şefkatin. İyiliğin. İn'âmın. İhsanın. Hakkın ve hakkının hakkı hürmetine senden diliyor ve dileniyorum.

Ey lütf u ihsan sahibi Allah'ım! Ey erhamürrâhimîn! Sonsuz rahmetinin hakkı için senden dileniyorum: Beni dinimde fıkıhla rızıklandır. İlmimi ziyadeleştir. Rızkımı kâfi eyle. Bedenime sıhhat ver. Ölmeden önce bütün kusur ve günahlarımdan tövbeye beni muvaffak kıl. Ölüm esnasında rahat ve huzur bahşet. Öldükten sonra da günahlarımı mağfiret buyur. Hesabımı necat ile neticelendir ve sıratı suhuletle geçmeyi nasip eyle. Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.), pırıl pırıl aile efradına ve kerem abideleri olan sahâbesine salat ve selam eyle⁴⁸¹.

İmam-ı Âzâm Ebû Hanîfe hazretlerinin Resul-i Ekrem Efendimizi (s.a.v.) Ravza-i Mutahhara'da ziyarette yazdığı istiğâse hükmünde olan "ed-Dürrü'l-meknûn el-kâsîdetü'l-meymûnetü'l-mübâreke" adlı kasidesinden;

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يا سيد السادات جئتك قاصدا أرجو رضاك و أحتمي بحماكا

Ey efendiler efendisi! Himayene sığınarak, rızana kavuşmak maksadıyla huzuruna geldim

أنا طامع بالجوّد منك و لم يكن لأبي حنيفة في الأنام سواكا

Ben senin cömertliğine tamah ediciyim, zira Ebû Hanîfe'nin, kâinat içinde senden başka kimsesi yoktur.

فعساك تشفع فيه عند حسابه فلقد غدا متمسكا بعراكا

Her sabah ve her akşam, senin getirdiğin kopmaz ipe sarılarak hesap gününde şefaateceğini ummaktayım.

فلأنت أكرم شافع و مشفع ومن التجى بحماك نال رضاكا

⁴⁸¹ a.g.e, c.3, s.199

Şefaât edenlerin, şefaati kabul edilenlerin en keremlisi, iltica edene rızanı ve himayeni esirgemezsın!

فاجعل قراى شفاعة لي في غد فعسى أرى في الحشر تحت لواقا

Kıyamet gününde azığıım olacak şefaatinı ve mahşerde ‘hamd sancağının altına beni de almanı ummaktayım...⁴⁸²

İmam Şâfiî (r.h.) Hazretlerinin Bir Duası

“Ey Hayy u Kayyûm! Ey Samed! Ey zıddı bulunmaktan münezzehtir! Sen kullarının her hâlini görür ve gözetirsin. Melekût âleminin tek sahibi yalnız sensin. Benim giriftar olduğum belayı da ancak sen bilir ve hâlimi de ancak sen görürsün. Ey bütün mahlûkatın yegâne yaratıcısı, sen mahlûkatına ait avarızdan münezzehtir ve muallastır. İnanan ve itaat eden kullarını aziz, inkâr ve isyanda bulunanları da zelil kılarırsın.

Kullar Rahmân’a secde ettikleri sürece, salât ü selâm Resulallah Efendimiz’e (s.a.v.) ve bütün sahabe-i güzînine olsun.”⁴⁸³

İmam Ahmed b. Hanbel’in (r.h.) Bir Duası

Ebed sultanı Allah Sübhan’dır; bütün noksanlardan münezzehtir ve bütün kemal vasıflarıyla muttasıftır. Vâhid ü Ehad Allah Sübhan’dır. Ferd ü Samed Allah Sübhan’dır. Eş ve evlat edinmekten münezzehtir, müberrâ Allah Sübhan’dır. Semayı direksiz ayakta tutan Allah Sübhan’dır. Beni gören, yerimi bilen, rızkımı gönderen ve hiçbir kulunu unutmadığı gibi beni de unutmayan Rabb’im Allah celle celâluhû Sübhan’dır; her türlü eksiklikten ve noksan sıfatlardan münezzehtir, mualla ve müberradır.⁴⁸⁴

Hasan-ı Basrî’nin Bir Dûâsı...

Ey Allah! Şüphesiz ben her bir günah için senden mağfiret talep ediyorum ki, o günah sebebiyle emanetime hainlik etmiş oldum yahut nefsim bana onu yapmayı güzel gösterdi veya onunla bedenime karşı yanlışlık yapmış oldum yahut ondan sebep şehvetimi sana takdim etmiş ya da onda lezzetimi tercih etmiş oldum yahut onda başkası için gayret etmiş

⁴⁸² İmam-ı Âzam, **Dürrü’l Mekkûn Kasidesi**, İstanbul: 2014, Tuana Basın Yayın, 1. Baskı, beyit 48-52.

⁴⁸³ Gümüşhânevî, **a.g.e.**, c.3, s.155.

⁴⁸⁴ **a.g.e.**, c.2, s.554.

oldum veya bana uyanı ona kıskırttım, ya da beni ondan engellemek isteyene üstünlük tasladım yahut benimle çekişeni onu yapmaya mecbur ettim, ya da o işte kendi düşünceme yenik düştüm veyahut da meylim ona doğru beni kaydırды... Ey Allah! Şüphesiz ben her bir günah için senden mağfiret talep ediyorum...⁴⁸⁵

3.1.7. Tasavvuf Büyüklerinin Bazı Duaları

Abdülkadir-i Geylânî'nin Hizbü'l-Hıfz Duası

Allah'ım! Beni ağyardan koru ve kudûretli mülâhazalardan tezekki ettir. Tezekki ettir ki, saflardan daha saf bir şekilde yanlış vadilerden uzak kalabileyim.

Rabb'im! Gar-ı Hira'daki o iki sevgili kulun gibi bu kulunu da hatırla.

Ya Hayy u ya Kayyûm, ya Ze'l-celâli ve'l-ikrâm! Bütün makam, matlup ve gayelerin altında kaldığı en yüce makamın sahibi Hâtemü'l-Enbiya'ya, ehl-i beyti ve ashabına salât ü selâm eyle.

Allah'ım! Ne bir saat, ne bir lahza ne de göz açıp kapayıncaya kadar inayetini üzerimizden eksik eyleme. Ya Erhamerrâhimîn! Senin Nebî-i zîşanın nasıl bütün mahlûkattan üstün ise aynen öyle bütün salât ü selâm getirenlerin salât ve selâmlarından üstün ve ebedî salât ü selâmlarla senin inayetle yeryüzünü yeniden şekillendiren O Nebî-yi Ekrem'ine, ashabına ve diğer nebilere salât ve selâm eyle.

Ahmed er-Rifâî'nin (k.s.) Hizbü'l-İhlâs ya da el-Hizbü'l-Kebîr İsimli Duası

Ey gökleri ve yeri akıllara hayret salacak güzellikte yaratan! Ey mülkün yegâne sahibi! Ey sonsuz celalle ikram ve cemali cem eden Zü'l-celâli ve'l-ikrâm! Senden başka bir ilah yoktur; biz de senin yardımını diliyoruz. Ey rahmet ve yardımını dilenenlerin imdadına koşan Rabbimiz; yegâne ilah sensin; senden başka bir mabut yoktur. Ey merhametliler merhametlisi! Şanı yüce nebin hürmetine bize de tevfikini bahş eyle, bizi de muvaffak kıl.

Allah'ım! Daha dünyayı şereflendirmeden alâmetleri zuhur eden, şefaât ve keramet, nübüvvet ve risalet sahibi Efendimiz Hz. Muhammed'e salât ve selâm eyle.

⁴⁸⁵ Hasan-ı Basrî, **İstiğfarat-ı Münkize**, (nşr. Ahmet Mahmut Ünlü), Tuana Yayınları, İstanbul: 2016, s.44-45.

Allah'ım! Güneş ve aydan daha parlak olan Efendimiz Hz. Muhammed'e Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Haydar-ı Kerrâr olan Hz. Ali'nin (radiyallahu anhüm ecmaîn) hasenatı adedince, yeryüzünün bitkileri, ağaçların yaprakları sayısınca salât ve selâm eyle.

Allah'ım! O Nebî-yi Melih, o en yüksek makamın ve en fasih lisanın sahibi olan Efendimiz Hz. Muhammed'e salât ve selâm eyle.⁴⁸⁶

Muhyiddin İbn Arabî'nin (k.s.) Bir Duası

“Ey Rabb'im! Beni ehadiyet ve vahidiyet deryalarının derinliklerine daldır. Ferdaniyet hükmüyle takviye et. Et ki, yüzümde rahmet ve kurbiyetinin eserleri parıldasın. Senin inayet, izzet ve heybetini kuşanayım. Terbiye ve talimin ile mükerrerem olayım. Allah'ım! İzzet ve kabul hil'atlerini bu kuluna da giydir. Vuslat ve vusul yollarını bu fakir kulun için de aç. Şeref ve vakar tacıyla beni de taçlandır. Dünya ve ukbada benimle sevdiğin kullarının arasını bul. Esmâ-i hüsnânın nurundan isminin nuruyla beni heybetle rızıklandır ki, kalpler ve ruhlar benim hakka davet ettiğim yola inkıyat etsinler.”⁴⁸⁷

Ma'rûf-i Kerhî'nin (k.s.) Bir Duası

“Ey en ince noktalara kadar ihtiyaçlarımızı gören, gözeten ve karşılayan Allah'ım! Gizli ve ani nice lütuflarınla benim de yanımda ve yardımcım ol. Bana da yetiş. Ben ihtiyaçlar içinde kıvranan bir zelilim. Sen ise kudret ve zenginliği nihayetsiz bir Kaviyy-ü Ganî'sin. Ey hesapları gayet süratle gören, cezalandırması pek şiddetli olan, dilediği kullarını bağışlayan, onlara rahmetiyle muamelede bulunan, semavat ve arzı yaratan, her şeyi ademiyetten varlık âlemine çıkaran, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran, bütün iyiliklerin yegâne sahibi olan, seyyiatı uzaklaştıran, hataları mağfiret eden, kusurları örten, belalara geçit yolu vermeyen, sürçmeleri görmezden gelen, ölüleri ve ölü ruhları diriltten, yeri ve gökleri aydınlatıp nurlandıran Allah'ım! Senden, huzurunda bulunduğum şu saatlerde ihtiyaçlarımı karşılamamı diliyorum.”⁴⁸⁸

Bâyezid-i Bistâmî'nin (k.s.) Bir Duası

⁴⁸⁶ a.g.e, c.3, s.537-550.

⁴⁸⁷ a.g.e, c.2, s.2- 24.

⁴⁸⁸ a.g.e, c.3, s.622.

Kendimi, ailemi, malımı, yanımda olanları ve olmayanları ancak, ölümden berî, ebedî hay olan Rabb'im in inayetiyle muhafaza edebilirim ve bugüne kadar da hep öyle korudum. Bunların muhafazasında hep Hay ve Kayyûm olan Allah'a tevekkül ettim. Benim Rabb'im ve semavat u arzın Rabb'i olan Allah'tan gelen en sağlam, kopması mümkün olmayan kulpa yapıştım.

“O’ndan başka ilah yoktur. O hâlde sen de yalnız O’nun himayesine sığın, yalnız O’na güven!” beyanını işittikten sonra hep kudreti sonsuz Allah’a tevekkül ve itimat ettim. O’na iltica ettim. İşlerimi O’na tefvîz ve havale eyledim. O şanı yüce Resûl’e, ehl-i beytine, kerem abidesi olan bütün ashabına salât ve selâm eyle, ey âlemlerin Rabb'i Allah'ım ve onlar hürmetine dualarımızı kabul buyur.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (k.s.) Salât-i Vasfiyye Duası

“Allah'ım! Abdin, nebin, resulün, habibin, huzurunun yaver-i ekremi, hüccetinin lisan-ı fasihi, memleket-i rabbâniyenin müzeyyen yıldızı, izzetin zirvesi, apaçık ve parlak nur, zahir ve kati delil, bahr-i bi-pâyan olan derya, bütün âlemlere rahmet, bütün fâik hasletleri câmi, yaratılmış nurların en duru olanı, hikmet ve esrar madeni, iftihar elbisesinin eşsiz nakışı, varlık sadefinin incisi, Melik ve Vedûd olan Rabb'in hazinesi, fazilet, kerem, ihsan ve cömertlik membaı, temkîn tâcı, mevcudat içerisinde Hakk'ın matmah-ı nazarı, bütün müminlere karşı ra'fet ve rahmet sahibi, bütün mahlûkata Hakk'ın en büyük lütfu ve bütün âlemlere gönderdiği engin rahmet olan Efendimiz Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), en faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en aziz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salavatınla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı selamınla... Kesintisiz şekilde devam edecek bir salât, selâm, rahmet, rıdvan, af ve gufran olarak salât ve selâm eyle. O salât ve selâm hürmetine, bizim ahlakımızı güzelleştir. Rızkımızı ziyade eyle. Şevkimizi genişlet. Amellerimizi safî hâle getir ve bereketlendir. Günahlarımızı mağfîret eyle. Sinelerimize inşirah bahşet. Kalplerimizi tathîr eyle. İşlerimizi kolaylaştır. Ruhlarımızı ferahlandır. Havâtır ve efkârımızı rızana muvafık olmayan his ve mülâhazalardan arındır. Kalplerimizin derinliklerindeki sırlarımızı rızana muvafık olmayan her türlü karışık hissiyattan kurtar. Basiret ve basarlarımızı nurlandır. Vatanımızı

ve memleketimizi mamur eyle. Hastalarımıza şifa ihsan eyle. Bize rahmet yüklü yağmurlarını bolca lütfet ve feth-i mübîn nuru ile kalplerimizin paslı kilitlerini aç.”

İmam Gazzâlî’nin Hizbü’l-İhticâb Duası

Allah’ım! Kem nazarla bakanların gözlerini âmâ kıl. Zalimlerin gözlerini de perdele ki, onların endişesi ile yaşamaktan kurtulayım. “Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek. Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır.” Allah’ım! Efendimiz Hz. Muhammed’e, ehl-i beytine, ashabına salât ve selâm eyle.⁴⁸⁹

İbrahim b. Edhem’in Bir Duası

İşte huzurundayım ve suçlarımı itiraf ediyorum; merhametinle muamelede bulun ve bu aciz kulunu azaba duçar eyleme. Halk hep salih bir insan olduğumu düşünüyor; Hâlbuki ben onların en kötüsüyüm; merhametine iltica ediyorum; beni bana bırakma.

Bütün varlığımı senin muhabbetin yolunda terk ettim. Seni görme yolunda evlatlarımı yetim bıraktım. Beni parça parça etsen bile bu gönül senden başkasına asla meyletmeyecek. Kapına gelmiş ve senin şefkatine nail olmayı uman bu zayıf ve çaresiz kulunun günahlarını affet. Her ne kadar defteri isyanla dolu olsa da, ey Müheymîn, senden başkasına secde etmedi, etmeyecek.

İlahi! Asi kulun yine kapına geldi; dağlar azametindeki günahlarını ikrar edip, ellerini Sana açıyor. Şayet sen mağfîret edersen, hiç şüphesiz o senin şanındandır; beni dergâhından kovarsan, senden başka kim affedebilir!⁴⁹⁰

İmam Şâzelî’nin Hizbü’l-Bahr Duasından

Allah’ım! Kalplerimizin ve bedenlerimizin selameti, dinimizin ve dünyamızın selamet ve afiyeti ile birlikte işlerimizi bize kolaylaştır. Yolculuğumuzda bize yoldaş ve ailemiz arasında vekilimiz ol. Düşmanlarımızın gözlerini bize karşı körelt. O’ndan başka ilah yoktur. Dönüş ancak O’nadır. “Bismillah” kapımız, “tebâreke” duvarımız, “yasîn”

⁴⁸⁹ a.g.e, c. 1, s.281

⁴⁹⁰ a.g.e, c.2, s.554

çatımız, “Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd” kifayetimiz (yeter bize), hâ-mîm-ayn-sîn-kâf himayemizdir. Efendimiz Muhammed’e, ehl-i beytine ve ashabına salât ve selâm olsun. Âlemlerin Rabb’i olan Allah’a hamd olsun.⁴⁹¹

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin (k.s.) Vird-i Kebîr Duasından Bazı Bölümler

Allah’ım! Senin yakınlığına erenler sadece izzet bulurlar. Medh ü senan başları döndürecek kadar uludur. İsimlerin mukaddestir ve senden başka bir ilah yoktur.

Allah’ım! Nefsimin, başkalarının, inatçı zalimlerin ve azılı şeytanın şerrinden sana sığınırım.

Ey bir şeyi dinlemek, kendisini, başka bir şeyi dinlemekten alıkoymayan! Ey dillerin farklılığı yüce zatı için asla bir karışıklığa sebep olmayan! Ey yüce Allah’ım! Bize affının serinliğini ve mağfiretinin halâvetini tattır.

Rab olarak Allah Teâlâ’dan, nebî ve resul olarak Hz. Muhammed’den (s.a.v.), din olarak İslâm’dan, kible olarak Kâbe’den, imam ve rehber olarak Kur’an-ı Kerîm’den, yine imam ve halife olarak Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömer el-Fâruk, Osman Zinnureyn ve Ali el-Murtaza’dan (rıdvallahu teâlâ aleyhim ecmaîn), helal olarak Allah’ın helal kıldıklarından, haram olarak Allah’ın haram saydıklarından, cennette vaat edilen sevaptan, cehennemdeki ikabdan -Allah’ım! Sen bizi o azap ve ikaba maruz bırakma razı oldum.⁴⁹²

Muhammed Bahâeddîn Nakşibend’in Evrâd-ı Kudsiyye Duasından

Allah’ım! İstek ve ihtiyaçlarımıza cevap ver ve bize şefkatle muamelede bulun. Ey şefkat ve ihsanı bol Hannân u Mennân, ey semavat u arzı eşsiz benzersiz yaratan Bedî’, ey hayatı kendinden olan ve bütün varlık ayakta tutmasıyla ayakta duran Hayy u Kayyûm, ey celâl ve ikrâmı yüce zatında cem eden Zü’l-celâli ve’l-ikrâm! Ulûhiyetinin azameti hürmetine, ruhlarımızı ulvî âlemlerin sekenesi olan meleklerle beraber yüceltmeni diliyoruz. Ey sınırsız esmâ-i hüsnâsının tecellilerini göstermek için yarattıklarını hâlden hâle çeviren Muhavvilü’l-ahvâl, hâlimizi en güzel hâle çevir...

⁴⁹¹ Nâsirüddin Abdüllatif al-Habib, *el-İfâdetü’l-Kübra*, Darü’l-Kitab İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut: 2012, s.239

⁴⁹² Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Evrâd-ı Kebîr-i Hazret-i Mevlânâ*, Buhara Yayınları, İstanbul: 2013, s. 1-30.

Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.) ve onun aline, gece ve gündüzün devamı, sabah ve akşamın birbirini takibi, gece ve gündüzün tekrar edip durmaları, kutup yıldızlarının karşılaşmaları süresince salat eyle. Onun ve ehl-i beytinin ruhlarına bizlerden selam ve esenlikler ulaştır. Ona merhamet eyle. Onu mübarek kıl ve Ona haşır ve karar gününe kadar bol bol selam eyle.⁴⁹³

Mevlânâ Ziyâüddin Hâlid-i Bağdadi en-Nakşibendî'nin Câliyetü'l-Ekdâr ve's-Seyfü'l-Bettâr fi's-Salâti ale'l-Muhtâr Adlı Dua Kitabından

Allah'ım! Fazlınla bütün ümmetlerin şefaatçisi, ezel ağacının en nurlu meyvesi, âlem-i vücud ve adem neticelerinin hülasası, senin ulûhiyet esrarının emin mahzeni, lâhut âlemine ait gaybî sırların müstesna muhafızı, bizim ve iki cihanın efendisi olmuş, bî kem ü keyf seni marifet-i tâmmе ile bilip tanımış, Nebî-yi Mustafa, Resûl-i Mücteba Habîb-i Murtaza, Ebü'l-Kâsım, Efendimiz, Hz. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmuttalip b. Hişâm; taç, miğfer ve kılıç sahibi, asalette yekta; Kitab-ı Kadîm'inde kendisine, “nusret ve zafer ancak Azîz ve Hakîm Allah nezdindendir” buyurduğun Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salât ü selâm ve bereket ihsan eyle. Düşmanlık besleyenlere karşı benim için inayetine vesile olacak bir salât ile salât ü selâm ve bereketler ihsan eyle.

⁴⁹³ Evrâdü'l-Usbûi li-Mevlânâ Şeyh Nakşibend, (nşr. Abbas Nakşibendi), Sâmerrâ, s. 34.

SONUÇ

Dua, İslam Dini için ve insanın hilkati gereği acziyetin, yaratıcı Allah'a (c.c.) yönelişin en önemli unsurudur. Haliyle hem İslam Dini hem de diğer ilahi dinler için dua önemli bir kavramdır. Bütün ayetler, hadisler, tarihî deliller ve kutsal kabul edilen kaynaklar bunu açıkça göstermektedir. İnsanın var oluş gayesi olan kulluk hayatına manevi bir anlam katan dua, Kur'an'da yirmi yerde mastar olmak üzere yaklaşık iki yüz ayette geçmektedir. Duaya her zaman ihtiyacı olan biz müminlere, her konuda olduğu gibi bu konuda da Allah (c.c.) müttakiler için hidayet kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de bize yol göstermektedir. Kur'an Allah celle celâluhû tarafından kabul ve takdire mazhar olmuş nice dua örnekleri ile doludur. Allah Teâlâ yüce kitabında nasıl bir üslupla dua etmemiz gerektiğini, peygamberlerin, salih insanların, müminlerin, meleklerin yapmış olduğu dua örnekleri ile bize öğretmektedir.

Şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'de,

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا (٢١)

“Ant olsun, Allah'ın resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için pek güzel bir örnek vardır...”⁴⁹⁴ ayet-i kerimesinde belirtildiği üzere duada da bize en güzel örnek Resulullah'tır (s.a.v.).

Muasır bir İslam âlimi bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Acaba bütün efâzıl-ı benî Âdem'i arkasına alıp, arz üstünde durup, arş-ı azama müteveccihen el kaldırıp dua eden şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman ve bihakkın Fahr-i Kâinat (s.a.v.) ne istiyor?” “Bak, dinle; saadet-i ebediyye istiyor, bekâ istiyor, likâ istiyor, cennet istiyor. Hem, merayâ-ı mevcudatta ahkâmını ve cemâllerini gösteren bütün esmâ- kudsîye-i ilâhiye ile beraber istiyor. Hatta eğer rahmet, inayet, hikmet, adâlet gibi, hesapsız o matlubun esbâb-ı mûcibesi olmasa idi, şu zatın tek duası, baharımızın icadı kadar kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti.”

⁴⁹⁴ Ahzâb, 33/21.

Hiz. Peygamber’de (s.a.v.), “Dua ibadetin ta kendisidir” buyurmuşlardır ve yaptıkları dualarla da bize rehber olmuşlardır. Peygamberler, bizlere dinimizi öğretmekle görevlendirilmiş özel insanlardır ve her yaptıklarıyla bizlere örnektirler. Yaptmış oldukları dualar ile de aynı şekilde bize örnek olmuşlardır. İslami ilimler içerisinde kaynakları ve literatürü itibarıyla en geniş ilim dallarından biri olarak Kitâbü’l-Daavât’lar gelmektedir. Bunun nedeni dua sayındaki kesret, hadis külliyatlarındaki rivayetlerin çokluğu ve bu alana olan rağbettir. Tedvin ve tasnif dönemi dediğimiz hicri ilk beş asırda, musannef, câmi ve sünen türündeki bütün eserler, dua konusunu müstakil bir başlık altında ele almışlardır. Dua konusu hakkında keyfiyeti itibarıyla hususi birçok kitap yazılmıştır.

İslam ümmetinde asr-ı saadetden günümüze kadar gelen bütün büyükler, membaı ve aslı Kur’an ve sünnet olmak üzere meşrepleri ve mizaçları muvacehesinde dualarda, niyazlarda, münacatlarda bulunmuşlar, onların bu yakarışları da İslam ümmetinin mabeyninde inikâs bulmuştur. Bunun için bu dualara asırlarca rağbet gösterilmiş ve tekrar ile bu dualara âmin denmiştir. Halen bu duaların kıraatine İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde aynı heyecan ve helacan ile devam edilmektedir.

İbn Teymiyye’nin Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) zatı ile tevessülü inkâr ettiği bu kötü eyleminden önce İslam ümmetinde hiçbir âlim Resulullah’la (s.a.v.) istiğâse ve tevessüle karşı gelmemiştir. İslam tarihi boyunca duada zat ile tevessül ve istiğâse ümmetin icma-i ile kabul görmüş bir ameldir. İslam’ın şer’i kaidelerini İbn Teymiyye’nin perspektifinden yorumlayanlar indinde ise Hiz. Peygamber (s.a.v.) ve salih zevatın zatları ile tevessül bâbında ciddi eleştiriler mevcuttur. İslam tarihinde duada zat ile tevessül Resulullah (s.a.v.), sahabe, tabiin döneminde mevcutken adı geçen zatın tesirinde kalanlar bazı mukarrer kaideler koyarak meseleyi şumullendirmişlerdir. Mesela ancak yaşayanla duada tevessülde bulunulur, ölüyle bulunulmaz gibi galat sayılabilecek bazı kaideler vaz etmişlerdir.

Yaptmış olduğumuz çalışma, duayı lügavî, ıstılahî, Kur’anî, sünnet-i seniyye, İslam ümmetince kabul görmüş bir kısım ezkâr ve mütefferrik bazı tartışma konularını da ihtiva eden bir üslupla birçok canipten ilmî bir şekilde ele almış, birçok delil ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

Abdülvehhâb, Muhammed b. Abdilvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî. (1421 h.). *Mecmû muellefâti 'ş-şeyh Muhammed ibni Abdilvehhab*. Riyad: Darü'l-Kasım.

Adam, Baki. (2007). “Yahudilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri*. (Ed.: Şinasi Gündüz). İstanbul: D.İ.B. Yayınları.

Adevî, Ebû Suheyb Safâü'd-Dâvî Ahmed. (2008). *İthâfü'l-kârî bi ihtisari fethü'l-bâri*. (Çeviren: M. Beşir Eryarsoy. İshak Emin Aktepe. İbrahim Tüfekçi. İstanbul: Polen Yayınları.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. (t.y.). *el-Müsned*. (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir) y.y.: y.y.

Alevî el-Mâlikî, Muhammed. (t.y.). *el-Mefâhim yecibu en tüşahhih*. y.y.Netform Matbaacılık.

Ali el-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultan. (2009). *Fethu bâbi'l-inâye*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Âlûsî, Mahmud. (t.y.). *Bulûgu'l-ereb*. (nşr.: M. Behcet el-Eserî). Beyrut: y.y.

Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud. (1985). *Ruhu'l-meânî*. Beyrut: Darü'l-İhyâi't-türasi'l-Arabî.

Asery, Robert. (1990). *Redhouse English-Turkish dictionary*. İstanbul: Redhouse Yayınları.

Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer. (2001). *Fethü'l-bâri*. Riyad: Daru's-Selâm.

Askalânî, İbn Hacer. (2003). *Muhtasarü't-tergîb ve't-terhib li'l-münzirî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Askerî, Ebû Hilal. (t.y.). *Divânü'l-meânî*. (nşr.: Ahmed Hasan Besec). y.y.

- Atalay, Orhan. (2010). “Cahiliyye döneminde putlar ve putçuluk”. *İslâmî İlimler Dergisi Journal of Islamic Science*. ss.: 91-105. V/1. y.y.
- Aydın, Hayati. (2002). *Kur’ân’da insan psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, Mehmet. (1998). “Hristiyanlık. (Hıristiyan İnançları)”. D.İ.A. c. XVII. ss. 345-348. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aynî, Bedreddin. (2009). *Umdeti'l-kârî şerhi sahihi'l-buhârî*. Beyrut: y.y.
- Bağdâdî, Hatîb. (1983). *el-Câmi li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*. (nşr.: Mahmûd et-Tahhân). Riyad: y.y.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl İbnü's-Serrâc. (1988). *el-Usûl fi'n-nahv*. Beyrut: Dâru'l Hadîs.
- Baykan, Erdal. (2009). *Dua üzerine din felsefesi okumaları*. İstanbul: Bilge Adam Yayınları.
- Baymur, Feriha. (1994). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bebek, Adil. (1988). *Din ve düşünce açısından dua*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Besalel, Yusuf. (2001). *Yahudilik ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. (1985). *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrut: y.y.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. (1964). *Kur’ân-ı Kerim’in türkçe meâl-i âlîsi ve tefsiri*. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Bostancı, Ahmet. (2004). “Arapçada dua üslûbu” Ankara: *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi. Journal of Oriental Studies*. 14/IV. 25-48.

- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (2007). *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bursevî, İsmail Hakkı. (1264). *Rûhu'l-beyân*. (nşr.: Mustafa el-Bâbî el-Halebî). Mısır: y.y.
- Câhiz, Amr b. Bahr. (1968). *el-Beyân ve't-tebyin*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Cemaleddin Abdullah, Ebu Muhammed. (1984). *Şerhü şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelami'l-Arab*. Dimaşk: y.y.
- Canan, İbrahim. (1988). *Kütüb-i sitte muhtasarı tercüme ve şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Carrel, Alexis. (1961). *Dua*. (çev.: M. Alper Yüçetürk). İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Certel, Hüseyin. (2003). *Din psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları.
- Cilacı, Osman. (1994). “Dua” *D.İ.A.* c. IX. ss.: 529-530. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağmar, M. Edip. (2003). “Araplarda dua ve yaygın olarak kullanılan duaların belagat açısından değerlendirilmesi”. İzmir: *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVIII/18. 169-195.
- Çakın, Kâmil. (1997). “Buhârînin otoritesini kazanma süreci”. *İslâmî Araştırmalar*. X. 2. 101-109.
- Çiçek, Yakup. (2014). “Ahmed Ziyaüddin’in mecmuatı’l-ahzab adlı eseri” Ankara: *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüshanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ss.: 107-115.
- Dihlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah. (1986). *Bustanü'l-muhaddisin*. (çev.: Ali Osman Koçkuzu). Ankara: y.y.

Diyanet Komisyon. (2010). “İcabet”. *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ebû Davud, Süleymân b. Eş‘as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. (2007). *es-Sünen*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. (t.y.). *Hilyetü’l-evliyâ*. y.y.: y.y.

Efendi, Büyük Haydar. (1960). *Usûl-i fıkıh dersleri*. İstanbul: Meral Yayınları.

el-Cevziyye, İbn Kayyim. (2006). *Dua ve yaşam*. İstanbul: Gerçek Hayat Yayınları.

el-Kâli, Ebu Ali. (1996). *Kitabu’l-emali*. Beyrut: y.y.

el-Kalkaşendî, Ebü’l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Alî. (1987). *Subhu’l-a’sâ*. (nşr.: Yusuf Ali Tavli). Dimaşk. y.y.

Elbânî, Muhammed Nasîrüddin. (t.y.). *Muhaddisü’l-asr ve nâsirü’s-sünne*. Riyad: Mektebetul Mearif.

Enbârî, Ebu’l-Berekât Abdu’r-Rahmân b. Muhammed b. Ebû Saîd. (t.y.). *el-İnsâf fî mesâilî’l-hilâf*. Dimaşk: Dârü’l-Fikr.

Ezrakî, Muhammed Ebü’l-Velid. (1974). *Kâbe ve Mekke tarihi*. (çev.: Y. Vehbi Yavuz). İstanbul: Feyiz Yayınları.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî. (t.y.). *el-Misbâhu’l-munîr*. Beyrut: Mektebetül Asriyye.

Firuzabadi, Mecduddin Muhammed. (t.y.). *el-Kâmûsü’l-muhit*. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Freyer, Hans. (1964). *Din sosyolojisi*. (çev.: Turgut Kalpsüz). Ankara: y.y.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. (t.y.). *İhyâü ulûmi'd-dîn*. (çev.: Abdullah Aydın). İstanbul: Aydın Yayınevi.

Gülle, Sıtkı. (2004). "Kur'an-ı Kerim'de Dua". *Ekev Akademi Dergisi* 8/18. 115-130.

Gümüşhanevi, Ahmed Ziyaaddin. (t.y.). *Mecmuatü'l-ahzab*. İstanbul: Okuma Dünyası Yayınları.

Hâkîm, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. (t.y.). *el-Müstedrek*. y.y.: y.y.

Hâşimî, Ahmed. (1984). *Cevahirü'l-belağa*. İstanbul: Darü'l-Ma'rife.

Hattabî, Ebû Süleyman. (1984). *Şe'nü'd-dua*. Şam Darü'l-Me'mun li't-Türas.

Hayta, Akif. (2006). "İbadetler ve ruh sağlığı dini pratikler ile psiko-soyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma". *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. (ed. Hayati Hökelekli). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Hemedânî, Bahâu'd-Dîn Abdullah ibn 'Akîl. (1985). *Şerhu ibn 'Akîl 'alâ elfiyeti İbn Mâlik*. y.y.: Dimeşk. y.y.

Heyet, (1991). *el-Fetevây-ı hindiyye*. Beyrut: Darü'l Fikr.

Heyet, (1988). *el-Mevsuatü'l-fıkhiyyeti'l-küveytiyye*. (2. Basım). Kuveyt: Tab'ati Vezareti'l Evkaf ve's-Şuûnu'l-İslamiyye.

Hoşafçı, Ali. (2012). *Selefilik adı altındaki görüşlere selefice cevaplar*. İstanbul: Yasin Yayınevi.

Hökelekli, Hayati. (1998). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki. (1982). *Reddü'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*. (çev.: Ahmed Davudoğlu). İstanbul: Şamil Yayınevi.

- İbn Cevzî, Cemalüddin Ebu'l Ferec Abdurrahman. (1986). *et-Tebsira*. Beyrut: y.y.
- İbnü'l Esîr, (1979). *en-Nihaye fî ġaribi'l-hadis*. Mektebetü'l-İslamiye. Beyrut: y.y.
- İbn Teymiyye, (t.y.). *el-Kelimu't-Tayyib*. Mektebetul Mearif. Riyad: y.y.
- İbn Esîr, İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. (1395). *el-Kâmil fî't-tarih*. Beyrut: Daru Sâdır.
- İmam Gazâlî, (1974). *İhyâü ulûmi'd-dîn*. (çev.: Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınları.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf. (1967). *Evdahu'l-mesalik*. (nşr.: M. Muhyiddin Abdulhamid). Kum: y.y.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. (t.y). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. (nşr.: Mustata es-Sekka ve dğr.). y.y.: y.y.
- İbni İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar. (1981). *Sîretü ibn İshak*. (thk. M. Hamidullah). Konya. y.y.
- İbni Kelbi, Hişâm b. Muhammed. (1969). *Kitâbü'l-esnam*. (thk. Ahmed Zeki Paşa). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Kesir, İsmail b. Kesîr el-Kuraşî. (1985). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. y.y. İstanbul: y.y.
- İbn Kesir, (1987). *el-Bidâye ve'n-nihaye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. (2009). *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arap ve esasü'l-belağ ve tertibu'l-kâmusi'l-muhit*. y.y.: y.y.: (t.y.)
- İbn Maîn Yahya, (1979). *et-Târih*. Mekke y.y.

İbn Müflih. (t.y.). Şemseddin. *Kitâbü'l-fürû'*. y.y.: y.y.

İbn Receb. (t.y.). *Câmiu'l-ulûm*. y.y.: y.y.

İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed. (1346 h.). *et-Tabakâtü'l-kübra*. Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. (1996). *el-Muhassas*. (nşr.: Halil İbrahim Ceffâl). Beyrut:.

İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. (1986). *İbn teymiyye külliyyatı*. İstanbul: Tevhid Yayınları.

İbnü's-Sikkî, Ebu Yûsuf Ya'kub b. İshâk. (t.y.). *Kitâbü'l-elfâz*. (nşr.: Fahreddin Kubave). y.y.: y.y.

İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî. (1989). *Amelü'l-yevm*. Dimaşk: y.y.

İncil. (2013). "*Müjde*" *İncilin çağdaş türkçe çevirisi*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları ve Kitabı Mukaddes Şirketi.

İkbal. Muhammed. (2002). *İslam'da dini tefekkürün yeniden teşekkülü*. (Çev.: Sofi Huri). İstanbul: Kırkambar Yayınları.

İsfahânî, Râgıb. (2002). *Müfredatü elfâzi'l- Kur'an*. Dimaşk: Daru'l-Kalem.

İzutsu, Toshihiko. (t.y.). *Kur'an'da Allah ve insan*. (çev.: Süleyman Ateş). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Kâdî, İyaz, (1984). *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Kandemir, Yaşar t.y. *Riyazü's-salihin Tercüme ve Şerhi*. y.y.: y.y.

Kapar, Mehmet Ali. (1987). "*Hazreti Peygamberin müşriklerle karşı tavrı*" İstanbul: *Altınoluk Dergisi* 16. 11-14.

- Karagöz, İsmail. (2010). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. (2004). *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Katar, Mehmet. (2007). *"Hristiyanlıkta dua". Yaşayan dünya dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. (2009). *Makâlât*. Mısır: Darü's-Selâm.
- Kömürcü, Duran. (2004). *Kur'an ve sünnette dualar*. İstanbul: Şamil Yayıncılık.
- Köksal, Asım. (2004). *Peygamberler tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Sadık. (1984). *Kur'anda dua günah kavramı*. Konya Hibaş Yayınevi.
- Kitab-ı Mukaddes. (1949). *Mukaddes eski ve yeni ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm. (2011). *Kuşeyri risalesi*. (çev.: Dilaver Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınevi.
- Kutub, Seyyid. (1991). *Fî Zilâl'il-Kur'ân*. (çev.: Heyet). İstanbul: Dünya Yayınları.
- Louth, Andrew. (2005). "Prayer". *Encyclopedia of Chiristian Theology*. Ed.: Jean-Yves Lacoste. New York Routledge.
- Marinier, Pierre. (1991). *"Dua üzerine düşünceler: Psikofizyolojik sebepleri ve sonuçları"*. (çev.: Sadık Kılıç). İzmir: Nil Yayınları.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. (1992). *el-Muvatta'*. İstanbul: y.y.
- Mâverî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib. (2007). *en-Nüket ve'l-uyun*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (1964). *Mürücü'z-zeheb*. Kum: Müessesetu Neşri'l-İslâmî.

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. (1996). *Tefhimü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Müslim, İbn Haccâc el-Kuşeyrî. (1972). *Sahih-i Müslim ve tercemesi*. (çev.: Mehmed Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.

Nevevî, İmam Muhyiddin. (2012). *el-Minhac şerhu sahihi Müslim*. Beyrut: Daru İbni Hazm.

Nesâî, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. (2010). *es-Sünen*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Neseî, Ömer. (2005). *el-Akâidü'n-Neseîyye. (el-Mecmûu'l-kebîr mine'l-mutûn)*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.

Nevevî, Muhyiddin. (2016). *Riyâzü's-sâlihîn*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Nişancızâde, Muhammed b. Ahmed. (1987). *Mir'ât-ı kâinât*. İstanbul: Berekat Yayınevi.

Nursi, Said. (2013). *Risale-i nur külliyyatı: Barla lahikası*. İstanbul: Envar Neşriyat.

Nursi, Said. (2004). *Emirdağ lahikası*. İstanbul: Söz Yayınları.

Nursi, Said. (t.y.). *Sözler*. İstanbul: Sözler Neşriyat.

Nas, Nuri. (2014). Muhammed. *el-Ezkarü'n-nuriyye*. İstanbul: Sebat.

Özaşar, Mehmet Emin. (2013). *Hadislerle İslam*. Ankara: D.İ.B. Yayınları.

Özdemir, Sadettin. (2002). *Korunmaya muhtaç gençlerin din öğretimi ihtiyaçları*. Isparta: Tuğra Ofset.

Parladır, Selahattin. (1994). “Dua” D.İ.A. c. IX. ss.: 530-535. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ramazanoğlu, Mahmud Sami. (1985). *Musâhabe*. İstanbul: Erkam Yayınları.

Râzî, Fahreddin. (1934). *Mefatihü'l-gayb*. Beyrut: Darü'l-Fikr.

Râzî, Fahreddin. (t.y.). *Mefatihü'l-gayb*. Tahran: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Rıfâî, Ahmed b. Ali el-Mekkî b. Yahya. (t.y.). *Hizbü'l-seyfi'l-kâti' ve's-sırri'l-masûn ve'd-dürri'l-meknûn*. İstanbul.: Tuana Basın Yayın.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddin. (2013). *Evrâd-ı kebir-i hazret-i Mevlânâ*. İstanbul: Buhara Yayınları.

Sağirci, Esad Muhammed. (2009). *el-Fıkhü'l-Hanefî ve edilletuhû*. y.y.: Karınca Yayınları.

Sâbûnî, Muhammed Ali. (1989). *en-Nübüvve ve'l-enbiya*. Beyrut: Darü'l-Kalem.

Sava Paşa, (1956). *İslâm hukuk nazariyesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Sihâvî, Muhammed. (2006). *Dualarımız niçin kabul olunmuyor kabulü için ne yapmalı?*. İstanbul: Polen Yayınları.

Suyutî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî t.y. *Lübâbü'n-nükul fî esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları.

Suyûtî, Ebu Ubeyd (1993). *ed-Dürri'l-mensûr fî't-Tefsir bi'l-Me'sûr*. Beyrut: Darü'l Fikr.

Sübkî, Takıyyüddin b. Ali b. Abdilkâfî. (1405) h. *Şifai's-sikâm*. Beyrut: y.y.

Süheylî, Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâleki. (1973). *Ravdzü'l-ünüf*. Mısır y.y.

Spence, Lewis. (t.y.) "Prayer. (Jewish)". *ERE*. y.y.: y.y.

Şaban, Zekiyyüddin. (t.y.). *İslam hukuk ilminin esasları. (usûlü'l-fikh)*. (çev.: İbrahim Kafi Dönmez). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. (2005). *Divan*. Beyrut: Darü'l Fikr.

Şentürk, Habil. (1997). *Din psikolojisi*. Konya: Esra Yayınları.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. (t.y.). *Taberi tefsiri*. İstanbul: Hisar Yayınevi.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. (2009). *Câmiu'l-beyan 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. (1373 h.). *Câmiu'l-beyân an tevîli'l- Kur'ân*. Mısır: Daru'l-Ğudd.

Tarhan, Nevzat. (2009). *İnanç psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Uludağ, Süleyman. (1991). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Ustaosmanoğlu, Mahmud. (t.y.). *Ruhu'l-furkan tefsiri*. İstanbul: Sirac Yayınları.

Vitray, Meyerovitch. (2007). Eva De. *Duanın ruhu*. (çev.: Cemal Aydın). İstanbul: Şule Yayınları.

Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Cafer. *Tarih-i Ya'kubî*. Beyrut: Daru Sâdır.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1960). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.

Yıldız, Fahreddin. (2000). "Duanız olmasa" *Altınoluk Dergisi* 176: 17-18. İstanbul: y.y.

Yılmaz, Mustafa. (2016). *Yakaran gönüller*. İstanbul: Define Yayınları.

Yemenî, Ebû Muhammed. (1414 h.). *Akâidü's-selâse ve's-sebîn fırka*. (thk.: Muhammed Abdullah Zerban el-Ğamidi). Medine Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem.

Yuhanna. (2011). *Kolay anlaşılır İncil*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif. (1973). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. (çev.: Kamil Miras). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân. (2010). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. (1993). *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*. Beyrut: y.y.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. (1987). *el-Müstaksa fî'l-emsâl*. (nşr.: Müfid M. Kumeyha). Beyrut: y.y.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (t.y.) *el-Keşşaf*. Beyrut: Darü'l-Marife.